

libely

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

1995. 3. szám
SZEPTEMBER

SZ

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium

Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizennegyedik évfolyam 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

DR. ESTÓK JÓZSEF,
GARAMI LAJOS,
MEZŐ LÁSZLÓ,
DR. NAGY FERENC,
PADOS JÓZSEF,
SCHNEIDER GYULA,
VESZELKA VENDEL,
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Csere László, dr. Csordás Sándor,
Fejes Imre, dr. Lőrincz József, Németh
Gyula, Vincze Tamás, Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,

Nagysándor József u. 4.

Telefon és telefax:

112-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Dr. Balázs István, nyugalmazott határőr orvos alezredes, csoportterapeuta; *dr. Beliznay Kinga*, adjunktus az ELTE állam- és jogtudományi karán; *dr. Boros János*, az országos parancsnokság kutatásszervezési és nemzetközi kapcsolatok főosztályának vezetője; *Deák Ferenc*, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; *dr. Lajtár István*, legfőbb ügyész; *dr. Mezey Barna*, tanszékvezető az ELTE állam- és jogtudományi karán; *dr. Nagy Ferenc*, a szegedi József Attila Tudományegyetem állam- és jogtudományi karának tanszékvezető egyetemi tanára; *Pardi Anna*, újságíró; *Rowan R. Joseph*, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság elnöke; *dr. Székely János*, nyugdíjas bíró; *Sz. Kiss Csaba*, szociológus; *dr. Vókó György*, osztályvezető ügyész a Legfőbb Ügyészségen.

*

A fényképeket *Csatorday Zoltán* és *Illisz Attila* készítette.

A folyóirat előfizethető az MNB 235-90-164-5010 számú csekkzámlán
vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 200 forint.

Előkészítés és tördelés az IM BV Sajtóirodán

Nyomdai munkák a BV KEI nyomdában

Felelős vezető: Machács István

Mérce

Strasbourg szellemében

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének a magyar ratifikálás körüli, 1993 májusi időszakában és azóta is számtalan szakértői vélemény firtatta, mennyire felelnek meg a magyar jogszabályok és a joggyakorlat az egyezmény előírásainak: hol találhatók olyan ellentmondások, amelyek oda vezethetnek, hogy magyar panaszosok az egyezményben biztosított jogaik megsértése miatt a strasbourgi bírósághoz fordulnak, s az Magyarországra nézve elmarasztaló ítéletet hoz. Jogos tehát a kérdés: az emberi jogok európai bizottságának és bíróságának a fogvatartotti panaszokkal kapcsolatos döntései – mércéül szolgálnak-e a magyar börtönigazgatás számára?

Börtönügyi szakértők is gyakran célozgatnak arra a lehetőségre, hogy bv. intézeteink fogvatartottjainak bizonyos panaszai esetleg kedvező fogadtatásra találnak Strasbourgban anélkül, hogy ennek a valószínűségét vagy az ilyen panaszok jellegét egzakt módszerrel megpróbálnák körülhatárolni.

A kérdésről mind ez ideig megjelent legalaposabb munka *Bán Tamás* és *Bárd Károly* tanulmánya' a magyar jogrend és jogalkalmazás csaknem valamennyi területét összeveti az egyezmény normáival, ezért viszonylag kevés teret szentel a fogvatartotti panaszoknak a bizottság és a bíróság ítélezési gyakorlatában. Módszere annyiban rokon a fogvatartotti panaszokat vizsgáló külföldi szerzőkével, hogy válogatva, mintegy illusztrációképpen idéz a bizottság és a bíróság elé került esetekből, a hangsúlyt az egyezmény előírásainak értelmezésére helyezi.

E sorok íróját 1991 óta foglalkoztatta a gondolat, hogy teljes körűen át kellene te-

kinteni a strasbourgi fórumok elé került fogvatartotti panaszok közül mindazokat, amelyek nyomán az egyezmény betartása felett őrködő szervek elmarasztalták az alperes államot, s így pontosabban lehetne következtetni az esetleges magyar elítélt-panaszok jellegére, valamint a számunkra kedvezőtlen, nemzetközi presztízsveszteséggel és esetleg más következményekkel járó kedvezőtlen döntés valószínűségére.

A büntetés-végrehajtással szemben emelt, Strasbourgban helyben hagyott panaszok teljes körű áttekintésére tudomásunk szerint eddig külföldön sem vállalkoztak, ezért a feldolgozó munka komoly időráfordítást igényelt. Az alábbiakban ennek a többéves, 1994 decemberében lezáró kutatásnak az eredményeiről, legfontosabb tanulságairól számolunk be.

A kutatást az az elgondolás motiválta, hogy amennyiben sikerül teljes körűen feltérképezni az Európa Tanács tagállamai-

nak bürtönigazgatóságait elmarasztaló strasbourggi ítéleteket, a magyar büntetés-végrehajtásnak egyfajta fogódzót vagy mércét kínálunk. A bévének arra kell összpontosítania, hogy megelőzze, elkerülje a jövőben az elmarasztaló ítéletekre okot adó eseteket, konfliktusokat, helyzeteket.

A téma körülhatárolása

E helyütt nincs mód a strasbourggi panaszmechanizmus működésének részletes ismertetésére, azt ismertnek vesszük.² Habár a bizottsághoz évente befutó több ezer panaszt több lépcsőben, alaposan megszüri (80 százalékukkal főképp formai okokból eleve nem foglalkoznak), a mechanizmus életbe lépése óta feldolgozott panaszok száma immár több tízezerre rúg, s ezeknek csaknem egyharmada érkezett fogvatartottaktól.

Vizsgálódásunk korai szakaszában arra a belátásra kellett jutnunk, hogy a „teljességre törekvést” bizonyos elvek szerint és praktikus megfontolások alapján korlátozzuk, anélkül, hogy a keresett „mérce” megbízhatóságát gyengítsük.

A strasbourggi szervek által kezelt panaszok gyakorlatilag három csoportra oszthatók.

1. A bizottság által nyilvánvalóan megalapozatlannak vagy elfogadhatatlannak ítélt folyamodványok. Ezek nem elégitik ki az egyezményben meghatározott formai és tartalmi követelményeket.

2. Elfogadhatónak ítélt, a bizottság által elbírált panaszok. Ezek egy részét jelentőségük miatt a bizottság a bíróság elé terjeszti.

3. A bíróság elé került panaszok, amelyekben a bíróság vagy elmarasztalja az alperes államot, vagy nem.

Kutatásunk során csak a harmadik cso-

portnál törekedhettünk teljességre, innen kellett kiszűrniük a különféle államokat elmarasztaló, bv. vonatkozású ítéleteket, eseteket. Így is csaknem 300 strasbourggi bírósági ítéletet és indoklását tartalmazó dokumentumból, több polcfolyóméternyi könyvtári anyagból kellett kiválogatnunk a számunkra relevánsakat. Hogy a releváns esetekhez hasonló panaszok miért nem jutottak el a bírósághoz, szintén tanulságos volt, elősegítette az ítéletbe torkolló esetek megértését, ebből a célból az első és a második csoportba tartozó esetek körében is irányított válogatást végeztünk.

Kutatásunkkal kifejezetten a magyar büntetés-végrehajtási gyakorlat számára próbáltunk tanulságokat levonni, ezért néhány további megszorítással szűkítettük a szelekciót. Kizártuk látókörünkől a szabadságuktól megfosztott olyan személyek panaszait, akik nálunk nem tartoznának a bv. hatáskörébe: *a nem bűnelkövető elmebetegeket, a laktanyafogsággal büntetett katonákat, a kiutasításra váró illegális bevándorlókat és a rendőrségi fogdák őrzetteit.* Kizártunk minden olyan esetet, amelyben a panasz tárgya *a tisztességes tárgyaláshoz való jog* sérelme volt (az egyezmény 6. cikke), ezt a jogot ugyanis általában nem a bürtönhatóságok sértik meg (ide tartozik a fogvatartotti panaszok döntő többsége). A büntetés-végrehajtási hatóságok által fogva tartott személyekkel való bánásmód tartozott tárgyunkhoz, nem pedig az igazságszolgáltatási eljárás.

Mivel a strasbourggi bíróság ítéleteit középtéve hivatalos sorozatból 1994 közepén még csak az 1993-as szeptemberi ítéleteket tartalmazó számok voltak hozzáférhetőek az országgyűlési könyvtár gyűjteményében, a vizsgálatot ezzel az időponttal zártuk.

Kiinduló hipotézisek

A következő három előfeltevésre kerestük a megerősítést vagy cáfolatot:

1. Valószínűtlen, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága emberi jogok megsértése címén abból adódóan marasztalná el Magyarországot, hogy a magyar bv. tevékenységét meghatározó jogszabályok nem mindenben felelnek meg az egyezmény követelményeinek.

Úgy ítéltük meg, hogy az elmúlt 15 évben a magyar törvényhozás kiküszöbölte az összes olyan fogyatékoságot, amely ellentmondásokhoz vezetett volna az egyezmény és a magyar jogszabályok között a bv. területén. A döntő és végső lépés ebben a folyamatban az 1979. évi 11-es törvényerejű rendelet 1993 áprilisában életbe lépett legújabb módosítása volt, amely tökéletesen megfelel az egyezményben és más európai dokumentumokban foglalt normáknak, sőt számos ponton az egyezményen túllépve biztosítja a fogvatartottak emberi jogait és a velük való emberséges bánásmódot.

2. A magyar panasztételi lehetőségek, fellebbezési csatornák és fórumok szintén megfelelnek az egyezmény követelményeinek, ezért igen kevésbé valószínű, hogy egy magyarországi fogvatartott, miután eredménytelenül élt a rendelkezésére álló összes itteni jogorvoslati módozattal, Strasbourghoz fordulva ott meghallgatásra talál.

3. A magyar jogrendbe és joggyakorlatba beépített ezen többszörös biztonsági garanciák ellenére, a bíróság fogvatartotti panaszokkal kapcsolatos döntéseinek összevetése a magyar bv. gyakorlatával kirajzolhatja azokat a területeket, ahol előrejelezhető olyan új típusú fogvatartotti panaszok, amelyek eljuthatnak Strasbourgig.

Az esetek csoportosítása

Az Emberi Jogok Európai Bírósága által 1959 és 1993 között hozott csaknem 300 ítélet közül meglepően keveset, mindössze 15-öt találtunk³ büntetés-végrehajtási szempontból relevánsnak (az esetet a panasztevő nevével azonosítjuk, zárójelben az elmarasztalt alperes állam, az ítélet sorszáma és éve).

1. ÍRORSZÁG (Egyesült Királyság, No. 25. 1978)

2. SOERING (Egyesült Királyság, No. 161. 1989)

3. TYRER (Írország, No. 26. 1978)

4. GUZZARDI (Olaszország, No. 39. 1980)

5. BOUMAR (Belgium, No. 129. 1988)

6. LAMY (Belgium, No. 151. 1989)

7. GOLDER (Egyesült Királyság No. 18. 1975)

8. CAMPBELL és FELL (Egyesült Királyság, No. 80. 1984)

9. BARBERA, MESSEGUÉ, JABARDO (Spanyolország, No. 132.)

10. BOYLE és RICE (Egyesült Királyság, No. 189.)

11. SILVEN és OTHERS (Egyesült Királyság, No. 241.)

12. SCHÖNBERGER és DURMAZ (Svájc, No. 137. 1988)

13. McCALLUM (Egyesült Királyság, No. 183.)

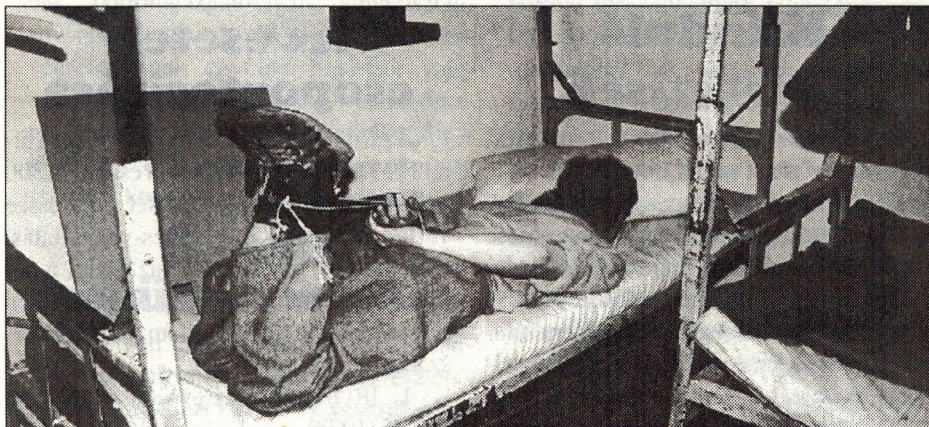
14. S. (Svájc, No. 220. 1991)

15. TOMASI (Franciaország, No. 241. 1992)

A panasz tárgya szerint a fenti esetek a következő 4 fő csoportba sorolhatók:

A. *Embertelen és megalázó bánásmód* (1, 2, 3, 15)

B. *A bírósághoz vagy ügyvédhez való*

hozzájutás akadályozása (6, 7, 8, 9, 12, 14)

C. A börtönből való levelezés vagy a látogatások jogtalan korlátozása (7, 8, 10, 11, 13, 14)

D. Jogszerűtlen fogva tartás (4, 5)

A továbbiakban sorra vesszük és külön-külön elemezzük ezeket az ügýtípusokat, hivatkozva nemcsak a fenti esetekre, hanem olyanokra is, amelyekben a jogsértés terhe nem a bv. hatóságokra hárult, valamint olyanokra is, amelyekben a bíróság (vagy a bizottság) úgy döntött, hogy nem történt jogsértés. (Az utóbbi esetben az ügy nem is került a bíróság elé.)

Embertelen vagy megalázó bánásmód: kínzás

Az egyezmény 3. cikke mindhárom fogalommal jelölt bánásmódot tiltja, mégis az ezekkel kapcsolatos fogvatartotti panaszok meglehetősen gyakoriak Strasbourgban.

A bizottság és a bíróság definiálta egymástól jól elhatárolta a három fogalmat, s ennek alapján a bíróság sohasem állapította meg, hogy bárkit is kínoztak volna.

A listánkon első helyen szereplő írásban a bíróság leszögezte, hogy „a rossz bá-

násmódnak a megítélése a dolog természetéből adódóan relatív: függ az eset valamenyi körülményétől, például a bánásmód tartalmától, fizikai vagy mentális hatásaitól, továbbá bizonyos esetekben az áldozat nemétől, életkorától, egészségi állapotától stb.”

A Tyrer-esetben a bíróság rámutatott, hogy az igazságszolgáltatás által kirótt büntetés általában mindig tartalmazza a „megszégyenítés szokásos és talán sohasem elkerülhető elemét”. Ahhoz azonban, hogy egészében megalázó legyen, „valami további kritériumot kell beleérteni a szövegbe, sőt maga a 3. cikk, amikor kifejezetten az embertelen és a megalázó büntetést tiltja, hallgatólagosan feltételezi, hogy különbség van az ilyen büntetés és általában a büntetés között”.

A három fogalom közti különbség az okozott szenvedés intenzitásában rejlik. E szerint megalázó bánásmód az, amely „félrelmet, szorongást és kisebbségi érzést vált ki, s alkalmas arra, hogy lealacsonyítson és esetleg megtörje a fizikai vagy morális ellenállást.” Az embertelen bánásmód intenzív fizikai és lelki szenvedést okoz, amely akut lelki zavarokhoz vezet. A

kínzás „kitervelten embertelen bánásmód, amely igen súlyos és komoly szenvedéshez vezet”. A bíróság hivatkozott az ENSZ-közgyűlés kínzással kapcsolatos 1975. december 9-i határozatára is, amely szerint a „kínzás súlyos és szándékos formája a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek”.

Ezek a definíciók, valamint „az eset valamennyi körülményének mérlegelése” lehetővé tette, hogy a bíróság a terrorizmussal gyanúsított személyekkel való bánásmódot Észak-Írországban, 1970-ben, ne kínzásnak, hanem „csak” embertelen és megalázó bánásmódnak minősítse, jóllehet a fogvatartottakat meglehetősen kemény „technikákkal” vallatták. Angliát csak erkölcsi elmarasztalás érte. A bíróság nem hozott semmiféle szankciót, miután London megígérte, hogy többé nem alkalmazza a kifogásolt módszereket, s Dublin az áldozatoknak nyújtandó kártérítést nem vette föl.

Hangsúlyozni kell, hogy nemcsak a fizikai, hanem a lelki szenvedés is az embertelen vagy megalázó bánásmód, sőt a kínzás kategóriájába eshet – a konkrét körülményektől függően.

A Campbell- és Cosans-esetben például a bíróság rámutatott, hogy a 3. cikkbe ütköző cselekedeteknek akár a kockázata is egyenértékű lehet az egyezmény megsértésével, ha a kockázat valószínűsége „kellőképp reális és közvetlen”. Ebben az esetben testi fenytés kiszabásának lehetősége merült fel skóciai iskolákban, ám ezt a bíróság nem ítélte elég reálisnak és közvetlennek, amellet nem volt „megalázó hatása” a gyerekekre.

A Soering-esetben (listánkon a 2.) viszont az a veszély, hogy az alperesnek néhán éveket kell töltenie a halálraítéltek rész-

legében egy virginiai (Egyesült Államok) börtönben, elég komolynak tűnt a bíróság számára, s ezért megakadályozta az Európában bebörtönzött Soering kiadatását.

Az elmúlt három évtizedben fogvatartottak ezrei próbálták az egyezmény 3. cikkére hivatkozva tiltakozni a velük szemben alkalmazott bánásmód ellen. A börtönélettel járó különféle korlátozásokat, a börtönkörülményeket, a velük szemben alkalmazott erőszakot embertelen vagy megalázó bánásmódnak próbálták beállítani. Egy-két kivételtől eltekintve (pl. az ír eset vagy Soering) próbálkozásuk nem járt sikerrel. Az efféle panaszok általában el sem jutottak a bíróságig, mert már a bizottság elutasította azokat mint nyilvánvalóan megalapozatlanokat, vagy ha a kivizsgálásuk mellett döntött, a végső állásfoglalás negatív volt. A Guzzardi-eset eljutott a bíróságig, de ott szintén negatív döntéssel zárult.

Strasbourgban ugyanis ismételten rámutattak, hogy a börtönélet széles körű korlátozásokkal és megpróbáltatásokkal jár a fogvatartottak számára, amelyek tökéletesen összeegyeztethetők az egyezmény szellemével és betűjével. Az egyezmény 8., 10. és 11. cikke szerint a korlátozásoknak csak két feltétele van: egyrészt törvénynek kell előírnia azokat, másrészt „szükségesnek kell lenniük egy demokratikus társadalomban”. A 11. cikk konkrétizálja a korlátozások okait, amikor a „nemzetbiztonság vagy a közbiztonság érdekeire”, „rendzavarások vagy bűncselekmények megakadályozására”, „az egészség vagy a közérkölc s védelmére”, továbbá „mások jogainak és szabadságjogainak megóvására” hivatkozik.

A fenti okokra hivatkozva a fogvatartottakkal szemben alkalmazott legszigorúbb rendszabályok is „törvényesnek és

szükségesnek” minősíthetők és a bizottság és a bíróság következetesen visszautasítja az őrizetesek panaszait és elfogadja az érintett állam említett indokolását. Lássunk néhány példát!

A Baader-Meinhof terrorista csoport gyanúsítottjainak különösen szigorú magánelzárását a bizottság rendjénvalónak találta, habár rámutatott: *„Figyelembe kell venni az intézkedés sajátos körülményeit, szigorúságát, időtartamát, az elérni kívánt célt és az érintettre való hatását. A tökéletes érzelmi elszigetelés a teljes szociális izolációval együtt kétségtelenül lerombolhatja a személyiséget, ezért az embertelen bánásmód egy formájának minősíthető, melyet nem lehet a biztonság követelményeivel igazolni.”*⁴

A börtönhatóságok könnyen elkerülhetik az ilyen szélsőségeket.

Az elítélteknek nem sikerült a bizottságot a maguk oldalára állítaniuk akkor sem, amikor a börtönök túlszűfolttségára, a megfelelő orvosi ellátás hiányára panaszkodtak, sem pedig akkor, amikor a bilincsek, a kényszerzubbonyok használatát, a mezítelen motozás gyakorlatát, a társadalmi kapcsolatok korlátozását, a büntetőzárka körülményeit tették szóvá stb. Ilyen esetekben a bizottság elismeri ugyan, hogy a fogva tartás körülményei kellemetlenek, terhesek, de „valamennyi körülmény mérlegelése alapján” nem állapítja meg az egyezmény megsértését.

A Chartier-esetben (Olaszország ellen) egy súlyosan beteg elítélt sérelmezte, hogy a börtönhatóságok nem engedélyezik neki az ideiglenes eltávozást, hogy hatékonyabb orvosi kezelést kapjon. A bizottság kifejezte együttérzését, elismerve, hogy a fogva tartás „különösen sajnálatos megpróbáltatást jelenthet a felperes számára,

tekintettel egészségi állapotára”, mégsem minősítette a bánásmódot embertelennek vagy megalázónak. (Különösen veszélyes bűnelkövetőről volt szó.)⁵

A börtönsemélyzet által elkövetett állítólagos brutális tettekről rendre bebizonyosodik, hogy jogosan alkalmaztak erőszakot az ellenszegülő vagy lázadó fogvatartottakkal szemben. Nem járt sikerrel például egy olyan panaszos, akit több börtön-tisztviselő mezítelen állapotban kötözött kényszerzubbonyba.

A 7630/76-os számú folyamodvány mindamellett sikerrel járt, mert a panaszosok be tudták bizonyítani, hogy egy börtönlázadás után az őrszemélyzet több tagja ismételen megverte, megrugdosta és más módon bántalmazta őket. Ez az ügy a felek közti békés megegyezéssel zárult, ezért a bizottság nem továbbította a bírósághoz.⁶

Hasonló esetekben az orvosi láttelelet döntő a tények megállapításában. A Tomasi-esetben (listánkon a 15.) egy terrorista-gyanús személyt letartóztatása után durván bántalmazott a rendőrség. A bíróság „okszági kapcsolatot” talált „a felpanaszolt bánásmód” és az orvosi látteleletekkel és jelentésekkel igazolt sérülések között, és a francia kormányt több tízezer frankos kártérítésre kötelezte.

Egy hasonló esetben (Mrs. Klaas – Németország ellen) a felperes nem tudta bebizonyítani, hogy német rendőrök durván bántalmazták, amikor ittas vezetésért letartóztatták.⁷

A fogvatartottakkal való kegyetlenkedés legismertebb példája Strasbourg „praxisából” az ún. görög eset. A bizottság jelentése⁸ megállapította, hogy az 1967-es görögországi jobboldali puccs után nagyszámú politikai foglyot rendszeresen kínoztak több görög börtönben. A zárkák túl

szűkek és zsúfoltak voltak, a higiénés körülmények embertelenek, télen nem volt fűtés, a falak nyirkosak és penészesek voltak, a fizikai bántalmazás rendszeres. A bizottság jelentését nem a bíróság, hanem a miniszeri tanács elé terjesztette, amely jóváhagyta azt és elrendelte a jelentés nyilvános közzétételét. Megjegyzendő azonban, hogy semmiféle szankcióhoz nem folyamodtak Görögországgal szemben, és nem kezdeményezték az áldozatok kárpótlását sem.

Néhány évvel később Ciprus hasonló panasszal élt Törökországgal szemben, s a bizottság elítélte az utóbbit az egyezmény 3. cikkének megsértéséért.⁹ Ezúttal azonban a jelentés közzététele is elmaradt (csak a titkosság alól oldották fel a strasbourgi archívumban), és az elmarasztalás semmiféle egyéb következménnyel nem járt.

A fenti esetek alapján felmerül a gyanú, hogy a strasbourgi bizottság és bíróság nem elég hatékony ellenőrző eszköz és fórum az elítéltpanaszok orvoslására, ezért ezt a kérdést érdemes alaposabban szemügyre venni.

Börtönviszonyok

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye nem tartalmaz olyan előírást, amely kifejezetten a börtönviszonyokra vonatkozna. Láttuk, hogy a „börtönviszonyokkal” kapcsolatos panaszokat valamiképpen a „bánásmód” fogalmával értelmezik a 3. cikkel összefüggésben. Voltaképpen a bizottságnak és a bíróságnak csak akkor van kompetenciája a fogva tartás körülményeit vizsgálni, ha azok a konvencióban valahol „másutt” garantált jogot sértenek.¹⁰ Ugyanis számos cikk vonatkoztatható fogva tartott személyekre. A 3. cikkén kívül a vonatkoztatási lehetőségek a következők: 4.

cikk: az elítéltek munkáltatása; 6. cikk: az őrizetesek joga a bírói úthoz; 8. cikk: joguk a magánszférához, a családi élethez és a levelezéshez; 9. cikk: a fogvatartott joga válása gyakorlásához; 10. cikk: joguk a szabad véleménynyilvánításhoz; 11. cikk: egyesülési és gyülekezési joguk; 12. cikk: a házasságkötés joga a börtönben; az 1. kiegészítő jegyzőkönyv 1., 2. és 3. cikke: a tulajdon élvezetéhez való jog; végül a 4. kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikke: a mozgásszabadsághoz való jog.¹¹

Azt is láttuk azonban, hogy ugyancsak az egyezmény szerint a fenti jogok többsége törvényesen korlátozható a bv. intézményeiben. Ez magyarázza, miért nem foglalkoznak a strasbourgi szervek a felsorolt jogok korlátozásával kapcsolatos legtöbb fogvatartotti panasszal, vagy ha foglalkoznak is, miért nem állapítják meg az egyezmény megsértését.

Joggal fölvethető, hogy vajon az egyezmény és mechanizmusai elég kifinomultak-e a börtönviszonyok ellenőrzésére és humanizálásuk hatékony előmozdítására. Mivel csak akkor nyújtanak jogorvoslatot és anyagi kompenzációt, ha a legelemibb normákat durván megsértik, ráadásul a strasbourgi eljárás nehézkes és hosszadalmas, a válaszukunk egyértelmű nem.

Az egyezmény mechanizmusai alkalmasabbak a nemzeti jogi szabályozás és az egyezmény követelményei közötti ellentmondások bírálatára és kiküszöbölésére a bv. területén, mint az egyezménnyel formálisan összhangban álló jogszabályok és azok érvényesülése közti ellentmondások kezelésére.

Azzal, hogy meghatározták a kínzás, az embertelen és a megalázó bánásmód fogalmát, az egyezmény betartásán örökdő bíróság és bizottság megpróbálta finomítani sa-

ját ellenőrzési eszközeit. Ám ezek a jogértelmezések is meglehetősen merev jogi célokat szolgálnak. Nem elég operatívak ahhoz, hogy precízen minősítsenek bármely konkrét helyzetet és nem javították lényegesen a bíróság felügyeleti potenciálját. Maguknak a meghatározásoknak a tartalmát is bírálat érte például az Amnesty International emberi jogi szervezet részéről, és pedig túlságos rugalmasságuk miatt.¹²

Egy francia szerző találoán írja: „*Bármily meglepő, meg kell értenünk, hogy ha kompetenciájának kizárólagos alapja a 3. cikk, akkor a bizottság csak a legsúlyosabb jogsértéseket szankcionálhatja. Legfeljebb annyit tehet még, hogy – mint a Chartier- esetben – kifejezi reményét, hogy a konvenciót aláíró állam magasabbra teszi a mérceét, mint ez a minimális norma.*”

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága korán felismerte, hogy a jó börtönigazgatásnak részletesebb és konkrétabb normákra van szüksége a fogvatartottakkal való helyes bánásmódhoz, a „minimális normáknak” olyan gyűjteményére, amely jóval túllép azon, amit az egyezmény és annak értelmezése tartalmaz. Ezért hagyták jóvá már 1973-ban az ún. Európai Börtön-szabályokat, amelyek a börtönélet minden területére vonatkozólag precízen megszabják a követelményeket. Az 1987-ben kibővített és módosított Európai Börtön-szabályok részletes mintaként szolgálhatnak az ET tagállamaiban a büntető törvénykezés és a börtönigazgatás számára.¹³

Jóllehet, az Európai Börtön-szabályok tételesen nem hivatkozik az egyezményre, szerkesztőit még a stílus és a nyelvezet használatakor is annyira az egyezmény ihlette, hogy nyugodtan állíthatjuk, ez a normagyűjtemény az egyezményben foglalt alapelvek börtönviszonyok között történő

érvényesítésének gyakorlati eszköze vagy segédlete.

E szoros szellemi rokonság ellenére, a strasbourggi hatóságok nem osztják azt az álláspontot, hogy az Európai Börtön-szabályoktól való bármely eltérés automatikusan az egyezmény megsértését jelentené. Számos fogvatartott próbálkozott ezzel az érveléssel panaszának alátámasztására, de egyikük sem járt sikerrel.

A kapcsolat a másik irányban azonban fennáll. Azok a nemzeti bv. igazgatóságok, amelyek a maguk nemzeti gyakorlatát az Európai Börtön-szabályok normái szerint alakítják, aligha lesznek elmarasztalhatók Strasbourgban, hiszen az általuk alkalmazott „mérce” jóval magasabb annál, amit az egyezmény garantál.

Statisztikailag kimutatható, hogy a 80-as évtized második felétől, amióta az Európai Börtön-szabályok hatása csaknem egyetemessé vált az a ET tagállamai körében, a sikeres fogvatartotti panaszok csaknem eltűntek Strasbourgból.

Egy másik, viszonylag új mechanizmus, amely a fogvatartottakkal való emberséges bánásmódot szolgálja az egyezmény szellemében, az 1987. november 26-án elfogadott Európai Konvenció a Kínzás és az Embertelen és Megalázó Bánásmód Megakadályozására, illetve az ennek betartásán örökődő Kínzás Elleni Bizottság (CPT).

1989 óta a CPT periodikus, valamint ad hoc látogatásokat szervez az ET tagállamaikban bv. intézményeibe és helyszíni szemlék, interjúk, meghallgatások révén hatékony konfliktuskezelő és megelőző missziót teljesít a fogvatartottak és őrzőik között.

A CPT mechanizmusa számos előnnyel rendelkezik a strasbourggi bizottsághoz és bírósághoz képest, ami a fogva-

tartotti panaszok orvoslását illeti. Munkájának informális, nem jogi jellege hatékonyabb, gyorsabb, kevésbé konfrontatív, mint a hosszas pereskedés. Szélesebb tér nyílik a megegyezésekre, a kormányok együttműködési hajlandóságának ösztönzésére. A CPT nem szankciókkal, hanem rábeszéléssel, tanáccsal, az ellenérdekű felek közti légkör javításával próbál hatni: minden normagyűjteménynél tökéletesebben monitorozza a büntetés-végrehajtás gyakorlatának valamennyi területét és mozzanatát.

Magyar panaszok?

A fentiek alapján abból indulunk ki, hogy ha a büntetés-végrehajtás szabályozása összhangban áll az Európai Börtön-szabályokkal, akkor ez kiküszöböli annak lehetőségét, hogy védhető fogvatartotti panaszok jussanak el Strasbourgba.

Köztudott, hogy a magyar bv. törvény, az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet legújabb, 1993. április 15-től érvényben lévő módosítása nagymértékben megfelel az

Európai Börtön-szabályok normáinak: a fogvatartottak iránti állami felelősségnek vagy a fogvatartottak jogainak megfogalmazása lényegében azonos. Az új magyar bv. törvény kiküszöbölte a korábban még meglévő, szórványos eltéréseket. Az elítéltek rendelkezésére álló bírói út, a bv. bíró felügyeleti jogosítványai, az emberi jogok országgyűlési biztosának alkotmányos (remélhetőleg mihamarabb tényleges) funkciója a panaszok orvoslására nyitva áll más, nem jogi lehetőségekkel és fórumokkal együtt gyakorlatilag kizárják, hogy a 3. cikk megsértése miatt magyarországi elítélt a siker leghalványabb esélyével induljon perbe Strasbourgba.

Az őrszemélyzet egyéni túlkapásait persze nem lehet kizárni. Ám egyrészt ez esetben is kellő garancia az itthoni jogorvoslat, ami a strasbourgi eljárást fölöslegessé teszi, másrészt, ha a panasz netán mégis eljutna a bizottsáig, a Donnelly-*eset* (az Egyesült Királyság ellen) mutatja, hogy alacsonyabb szintű, egyéni túlkapásokért nem marasztalják el az érintett államot. „A 3. cikkbe ütköző bánásmód pusztá eltűrése a szervezeti hierarchia alsó vagy a középső

szintjein nem indokolja azt a következtetést, hogy hatósági gyakorlatról van szó” – mondta ki a bizottság.¹⁴

Nehezebb válaszolni arra, hogy ítélnék meg Strasbourgban az elítéltek egymással szemben elkövetett visszaéléseit, melyeket a börtönhatóságoknak kötelességük lenne megakadályozni. E téren érhetik Magyarországot meglepetések, ha nem sikerül javítani börtöneink túlzásfoltosságán és gyenge személyi ellátottságán, bár a bíróság gyakorlatában ilyen esetre eddig nem volt precedens.

Lényegében azonban egyetérthetünk azzal a véleménnyel, hogy „nincsen szükség a szabadságelvonással járó büntetések végrehajtására vonatkozó szabályoknak a 3. cikkre tekintettel történő (további) módosítására. Az Egyezmény életbelépését követően ezzel szemben különösképpen indokolt, hogy a bv. szakemberek a bizottság és a bíróság ítélezési gyakorlatát megismerjék és folyamatosan figyelemmel kísérjék.”¹⁵

Bírósági ügyek

A bírósághoz vagy az ügyvédhez való hozzájutás akadályozása

Az e csoportba sorolt hat esetünkben a folyamodonak a tisztességes tárgyaláshoz való jogát sértették meg. A lista sokkal hosszabb lenne, ha ide vettünk volna minden olyan esetet, amelyben a bíróság úgy ítélezett, hogy ezt a jogot – amelyet a 6. cikk garantál – sérelem érte. De csupán azokat az eseteket választottuk ki, amelyekben a jogsérelem a börtönhatóságok számlájára volt írható. (A büntető igazságszolgáltatási eljárás során a bírák és a bíróságok által elkövetett hibák vezetnek a legtöbb fogvatartotti panaszhoz a strasbourgi esetjogban.)

Az egyezmény 6. cikke egész sor konk-

rét követelményt fogalmaz meg az eljárással kapcsolatban, amelyek feltételei a tisztességes tárgyalásnak, tehát nem korlátozhatók. Hiányukat adott esetben könnyebb megállapítani, mint például az embertelen vagy megalázó bánásmód igen relatív ismerveinek meglétét vagy hiányát. Ez magyarázza, hogy a bíróság oly gyakran hozott pozitív döntést a 6. cikkel kapcsolatban.

A releváns eseteket könnyen összefoglalhatjuk, mert hasonlóak. Különség csupán abban van, hogy az eljárás mely szakaszában érte a panaszost a jogsérelem.

Lamy: az előzetesben lévő panaszos ügyvédjének a hatóságok nem engedték meg a betekintést a papírokba.

Goldser: az angol börtönhatóságok nem engedték meg a kérelmezőnek, hogy ügyvédhez forduljon, amikor be akart perelni egy börtöntisztviselőt.

Campbell és Fell: ezúttal az ügyvédnek megengedték, hogy kapcsolatba lépjen börtönben ülő klienseivel, de beszélgetésüket kihallgatták.

S. Svájc ellen: hasonló eset, mint az előző.

Barbera etc.: Madridban bebörtönzött terroristagyánús személyekhez nem engedtek ügyvédet.

Schönberger és Durmaz: a letartóztatott és ügyvédje közösen fordult Strasbourghoz, mert a svájci hatóságok megakadályozták kapcsolatukat. Érdekes, hogy a bíróság elfogadta Svájc érvelését, miszerint az ügyvéd és kliense közti kapcsolat korlátozható, ha fennáll a veszély, hogy akadályozzák az igazságszolgáltatás menetét. Az állam azonban nem tudta bizonyítani ezt a veszélyt. A bíróság ezért úgy ítélezett, hogy jóllehet, a korlátozás megfelelt az erre vonatkozó svájci törvénynek,

nem volt szükséges egy demokratikus társadalomban, Svájc tehát megsértette a 6. cikket, és kártérítést kellett fizetnie.

Korlátozások

A levelezés és/vagy a látogatások korlátozása

Az ide sorolt hat esetben a fogvatartottak az egyezmény 8. cikkében garantált jogait korlátozták, amelyek szintén nagyon konkrétak és esetleges korlátozásuk lehetőségét a 8. cikk 2. bekezdése részletesen szabályozza. Az ettől való bármilyen eltérés jogsértésnek minősül, és viszonylag könnyen tetten érhető.

Átfedés van az előző kategóriába tartozó esetek egy részével, mert Golder, Campbell és Fell, valamint S. esete mindkét csoportba tartozik: visszatartott leveleik ugyanis ügyvédjeikhez íródtak, a hatóságok tehát egyszerre két jogsérelmet követtek el.

A másik három eset (Silven és mások, Boyle és Rice, illetve McCallum) azt bizonyítja, hogy az angol és a skóciai börtönhatóságok viszonylag lassan igazították hozzá gyakorlatukat az Európai Börtönszabályok előírásaihoz, ami a börtönből történő levelezést, illetve a látogatások ellenőrzését illeti. Éppen a strasbourgi elmarasztaló ítéletek hatására változtattak az előírásokon, hogy elkerüljék a hasonló presztízsvesztést – azóta is sikerrel.

Az új magyar bv. törvénynek az ügyvédi kapcsolattartással, a levelezéssel és a látogatásokkal kapcsolatos passzusait ismerve, továbbá annak ismeretében, hogy a magyar bv. gyakorlata már az új törvény életbe lépése előtt is megfelelt az európai követelményeknek, nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy a fentiekhez hasonló esetek Magyarországról nem kerülhetnek Strasbourgba.

Jogszerűtlen fogva tartás

Az ide sorolt két eset (Guzzardi, ill. Bomar) egyedülálló, jöllehet, más-más okból. Mindkettő az egyezmény 5. cikkében garantált joggal, a szabadsághoz való joggal kapcsolatos, amely átfogó jellegéből adódóan meghaladta vizsgálatunk kereteit, hiszen a börtönviszonyokra és a fogvatartottakkal való bánásmódra koncentráltunk.

Mindamellettt fontos kapcsolat van a jog és szűkebb tárgyunk között, amennyiben a jog megsértése – a törvények hibájából vagy a törvényt alkalmazó bíróságok hibájából – részessé teheti a börtönrendszert és annak működtetőit alapvető emberi jogok megsértésében.

A Guzzardi-esetben a bíróság úgy döntött, hogy a panaszos kényszertartózkodása egy szigeten szabadságelvonásnak minősül. A tanulság pedig a következő: jogilag „az 5. cikk csak azt az alternatívát ismeri: szabadság vagy szabadság hiány. Nem ismer semmiféle közbenső fogalmat, mint például a korlátozott szabadság, a szabadságtól való normális vagy súlyosított megfosztás.” Szabadságtól senkit sem szabad megfosztani bírósági eljárás nélkül, adminisztratív úton.

Nálunk a behajthatatlan szabálysértési pénzbüntetések elzárással való „pótlása” egyértelműen ellentétes az egyezményvel, még akkor is, ha az elzárást bíróság rendeli el. Ebben a tekintetben a magyar gyakorlatot mindmáig nem sikerült hozzáigazítani az európai normákhoz. Emiatt hazánk mégsem marasztalható el, ugyanis az egyezmény ratifikálásakor a szabálysértési ügyek tekintetében Magyarország fenntartással élt. A következetesség ezzel együtt mindenesetre megkívánná, hogy a szabály-

sértési elzárások gyakorlatát a jövőben megváltoztassuk.

Egy másik „ütközést” még 1994 novemberében sikerült kiküszöbölni: azóta ugyanis a törvénymódosítás lehetővé teszi, hogy az ártatlannak bizonyult fogvatartottak pénzbeli kárpótlást kapjanak Magyarországon az őrizetben töltött időért, s ne kelljen ez ügyben Strasbourgban kilincselniük.

A Boumar-eset lényege: belga szociális munkások 1977–78-ban előzetes fogvatartó intézetek között „forgattak” egy „veszélyesen viselkedő fiatakorút”, mintegy megelőző intézkedésként, míg megfelelő helyet nem találtak neki másutt, oktatási-nevelési szükségleteinek kielégítésére. A belga kormány azzal védekezett, hogy még nem épült ki a megfelelő ifjúsági intézeti hálózat az egyébként liberális és haladó szellemű belga ifjúságvédelmi törvény alátámasztására. A bíróság természetesen elutasította ezt a védekezést és rámutatott, hogy az előzetesben töltött idő semmiféle oktatási-nevelési célt nem szolgált.

Magyar szempontból ennek az ügynek több tanulsága is van. Az ideiglenes fogva tartás, ha egyetlen oka az, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszer nem tud jobbat nyújtani a fiatakorúnak, aki nem súlyos bűnelkövető, elfogadhatatlan, akár a törvény megkerülésével történik (mint a Boumar-esetben), akár bírósági közreműködéssel. Az ilyen típusú fiatakorú bűnelkövetők speciális intézetbe küldése azon a feltételezésen alapul, hogy oktatási-nevelési lehetőségekhez jutnak, amelyek segítik rehabilitációjukat. A megfelelő lehetőségekkel nem rendelkező ifjúsági intézetek, amelyekben a fogva tartás dominál, nem felelnek meg az egyezmény szellemének és betűjének.

A Boumar-eset arra int, hogy ellentét feszülhet a büntetés-végrehajtásban alkalmazott bánásmódnak vagy kezelésnek az Európai Börtön szabályokban foglalt és a magyar bv. törvényben megismételt nemes céljai, valamint a bv. intézetek zord valósága, lehetőségei között.

A magyar bv. törvény 38. §-a is leszögezi, hogy „a szabadságvesztés végrehajtásának feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze a felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő önálló életre”, s e cél érdekében „fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a a rendszeres munkavégzés feltételeit.”

A megfogalmazás általános jellegéből sajnos nem derül ki, hogy ki a felelős mindezekért, s maguk a követelmények olyan átfogóak, hogy azok alapján a fogvatartott aligha támaszthat jogi követelést az állammal szemben felelőssége hiányos gyakorlása miatt, a probléma azonban létezik.

A bizottságnak és a bíróságnak a börtönügyekben hozott összes döntése mögött is ott húzódott az alapvető, implicit, soha fel nem tett kérdés: a szóban forgó börtön betölti-e feladatát?

A fogvatartottak joggal sérelmezhetik, ha az állam nem teljesíti a velük szemben törvényben vállalt kötelezettségeit, akár milyen általánosságban fogalmazzák is meg azokat. Elégedetlenségük csak fokozódhat, ha a börtönkörülmények, lehetőségek és feltételek romlanak, ahelyett hogy javulnának, és a korábbi magasabb színvonal megrendül vagy lesüllyed.

A nyugat-európai országokban évtizedek óta csaknem folyamatosan javultak és

humanizálódtak a a börtönviszonyok. A bizottság és a bíróság tevékenysége, valamint a börtönüggyekkel foglalkozó más olyan európai szervek tevékenysége, mint például az Európa Tanács Jogi Ügyek Igazgatósága, csakis a bővülő anyagi jólét és a gazdasági fejlődés összefüggésében értékelhető.

Az újonnan függetlenné vált közép- és kelet-európai országok, amelyek elindultak a demokratikus átalakítás rögzös útján, egy másfajta perspektívát hoznak be az európai összképbe. Ebben a régióban erősen visszaesett a nemzeti össztermék, csökkentek a központi költségvetések finanszírozásának lehetőségei, zuhant az életszínvonal, és a börtönökben a korábbi normákat is egyre nehezebb fenntartani, miközben nő a bűnözés és gyarapodik a börtönpopuláció.

Ebből az új helyzetből, melynek fontos jellemzője, hogy az emberi jogok védelme iránti elkötelezettség társadalmi ügygé válik, sajátos új feszültségek és konfliktusok adódhatnak, amelyekre mind a fogvatartottak, mind a hatóságok újfajta módon reagálhatnak. A jövőben ezért térségünkben új típusú elítéltpanaszokra is számíthatnak, amelyek a bizottságot és a bíróságot a jogi precedensalkotás mindedig feltérképezetlen területeire szólíthatják.

Tanulságok

Vizsgálatunk tanulságai a következőképpen összegezhetők:

A magyar büntetés-végrehajtásnak figyelemmel kell kísérnie a strasbourgi szervek fogvatartotti panaszokkal kapcsolatos döntéseit, és ezt a témát célszerű meghonosítani a bv. tisztviselők képzésében és továbbképzésében. De főleg aggodalmaskodni amiatt, hogy a magyar börtönigazgatást rendszeresen elmarasztalnák

Strasbourgban, ugyanis kiinduló hipotéziseinket igazolva látjuk:

– a magyar bv. törvény és a bv. igazgatási gyakorlat összhangban áll az Emberi Jogok Európai Egyezményével és az Európai Börtön szabályokban megtestesülő normákkal;

– a magyar jogorvoslati lehetőségek szintén kielégítőek, sőt tovább tökéletesednek, ezáltal fölöslegessé válik a bizottság beavatkozása védhető panaszos esetén is;

– meggyőződésünk, hogy B és C típusú esetek semmiképp sem kerülhetnek Magyarországról a bíróság elé;

– némi esélyt látunk arra, hogy A típusú esetek, különösen a fogvatartottak közti visszaélések miatt és D típusú esetek, amelyek mögött a büntetés-végrehajtás reszocializációs funkciója és az intézetek hiányos ellátottsága közti feszültségek húzódnak meg, eljuthatnak Strasbourgig, de ennek valószínűsége is igen csekély, részben azért, mert a strasbourgi szervek tevékenysége csak korlátozott mértékben tekinthető mércének a büntetés-végrehajtás területén, ugyanis – csak az emberi jogok kirívóan durva megsértése ellen nyújtanak garanciát a fogvatartottak számára és – a strasbourgi döntéshozatali folyamat túl nehézkes, bürokratikus és jogszabály-centrikus, kevésbé alkalmas arra, hogy hatékonyan kontrollálja a büntetés-végrehajtási gyakorlatot.

Az utóbbi következtetések azonban mit sem változtatnak azon, hogy az egyezmény és a strasbourgi esetjog megkerülhetetlen orientációs eszköz az emberi jogoknak a börtönökben való tiszteletben tartását vizsgáló minden más mechanizmus és fórum számára.

Jegyzetek

1. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog. Acta Humana 1992. No. 6–7.

2. Talán a legrészletesebb Mavi Viktor könyve: Az Európa Tanács és az emberi jogok, Bp. Imre László Kiad. 1994.

3. Még e 15 eset közül is kisebbségben vannak azok, amelyekben a jogsérelmet bv. hatóságok követték el. A továbbiakban az eseteket csak a felperes nevével azonosítjuk.

4. Report of the Commission, No. 7586/76. In: Human Rights Files, No. 5., p. 6., Strasbourg 1986.

5. No. 9044/80. Quoted by Cohen–Jonathan, G.: La Convention européenne des

droits de l' homme. Economica, Paris 1989, p. 300.

6. Lásd Human Rights in Prison, Strasbourg 1987, p. 80.

7. No. 269. 1993. szeptember 22.

8. Report of the Commission, November 5, 1969, Lásd Human Rights Files No. 5., p. 12–13.

9. Lásd Jonathan–Cohen, p. 226.

10. Human Rights Files, No. 5., p. 2.

11. Uo.

12. Idézi Jonathan–Cohen, p. 226.

13. Magyar nyelvű kiadása a BvOP gondozásában közismert.

14. Idézi Jonathan–Cohen, p. 294.

15. Bárd–Bán, i. m. 31. p.

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRZSÖG

Földrészünk

Kriminológia

és büntetés-végrehajtás Európában

Amikor Günther Kaiser professor, a freiburgi Max-Planck Intézet igazgatója betöltötte 65. életévét, a freiburgi kutatóintézetben nemzetközi kollokviumot rendeztek *Kriminológia Európában – Európai kriminológia?* címmel. Az itt tartott referátumok és felszólalások anyagát a freiburgi Max-Planck Intézet saját kiadásában, a *Kriminológiai kutatási jelentések sorozatban* közzé is tette (Hans-Jörg Albrecht/Josef Kürzinger (Hrsg): *Kriminologie in Europa – Europäische Kriminologie?* Freiburg i. Br. 1994). Jelen írás Kaiser professor munkássága fontosabb állomásainak bemutatása mellett az említett nemzetközi kollokviumról, illetve a freiburgi kötetről, valamint a büntetés-végrehajtás egyes európai vonatkozásairól kíván lényegi összefoglalót adni.

Günther Kaiser igen gyümölcsöző és gazdag tudományos tevékenységre tekinthet vissza. Tanulmányait Tübingben és Göttingenben folytatta. Az első jogi államvizsgájának letételét követően, pályafutásának kezdeti legfontosabb állomása az 1959-ben megjelent disszertációja a randalírozó fiatalokról (*Randalierende Jugend*). 1963 óta volt tudományos munkatársa a tübingeni egyetem kriminológiai intézetének. Habilitációs műve *a közlekedési bűnelkövetés és a generális prevenció összefüggéseit* tárta fel (*Verkehrsdelinquenz und Generalprävention*). Ez a munkája 1979-ben spanyolul is megjelent. 1970-től kezdődően tagja a freiburgi Max-Planck Intézetnek és 1973 óta igazgatója az intézet kriminológiai részlegének. Ezt követően és emellett már évek óta a freiburgi és a zürichi egyetem professzora, három külföldi egyetem (Miskolc, Breslau és San Sebastian) díszdoktora. Átfogó jellegű, igen jó áttekinthető nyújtó kriminológiai tankönyve standard kiadvány lett, az utolsó, az 1993-ban közzétett változata már a kilencedik kiadást érte meg. Ez az alapmunkája a németen kívül eddig öt nyelven jelent meg külföldön (oroszul, olaszul, kínaiul, japánul és spanyolul). Társszerzője a büntetés-végrehajtási tankönyvnek is, amely szintén standard munka, az utolsó, a negyedik kiadás 1992-ben jelent meg. „Egyedülálló mű” címmel számoltam be erről a tankönyvről ezen folyóirat hasábjain az 1992. évi 3. számban. Ugyancsak büntetés-végrehajtási szempontból külön kiemelő, hogy Günther Kaiser 1990 óta a Kínzás Elleni Európai Bizottság német tagja.

Kaiser professor munkásságára – már az első írásaitól kezdve – az a törekvés jellem-

ző, hogy szakított a csak nemzeti szemléletmóddal. A kriminológiát (ide értve a büntetés-végrehajtást is) csak akkor tekintette és tekinti értelmesnek, ha túllép a nemzeti kereteken. A kriminológia bár önálló szakterületé fejlődött a XIX. században, mégis hosszú időn át csak nemzeti empirikus tudományként művelték és hiányzott a komparatív, transznacionális megközelítés mód.

A Günther Kaiser tiszteletére rendezett nemzetközi kollokviumot *Albin Eser* professzor, a freiburgi Max-Planck Intézet büntetőjogi igazgatója nyitotta meg és röviden vázolta Kaiser professzor életútját, s méltatta az ünnevelt munkásságát. Dr. Eser elmondta, hogy Kaiser professzor érdeklődése az 1980-as évek közepe óta elsősorban a bűncselekménynek a köztudatban, a közvéleményben (mindenekelőtt a tömegtájékoztatásban) játszott szerepére terjedt ki. Az 1990-es évek eleje óta a társadalomtudományi kutatások etikai vetületével foglalkozott, azzal, amit *kutatási etikaként* szokás nevezni. A harmadik, nem kevésbé figyelmet érdemlő jellemző vonás az a tevékenysége, amit a kínzás és az embertelen bánásmód vagy büntetés elleni küzdelemben betölt. Kaiser 1951 óta közel 20 évet Tübingen térségében, majd 1971 óta pedig több mint 20 évet a freiburgi régióban töltött el, s ez az állandóság és „stabil földközelség” egyik legfontosabb forrása tudományos teljesítményének.

Hans-Heinrich Jescheck professzor, a freiburgi kutatóintézet nyugdíjas igazgatója *A büntetőjog és kriminológia egy fedél alatt c.* hozzászólásában a két tudományterület összetartozásáról fejtette ki véleményét. Ennek jegyében végeztek és végeznek a freiburgi intézetben közös kutatásokat, mint pl.: a pénzbüntetés, a szabadságvesztés-büntetés, a terhességmegszakítás, a környezetvédelem témakörökben. A büntetőjog és a kriminológia szétválása a büntetőjog számára a valóság elvesztésével járna, a kriminológia számára pedig a jogi alap, a kutatási témák irányadó előfeltétele veszne el.

Müller-Dietz professzor referátumában a kriminológia jellemzésére kifejtette, hogy az nem csupán interdiszciplinális, hanem internacionális tudományterület, amelynek természetes regionális vonatkozásai is vannak. Szerinte nem szabad a kriminológia Európában kitéltelt az európai kriminológiával felcserélni. A két fogalomkör mögött mentalitásban, kultúrtörténeti szempontból, a kérdésfelvetésekben, a súlypontozásban, a módszerekben érzékelhető különbségek vannak.

A kollokvium címét adó kérdésre adandó válasz legegyszerűsebb megközelítését *Hans-Jürgen Kerner* professzor adta. Referátumában három kérdésre próbált feleletet találni: – *Létezik-e jelenleg koherens európai kriminológia?* – *Hogyan lehet a jövőben koherens európai kriminológiát elképzelni?* – *Milyen előnyben részesített témái lehetnek egy ilyen kriminológiának?*

Az első kérdésre Kerner professzor válasza az, hogy jelenleg nincs európai kriminológia. Európában sok nyelv, nyelvközösség létezik és a gondolkodási tradíciókban, a különféle módszertani kérdésekben, mentalitásbeli hagyományokban jelentősek az eltérések. Nincs egység Európában kriminológiai tekintetben. Ennek ellenére az utóbbi években egyértelműen érzékelhető javulás, elsősorban kommunikációs közösségi szempontból. A pozitív változások között említhetők a szaporodó európai kriminológiai szemináriumok, illetve konferenciák, az Európa-szerte terjesztett szakfolyóiratok, a bővülő adatbázisok, szakirodalmi, illetve kutatási dokumentációk.

A második kérdésre Kerner professzor szintén nem adott pozitív választ, de középtávon lehetségesnek tartja az európai mértékű kutatócserét és az empirikus kutatásokra vonatkozó európai koncepciót.

A harmadik kérdéssel kapcsolatos témakörök között megemlíttette az igazságszolgáltatás működésének, intézményi szervezetének vizsgálatát, a bűnüldözési koncepció kidolgozását, a regisztrált bűnözés determinánsoktól függő alakulásának, a szankciórendszernek, a speciális és a generális prevenciónak a vizsgálatát.

A felsoroltak mellett természetesen még sok „nagy név” (pl. van Dijk, Bondeson, Kiliass) szerepelt referátumával a kollokviumon.

Ezek után adódik a kérdés: *létezik-e koherens európai büntetés-végrehajtás?* E kérdésre ugyancsak nemleges lehet a válasz. Ezzel összefüggésben azonban komoly előrelépés is történt, a büntetés-végrehajtásnak ugyanis vannak egységes európai vonatkozásai. Gondoljunk mindenekelőtt arra, hogy az ENSZ és az Európa Tanács több évtizedes ez irányú fáradozásának és tevékenységének is köszönhetően a második világháborút követően az európai országok büntetés-végrehajtása ma már mindenütt jogilag szabályozott és szervezett formában létezik, törvényi, rendeleti, igazgatási előírásokon alapul. Sőt, egyes államokban (mint pl. az olaszoknál és a spanyoloknál vagy újabban a bolgároknál) maga az alkotmány is tartalmaz a büntetés-végrehajtással kapcsolatos elvi jelentőségű rendelkezést. A büntetés-végrehajtás törvényi szabályozottsága valójában a jogállamiság elvének a kifejeződése, a jelenkori korszerű büntetés-végrehajtás alapvető jellemzője.

Az egyes államok büntetés-végrehajtási jogára és gyakorlatára mindenekelőtt az Európa Tanács legjelentősebb műve, az 1950. november 4-i *Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Egyezménye*, illetve kiegészítő jegyzőkönyvei, valamint a megfelelő ellenőrző szervezetek strasbourgi létesítése és az ítélkezési gyakorlat hatott alakítólag. Az európai büntetés-végrehajtást alapvetően befolyásolják a kereken 100 cikket tartalmazó európai büntetés-végrehajtási minimális szabályok, amelyeket 1973-ban, majd 1987-ben fogadtak el. Ezek a börtön szabályok valójában ajánlás jellegűek és így nem kényszeríthetők ki, ugyanakkor fontos hatást gyakorolnak az európai közösségben az együttműködést szem előtt tartó országok büntetés-végrehajtására.

Pozitív jelenség a szaporodó európai büntetés-végrehajtási konferenciák, tudományos tanácskozások gyakorlata, amelyből hazánk eddig is kivette részét. Külön kiemelendő az 1993. április 19–22. között a németországi Straubingban tartott nemzetközi szimpózium, amelynek már a címe is „Straf- und Untersuchungshaft in Europa” volt. (Ennek a konferenciának fő előadója szintén Kaiser professzor volt és magyar részről *Tari Ferenc*, a BvOP parancsnoka tartott referátumot.)

További pozitív vonatkozás az európai összehasonlító büntetés-végrehajtási kiadványok, kötetek megjelentetése. A francia összehasonlító központ jóvoltából 1981-ben Párizsban jelent meg francia nyelvű összehasonlító kötet a nyugat-európai országok büntetés-végrehajtási rendszeréről (*Les systèmes pénitentiaires en Europe occidentale*). Feltétlenül megemlítenő a Jescheck professzor által szerkesztett és összegzett három kötetes – 1983-ban és 1984-ben megjelent – kiemelkedő jelentőségű büntetőjogi kiadvány a szabadságvesztésről és szurrogátumairól, amelynek nem elhanyagolható mértékben össze-

A fogvatartott-népeség az Európa Tanács tagállamaiban 1991. szeptember 1-jén

Ország	A fogvatartottak abszolút száma összesen	A 100 ezer lakosra jutó fogvatartotti számarány	A vizsgálati foglyok aránya (%)	A 100 ezer lakosra jutó vizsgálati foglyok számaránya	A női fogvatartottak aránya (%)	A külföldi fogvatartottak aránya (%)
Ausztria	6655	87,5	32,8	28,7	4,5	22,3
Belgium	6035	60,5	51,6	31,2	5,3	33,7
Bulgária	7822	68,2	23,8	16,2	4,8	1,4
Ciprus	218	38,0	10,1	3,8	3,7	38,0
Csehszlovákia	11 831	75,6	44,4	33,5	3,2	1,3
Dánia	3243	63,0	26,5	16,7	4,8	11,7
Észak-Írország	1660	105,7	22,2	23,4	2,1	1,0
Finnország	3130	62,6	9,2	5,8	3,3	0,9
Franciaország	48 675	83,9	41,5	34,8	4,3	29,8
Görögország	5008	49,5	34,8	17,2	4,3	21,8
Hollandia	6662	44,4	38,8	17,2	3,9	25,2
Ízland	101	38,9	5,9	2,3	2,0	0,0
Írország	2114	60,4	6,5	3,9	2,0	1,3
Luxemburg	348	90,3	20,1	18,2	3,7	39,7
Magyarország	14 629	146,0	30,2	44,2	4,8	1,5
Nagy-Britannia	52 830	92,1	21,9	20,2	3,4	-
Németország	49 658	78,8	30,5	24,1	4,6	14,5
Norvégia	2510	59,0	20,3	12,0	4,6	11,0
Olaszország	32 368	56,0	52,9	29,6	5,2	15,2
Portugália	8092	82,0	35,5	29,1	6,1	7,7
Skócia	4860	95,2	16,2	15,4	3,1	-
Spanyolország	36 562	91,8	35,3	32,4	8,3	16,3
Svédország	5688	84,9	44,7	37,9	5,7	43,9
Svájc	4731	55,0	21,9	12,1	4,8	19,5
Törökország	26 544	44,0	60,6	26,7	2,9	0,7
Wales-Anglia	46 310	91,3	22,5	20,5	3,4	7,1

hasonlító büntetés-végrehajtási részei is vannak. Komparatív szempontból szintén kiemelkedő Günther Kaiser, továbbá *Frieder Dinkel* szerepe. Kaiser professzornak 1983-ban jelent meg a büntetés-végrehajtás európai összehasonlítását tartalmazó könyve (Strafvollzug im europäischen Vergleich), amely egy évvel később angolul, majd 1989-ben kínai nyelven is megjelent. Frieder Dinkel kezdeményezésére született meg az az angol nyelvű kötet 1991-ben a holland Kluwer kiadónál, amely az egyes országok büntetés-végrehajtására vonatkozó nemzeti jelentéseket foglalta magában közel 750 oldal terjedelemben (Imprisonment Today and Tomorrow). A HEUNI európai intézet által Helsinkiben kiadott összehasonlító kiadványok ugyancsak fontos információkat tartalmaznak. Talán nem szerénytelenség ezzel összefüggésben azt az 1990-ben közzétett kötetemet is megemlíteni, amely öt nyugat-európai ország büntetés-végrehajtási rendszerét tekintette át magyar nyelven.

Európában sok a közös negatív vonás is, pontosabban sok problémával küszködik földrészünk büntetés-végrehajtása. A legtöbb európai országban a fogvatartottak számaránya növekvő tendenciát mutat. A mellékelt táblázat az Európa Tanács tagállamaiban az 1991. szeptember elsején kimutatott fogvatartotti népességre vonatkozó adatokat mutatja be.

A további problémák: a végrehajtási intézetek zsúfoltsága, az elhanyagolt szabályozású és mostohán kezelt – többnyire hosszú tartamú – vizsgálati fogság, a relatíve nagy arányú külföldi (főként Svájcban), s kábítószer-élvező fogvatartott, továbbá a büntetés-végrehajtás fejlesztésére rendelkezésre álló szűkös pénzkeret, az elavult, régi intézetekben a végrehajtási, elhelyezési feltételek fogyatékosága, a korlátozott munkalehetőség vagy a munkanélküliség, a csekély munkadíjazás...

A most csupán felsorolásszerűen jelzett problémák megoldása természetesen az egyes államok feladata marad, azonban a nemzetközi, illetve az európai együttműködés, a közös gondolkodás a megoldás érdekében jelentős segítséget nyújthat.

Nagy Ferenc

Rács mögött

A szabadságvesztés-büntetés történeti áttekintése

Sokan gondolják, hogy a szabadságvesztés-büntetés ősrégi jogintézmény. Meglepődve hallják, hogy a személyi szabadságtól való megfosztás – mint önálló büntetési nem – csak a legújabb korban alakult ki.

Genezis

Hammurápi kódexében vagy a mózesi törvényekben egyáltalán nem találkozunk vele. Az antik római köztársaság jogában sem szerepelt szabadságvesztés mint büntető szankció. A fizetésképtelen adós szolgásgasorba vetése nem büntetés volt, hanem az önállóság ideiglenes felfüggesztése, amely a tartozás teljesítésének tényével megszűnt, de „semmiképp sem a szabad státusz elvesztése”.¹

T. Mommsen idézett megállapítása a szabad római polgárra vonatkozik, akit rabszolgává tenni nem lehetett. A principátus idején, amikor *civis romanus* már halálra is ítéltettek, bizonyos esetekben helye volt a közmunkára ítélésnek is. Ilyenkor az elítélt valóban elvesztette szabad státuszát. Az állam tulajdonába került, de – más rabszolgától eltérően – mint *servus poenae*, akinek személyes ura nincs.

Mai értelemben vett szabadságvesztés-büntetésről tehát a közmunkára ítélésnél sem volt szó. A büntetésként elszenvendő *malum* a kényszerű (alantas) munka volt. Az ilyen (életfogytig tartó) büntetés tartalmilag lassított halálbüntetés volt. Az elítéltet először megkorbácsolták, a bányá-

munkára fogottat megbillogozták és láncra fűzve dolgoztatták. Jelenthetett a közmunka kloákatisztítást, útpépítést vagy közfürdőben végzett szolgámkát, alkalmasint gladiátoriskolába küldést is vagy „szereplést” a Circus Maximus vadállat-hecceiben.

Az időleges szabadságelvonás nem büntetőjogi, hanem pénzügyi-jogi eszközzel szolgált a *fiscus* nem fizető adósaival szemben. A jogkönyvek visszaélésként említik az olyan, szörványos eseteket, amikor a nagyhatalmú hitelező tömlöcbe zárta nem fizető adósát, mert „az adós bebörtönzése a *fiscus* számára megengedett, de magánhitelező számára tilos”.² A börtön (*carcer*) rendeltetése az volt, hogy a halálra, illetve más súlyos büntetésre ítélteteket a büntetés foganatosításáig őrizze: *Carcer enim ad continendos homines non ad puniendos haberi debet*.³

Alaki értelemben a szabadságvesztés-büntetés a római jogtól mindvégig idegen volt.⁴ Az *opera publica* vezetői nem büntetési (retributív vagy preventív) feladat teljesítésére, hanem csak arra törekedtek, hogy a rabmunka kihasználásával minél több jövedelemre tegyenek szert. Ez a hely-

zet a középkor államaiban is fennmaradt: a börtön rendeltetése az ügyök elbírását váró, elfogott terheltek őrzése volt.

Az újkor közigazgatása – a bűnügyek terheltei mellett – nemcsak a nem fizető adósokat és az eretnekeket, hanem a csavargókat, prostituáltakat, eltartatlan elmebetegeket, súlyos nemibetegeket is ide gyűjtötte. A szegényügyi, adósságbehajtási, közegészségügyi és büntetőeljárásai intézménynek ez a keveréke megérte a legújabb kort is. Sőt a 17. századi Hollandiában gyermekeket is őriztek itt, akiket szüleik (tisztos polgárok) kívánságára – javításra, nevelésre fogadtak be.⁵

Az angol börtönviszonyokat így ismereti L. W. Fox: *„Angliában ... a középkori börtönök ... csak a tárgyalásukat váró rabok őrzésével foglalkoztak. ... A börtönök fenntartását magánszemélyeknek adták ki, akik csupán a rabok biztonságos őrzéséért voltak felelősek: egyetlen érdekük az volt, hogy a legtöbb hasznot húzzák ki a díjakból, amelyeket a rabokra róni jogosítva voltak. A fertőző betegségeknek és erkölcsi züllésnek e kényszerházába zárták a rabok minden fajtáját, az életkoruk, jellemük vagy akár a nemük szerinti különválasztás nélkül. ...”*⁶

A bűnügyek terhelteit a társadalom mindenféle elesettjével közös intézetbe záró, és további sorsukat a tömlöctartóra bízó büntetés-végrehajtás jellemző öröksége volt a feudális zűrzavarnak.

A hűbériséget az ipari forradalom nyomán felváltó tőkés termelőmód hozta létre a *pönológiát*, mint önálló bűnügyi diszciplínát. Az impulzust Montesquieu államelméleti és Beccaria büntetőjogi iránymutatásai adták meg. A feudális tömlöc gyűjtőmedencéje helyett létre kellett hozni a büntetőjogi cél szolgálatában álló börtönt, a

korszerű büntetési nem, a szabadságvesztés végrehajtásának eszközét.

A feladat tudományos megközelítéséhez a fennálló börtönviszonyok bemutatására és kritikai elemzésére volt szükség. Ezt a fáradságos munkát végezte el J. Howard: az ő részletes és tárgyilagos megállapításai szolgálták a reformok alapjául.

Howard 1773-ban (47 évesen) lett az angliai Bedford grófság high sheriffje, ami kb. megyei igazságügyi vezetőt jelent. Sorra látogatta megyéje börtöneit és megismerte a bennük uralkodó, siralmas állapotokat. A bajok fő okát abban látta, hogy a tömlöctartók nem kaptak fizetést, így jövedelmük alapja a rabokra rótt tartási díj volt. Aki ezt nem bírta megfizetni, éhezve-fázva sínylődhetett, amíg a meghozandó ítélet (ha nem volt felmentő) bitóra, pellengérré vagy deportálásra nem juttatta.

Howard munkássága nem szorítkozott Bedfordra, felkereste hazája más vidékeinek tömlöceit is. Elemző-javasoló beszámolói országos tekintélyhez juttatták, annyira, hogy mint a törvényelőkészítés anyaggyűjtője kereshette fel az amsterdami Rasp Huist, majd Ausztria, Itália, Csehország, Poroszország és Szászország börtöneit. Munkásságának eredményeit 1777-ben megjelent, *The State of Prisons in England and Wales, with Preliminary Observations and an Account of Some Foreign Prisons* c. könyvében összegezte.

Howard hatása a börtönügyre méltán hasonlítható ahhoz, amelyet a büntető jogalkotásra Beccaria gyakorolt.

Howard kizárólagosan igazságügyi célra rendelt, tiszta és biztonságos börtönt igényelt, amelyben az örök a kormányzat alkalmazottai, mert csak így lehet véget vetni a börtönrészlégekben és zárt munkahelyen tapasztalt fizikai és erkölcsi anomá-

liáknak. Végeztessenek a rabokkal hasznos munkát a börtönműhelyekben, részesítsék őket rendszeres vallási és erkölcsi oktatásban.⁷

Beccaria fellépése után szűkebb körbe szorult a halálbüntetés és megszűntek a testcsonkító büntetések; egyre gyakrabban deportálták a főben járó bűnök elkövetőit, kivégzés helyett, tengerentúli ültetvényekre. Mindez megfelelt a fejlődő gyáripar növekvő munkaerő-szükségletének. Ekkor került előtérbe a kényszermunka és szabadságvesztés; a börtönök egyre inkább csak a büntető, mintsem egyéb (szegényügyi, egészségügyi stb.) törvények céljait szolgálták.

Angliában VI. Edward már 1553-ban arra a célra adományozta Bridewell nevű régi palotáját London városának, hogy ott csavargókat, utcai nőket és munkakerülőket helyezzenek el, kényszermunkával szoktatva le őket korábbi életmódjukról. A bíróságok egyre többször küldtek ide büntetéseket, és rövidesen minden grófságban létesült hasonló intézet. Ezeket is Bridewell néven emlegették.⁸

A kontinensen 1595-ben már ilyen célra épült az amsterdami Rasp Huis: „Olyan házat kell létesíteni, ahová minden csavargót, gonosztevőt és effélét fegyelmezésül bezárni és dolgoztatni lehet”.⁹

A franciák a *hopitaux généraux*-ban szintén fizetéképtelen adósokkal, csavargókkal, prostituáltakkal, örültekkel súlyos nemibetegekkel zárták össze az ítéletre váró bűnözőket. Gyakoriak voltak itt a zendülések, amelyeket brutális elnyomás követett. Kemény télen sok volt a fagyhalál.¹⁰

Eltérően az előbbiektől, a német kereskedővárosokban csak később került sor arra, hogy a börtönt, ahől (adósokon kívül) csak tárgyalásra vagy kivégzésre váró bű-

nözőket őriztek (kis számban és borzalmas körülmények közt), felhasználják elmebeteg, koldusok és csavargók elhelyezésére is. Elsőként Hamburg rendelte el koldusok és csavargók börtönbe zárását, büszkén hangoztatva, hogy, ennek nyomán, eltűnt utcáiról a koldulás; a börtön fenntartási költsége pedig csökkent, mert a munkaképes rabokat termelőmunkára fogták. De a börtönigazgatás már tíz év múlva (1801) súlyosan eladósodott. A korszerű angol gépek és a francia forradalmi eszmék behatolása nyomán kiderült, hogy az ilyen börtön felett nemcsak humanitárius és büntetőjogi, de foglalkoztatáspolitikai szempontból is eljárt az idő.

A brit birodalomban Howard munkássága nyomán szilárdult meg az új pönológiai szemlélet, amely „tisztá” igazságügyi intézményként működő börtönt igényelt. Ezt tükrözte az 1823. évi Gaol Act.

A börtönben végrehajtandó kényszermunkát 1857-ben három fázisra tagolták: 1. kilenchavi magánelzárás, 2. együttes munka, 3. az előbbinek teljesítményi szintjeihez igazodó feltételes szabadság. (A tengerentúlra deportálás 1846-ban megszűnt.)

Az angol helyzet jól példázza a pönológiai nézetek váltakozását. A Peel-féle szabályozás célja az elítélt megjavítása volt, ezt szorította – a kedvezőtlen tapasztalatok alapján – háttérbe a szigorú rezsimre alapozott elrettentési cél, amelyre az 1865-ös Prison Act, illetve ennek végrehajtási rendeje, a Du Cane rezsim törekedett. Ez a húsz évig fennálló rezsím klasszikus példája lett, mint L. W. Fox írja, a megtorló jellegű büntetés-végrehajtásnak.¹¹

Az említett húsz év után az *H. J. Gladstone* vezette parlamenti bizottság megállapította, hogy a Du Cane-rendszer a bűnözés megelőzésére hatástalannak bizo-

nyult, ezért „*a börtönben ... a bánásmódot úgy kell megtervezni, hogy ... (a rabokat) amikor csak lehet, jobb emberekként bocsássák ki a börtönből ... mint aminőkként bekerültek ...*” A büntetés egyik céljaként maradt ugyan az elrettentés, emellé állították – egyenrangú célként – a megjavítást (reformation).

Az I. világháború előtti években az a felfogás érvényesült, hogy lehetőleg minél kevesebb elítélt kerüljön börtönbe (1907-es Probation Act). Az 1908-as Prevention of Crime Act bevezette – 18–21 éves elkövetők számára – a nevelő célú Borstal-rendszert. (Érdekes, hogy ugyanez a törvény hozta be – aggasztó tapasztalatok nyomán – a szokásos bűnözők 5–14 éves preventív őrizetének intézményét is.)

A reformtörekvések nyomán – a 18. század végétől kezdődően – a szabadságvesztés-büntetés és a korszerű börtön az Egyesült Államokban alakult ki, mely 1783-ban kivívta függetlenségét.

L. W. Fox közlése szerint¹² Észak-Amerika gyarmati időszakában a nem főbenjáró büntetésre ítélteteket rendszerint pénzbüntetéssel vagy kemény testi fenyítéssel sújtották, nem börtönözték be. E szabály alól a két quakergyarmat, West Jersey és Pennsylvania jelentett kivételt.

Pennsylvániában vezették be a kényszermunka-büntetést az ún. dologházakban, amelyek az első igazi börtönök voltak az emberiség történetében. Philadelphióban 1790-ben, az USA első – mai értelemben vett – börtönében, magánelhelyezést lehetővé tevő cellatömb épült, a gyarmattartó brit kormány azonban közbelépett: Pennsylvániának vissza kellett térnie a kényszermunkától a testi büntetéshez.

A kényszermunka quaker gyakorlatát a győztes szabadságharc állította vissza a 18.

század utolsó negyedében. A rendelkezésekre J. Howard eszméi hatottak (ezek nyomán létesültek pl. az angliai Wymondham börtönében is egyéni cellák). A kényszermunkát azonban – a népesség viszonylagos túlszaporodása és a tömeges munkanélküliség miatt a gazdasági kényszerűség erejével szorította háttérbe a szabadságvesztés-büntetés.

Az amerikai börtön másik változata, a pennsylvániai rendszer javított kiadása, az auburni (New York állam) típus volt. Az előbbiben ún. a cellák szűk volta (3,5 x 7 x 7 láb) és a szabad levegőn való mozgás hiánya egyes esetekben halált vagy megőrülést okozott; ez indokolta 1825-ben új rendszer bevezetését. Itt a munka és az étkezés időtartamára mellőzték az elkülönítést: a műhelyekben és a közös étkezőhelyiségekben a rabok csoportosan tartózkodtak. A beszélgetés vagy az egymás közti kommunikáció más formája tilos volt számukra (innen az auburni rezsím „hallgatolagos rendszer” elnevezése). A 19. századi Európának a mintát a pennsylvániai rendszer szolgáltatta. Az első ilyen rendszerű, angol állami börtönben (Alleghany, 1826) minden rab magánzárában volt. Amerikában a philadelphiai Cherry Hill börtöne mutatta a rendszer teljesen kialakult formáját, ahol minden rabnak – szabadulásáig vagy haláláig – egyszemélyes cellája volt.

A szigorú magánelzárás eredetileg kizárólagosan megtorló céljához az amerikai pönológia második korszakában (19. század harmincas éve) javító cél is járult.

Az elítélt megjavítását célzó ún. ír rendszer elvei fiatal bűnözők vonatkozásában érvényesültek először: a szabadságvesztés tartamát az elítélt a végrehajtás során tanúsított viselkedésétől tették függővé. A 18–25 éves elítéltek elmíriai börtönében al-

kalmazták először a meg nem határozott tartamú szabadságvesztést és a feltételes szabadságra bocsátást.

A megjavító-átalakító rezsimhez fűzött reményeket sehol sem igazolta az élet. A bv. személyzetnek orvosokkal, pedagógusokkal, pszichológusokkal történő kiegészítése nyomán regisztráltak ugyan szörványos (kétes tartósságú) eredményeket, de – többségi vélemény szerint – ami börtönközösségben kialakítható, az optimális esetben is csak a jó magaviseletű rab, ez pedig a jó állampolgárral nem azonosítható. *Sidney és Beatrice Webb* a börtönügyi reformokat így értékelték: „... az a legtöbb eredményt ígérő börtönreform, ha az emberek végképp kívül tartjuk a börtönön”.¹³

Finkey Ferenc 1920-ban, érezhető kritikai éllel, írja a „légiószámba menő elméletek”-ről: A 19. századi klasszikus büntetőjogi iskola szerint a büntetés célja a megtorlás. „A megtorló büntetés (*Vergeltungsstrafe*) eme dogmájával szemben az ... ún. modern iskola felállítja a célbüntetés (*Zweckstrafe*) fogalmát ... kitűzi a büntetés konkrét célja gyanánt az általános és különös megelőzést. A célbüntetés jelszavát rövidesen felváltja a védelmi büntetés (*Schutzstrafe*) jelszava ... a megtorló és védelmi büntetés fogalmát a közvetítő (harmadik) iskola azzal igyekszik áthidalni, hogy a büntetésnek csak a tartalma megtorlás, a célja ellenben a megelőzés.

... Végül a legújabb reformirodalom egyik iránya ... a büntetés feladatát a javító-nevelésben, röviden a nevelésben látja ... (*Erziehungstrafe*) ... s az eddigi büntetés-tan ... új nevet nyert: a bűnügyi nevelés-tan (kriminálpedagógia) elnevezést.”¹⁴

Nyugat-Európa országaiban már az I. világháborút követően többen hangsúlyozták, hogy a börtönben töltött idő után nem

megjavított, hanem a befogadottaknál rosszabb emberek kerülnek ki onnan. Ennek ellenszereként terjedt el az a törekvés, hogy a börtönrezsim közelítse meg – amennyire csak lehet – a szabad élet viszonyait. Ilyen szellemben alkotta meg 1933-ban az International Penal and Penitentiary Commission a rabok kezelésének minimális követelményeiről szóló szabályzatot, amelyet 1946-ban átdolgoztak. Az átdolgozott szabályzatot (Standard Minimum Rules) az ENSZ elfogadta, és 1950-ben átvette a bizottság funkcióit.

Az 1944. évi svéd bv. rendszerben már követelmény, hogy a lehető legtöbb elíteltet nyílt intézetben helyezték el. Ám az ilyen reformok nyomán kedvező eredmény sehol sem mutatkozott.

A pönológia még ma is viszonylag fiatal diszciplína: Howard fellépése óta alig telt el több 200 évvel. Az akkori börtönökben uralkodó bánásmód bírálata nyomán vált a büntetés-tani gondolkodásban uralkodóvá a humanizálás igénye.

Századunk börtöne azonban egészen más, mint amilyenek a félféudális idők tömlőcei voltak. Ma börtönbe csak büntetőeljárás terheltje kerül. Sorsáról bírósági határozat dönt, amelyet állami bv. személyzet hajt végre. Csakhogy ma is sokan gondolnak úgy a befogadottakra, mint a hajdani tömlőcökben sínylődőkre, akiknek szenvedését enyhíteni kell, azaz egyre kíméletesebb büntetés-végrehajtást sürgetnek. Ez a szemlélet végső soron a büntetőjog létjogosultságának tagadásához vezet.

A munka szerepe

Annak az időnek a büntetőjoga, amikor még nem volt szabadságvesztés-büntetés, azért dolgoztatott, hogy az elíteltet büntetés-

si hátrányként sújtsa a kényszerű munka; munkabér nem járt érte. A büntetésül végzendő munka – amely a Biblia szerint Ádám és Éva bűnének volt isteni büntetése¹⁶ – évezredekkel előzte meg a szabadságvesztés-büntetést.¹⁶

Voltaire szerint „kényszerítsd az embereket munkára, megint becsületessé teszed őket”.¹⁷ A munkának e bűnözés elleni csodaszerként való felfogása annak köszönhető elterjedését, hogy megfelelt kora (18. század) gazdasági szükségleteinek. *J. Heinrich* mutat rá, hogy az újkor börtöne olyan szociális helyzetben alakult ki, amelyben a munkaerőpiac viszonyai kedveztek a társadalom alsó osztályainak.¹⁸

A beköszöntő 19. század megváltozott szociális helyzetet talált: megvalósult az uralkodó osztályok évszázados óhaja, a viszonylagos túlnépesedés. A munkaerőpiac túltelítettsége miatt a munkások helyzete rendkívül kedvezőtlenre fordult; a munkabérek alacsony szintre süllyedtek. *A. Marshall* szerint nemcsak Angliában, ha-

nem a kontinensen is ekkor került a munkásosztály a legnagyobb nyomorba. A lakosságban a középszinten élők száma rohamosan csökkent, míg a nagyon gazdagoké – és különösen a nagyon szegényeké – viszont megnőtt.¹⁹

Amikor ma börtönmunkáról esik szó, nem büntetési malum gyanánt kikényszerített erő kifejtést értenek alatta, hanem gazdasági célt szolgáló, díjazásért végzett munkát; nem taposómalmot, hanem termelő tevékenységet. Az ilyen munka mellett egészségügyi, munkaerő-gazdálkodási, államháztartási szempontokból lehet érvelni.

Ilyen szempontok dominánssá válása azonban a vitát elviszi a pozitív büntetőjog területéről. A munkaszerződés alapján végzett munka nem büntetés; éppen ellenkezőleg: enyhítése a hátránynak, amelyet a szabadságvesztés jelent az elítélt számára. A törvényi fenyegetés enyhített végrehajtása a visszatartó hatás rovására megy.

A büntetőjog logikája nem veszítheti szem elől, hogy a büntetés-végrehajtás –

szenvetés-okozás: annak a hátránynak a megvalósítása, amellyel a törvény fenyeget, illetve amelyet a bíróság kiszab. A bv. rezsimnek tehát szigorúnak kell lennie. Enélkül a büntetés visszatartó hatása kerül veszélybe.

A végrehajtásban érvényesülő liberalizmust az ítélkezési gyakorlat, majd maga a jogalkotó is a tartam növelésével próbálja ellensúlyozni. Ma azonban a szankció tartalmi erőtlensége a tartam növekedésében „út vissza”, ez (túl azon, hogy az elítéltekre is hátrányos) fokozza a bv. intézetek zsúfoltságát. Amikor munkáltatás, nevelés, megjavítás a vita tárgya, akkor sem szorulhat háttérbe (gazdaságossági vagy pedagógiai stb. szempont mögött) a pönológiai aspektus. Ennek a büntetőjog az alapja, amely a normáival szembeni engedtlenséget büntetéssel tartja meg. Megtorló jellege abban áll - fogalmazza meg *Földvári József* –, „hogy a tettes által előidézett hátrányt ... az állam hátránnyal viszonozza”.²⁰ Amikor *O. Mittelstadt* szavait idézem, aki szerint, „az állami büntető hatalomnak nem hivatása, és ereje sincs hozzá, hogy javítson vagy neveljen”,²¹ ezzel az állami feladatok összekeverése ellen szólok.

Ami a rabmunkát a büntetőpolitika teréről az általános társadalompolitika körébe emelte, főként a szabad munkavállalók reagálása volt.

Az ipari forradalom szociális hatása – írja *D. Melossi* – a munkanélküli tartalék-sereg létrehozásával feleslegessé tette az alulfizetett börtönmunkát. A rabok munkáltatásának tökések ellenzői arra hivatkozhattak, hogy „egy extenzív munkanélküli-ség szituációjában (amitől ők prosperáltak) az ilyen munka veszélyezteti az állástalan szabad munkás megélhetését. Tény,

hogy a munkásosztály első szervezetei egyre inkább hasonlóan ellenséges álláspontra helyezkedtek a rabmunkával szemben”.²² Melossi szerint az ipari forradalom szociális következményeként a szabadságvesztésre „elítéltek élet- és munkakörülményei abba az iránybамozdultak el, hogy egy lépéssel a proletariátusé mint egészé mögött maradjanak. Valójában, ha nem ez történik, a börtön elveszítene minden elrettentő hatását”.²³

Az Egyesült Államok vállalkozói eleinte olyan szerződéseket kötöttek a hatósággal, hogy a vállalkozó adja a feldolgozandó nyersanyagot, ő értékesíti a kész terméket, és csak a rabok munkájáért fizet a hatóságnak. A 20. század első felében már az ún. public account-rendszer dominált: a börtönben minden terméket a börtönügyi hatóság készítettett és értékesített. A törvény 1920-tól kötelezte a börtönöket arra, hogy kizárólag állami felhasználásra termeljenek (e korlátozás nem vonatkozott a szövetségi börtönökre), de az állami intézmények nem voltak kötelesek a börtönöktől vásárolni.²⁴ Tudnunk kell, hogy „az Egyesült Államokban a bv. erősen decentralizált, a kormányzat ágai és különböző szintjei közt szétterjedt. Bv. intézményeket és programokat a szövetségi kormány, mind az 50 állam, mindenik megye és sok helyhatóság működtet”.²⁵

Alább ismertetek egy német kísérletet a II. világháború előtti évekből (1922–1933):

A. Krebs, a beszámoló írója, 1928-tól 1933-ig az untermassfeldi (Thüringia) börtön parancsnoka és egyben annak a kft.-nek az ügyvezetője volt, amelynek a szövetségi állam volt az egyedüli tagja. A kft. modern gépekkel felszerelt asztalos-, lakatos- és szabásműhelyei 1928-ban a

hatóságoknak szállítottak. Amikor ezt más tárcák kifogásolták, kénytelenek voltak – üzemek bezárását elkerülendő – privát szállításokért piaci versenyre kelni. Ekkor (a szabad gazdaság nyomására) a belügyi és a gazdasági tárca azzal a kifogással állt elő, hogy a kft. elviselhetetlen konkurenciát támaszt az iparvállalatoknak.

Ez alaptalan kifogás volt, amellyel „...közvetlenül az államnak okoznak kárt, amit végső soron ... a lakosságnak kell viselnie”, egyébként „a fogvatartott munkások száma a szabad munkásokéhoz képest elenyésző, és a kft. termékeit elsősorban az anyaintézet, valamint más bv. intézetek, továbbá hatóságok, közületek és jótékony-sági intézmények kapták; szabadpiacra csak csekély részük kerülhetett”.²⁶

Krebs a kettős feladatkörben (intézet-parancsnok és kft. ügyvezető) úgy látta, hogy „a dolgozó rabok iránti igaz megértés volt jelentős”. Csakhogy a bázis, amelyen e megértés létrejött, nem elítélt és büntetés-végrehajtó közti, hanem munkás és munkáltató közti személyi viszonynak volt a „lélektani aspektusa”. Krebs az említett „igaz megértés”-nek tulajdonítja, hogy a kft. a világgazdasági válság éveit (1930–31) alatt is prosperált, sőt a munkáért az addiginál többet tudott fizetni.

A fizetséget havonta, jancsibankókban adták. Ezekért az értékjegyekért (az intézeti pénztár útján) megtakarításra nyílt mód, pénzt lehetett küldeni hozzátartozóknak, vagy vásárolni a kft. kezelésében álló kázinóban.

Az intézetben 1922-ben progresszív rendszert vezettek be, amelynek enyhítési lehetőségei „javították a munkaszellemet”. A parancsnok-ügyvezető közös sétákat tett a III. fokozatbeliekkel (őr kísérete nélkül), igazolást adott a munkateljesít-

ményről, amelynek révén több szabadulórészére közvetítettek munkahelyet.

A náci hatalomátvétel után (1933) a kft.-t feloszlatták.

A magyar helyzet

Finkey Ferenc írja, hogy az ún. börtön-büntetés előfordult ugyan a Corpus Jurisban, csakhogy a 18. század első negyedéig – börtönök hiányában – ritkán kerülhetett alkalmazásra. Állami börtönünk 1772-ig egyáltalán nem volt, csak a megyéknek és a nagyobb városoknak voltak „tömlöcöknek nevezett szörnyű ronda helyiségeik a megyeháza és a városháza pincéjében”.²⁷

Régi hazai törvényeink a szabadságvesztést börtön (carcer) és fogság (arrestum) elnevezésekkel említik; az elsőt súlyosabb, a másodikat csekélyebb bűncselekmények kapcsán. Az utóbbinak a végrehajtását az ítélkezési gyakorlat „vas” (bilincs), böjt, közmunkavégzés, szeszes italtól eltiltás (!) stb. elrendelésével súlyosbította.²⁸

E középkori maradványokkal terhelt légkörbe haladó eszmét hozott az 1772. évi büntetőtörvény-javaslat, amely „a jogegyenlőségnek legalább a büntetőjog terén” lett volna olyan „érvényesítése, amit egy fél évszázad múlva Széchenyi és ... kortársai is csak ... kísérletképpen mertek a törvényhozás elé vinni”.²⁹ Benne „már maga a szabadságvesztésnek rendes büntetési eszközzé tétele nagy jelentőségű reform...”³⁰

A javaslat közönséges bűncselekmények büntetéseként börtönt (carcer) írt elő, és végrehajtásához két intézetfajtát: *carceres duriores* és *carceres mitiores*. Az előbbi típusú intézetekbe (melyek a mai fegyházaknak feleltek meg) azok kerültek, akik „gonoszsága nagyobb fokú”, és közmunkán kellett volna dolgoztatni őket

(utak, erődítmények, börtönök építése; csatornázás, folyószabályozás). Fiatalkorúak számára „javítóházak” létesítését írta elő a javaslat.”

A szabadságvesztés mai három változatát az 1878-as Btk. vezette be. A fegyház és a börtön első periódusa magánelzárás volt; a fogházé csak akkor, ha egy évnél többet szabtak ki. Fogházra ítéltet a munkakötelezettség alól az ítéletben mentesíteni lehetett.

Az 1908:XXXVI. t. c. (I. büntetőnovella), amelyet az 1930:XXXIV. t. c. módosított, lehetővé tette a 3 hónál nem hosszabb fogházbüntetés felfüggesztését. Az 1928. X. t. c. (II. büntetőnovella) szerint vétségért elítélte (szabadságvesztés helyett) pénzbüntetést lehetett kiszabni.

Az 1913. XXI. t. c. viszonylag határozatlan tartamú szabadságvesztést rendszeresített, *dologházi őrizet* névvel. Ezt a típust fejlesztette tovább a II. büntetőnovella, lehetővé téve, hogy üzletszerű vagy megrögzött büntettest, határozott tartam megszabása nélkül, ún. szigorított dologházba utaljanak. (Míg a dologháznak egy, ennek 3 év volt a legrövidebb tartama, és a típusnál a feltételes szabadságra bocsátási kérelemről nem bíróság, hanem az igazságügy-miniszter döntött.)

A Btk. általános részét újrászövegező 1950. évi II. tv. büntetési célként „az elkövető megjavítását és nevelését, továbbá a társadalom tagjainak a bűnözéstől visszatartását” jelölte meg (50. §). A szabadságvesztés egyedüli formájává a börtönt tette, amely 30 naptól 15 évig terjedt.

Az 1961. évi V. tv. (II. Btk.) I. §-a szerint a büntetőtörvény célja („feladata”) az, hogy védje az állami, társadalmi és gazdasági rendet, az állampolgárok személyét és jogait, neveljen a szocialista társadalmi

együttélés szabályainak megtartására, valamint az állampolgári fegyelemre.

Az 1978. évi IV. tv. (III. Btk.) szerint a törvény célja, hogy védelmet nyújtson a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben, neveljen a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására és a törvények tiszteletére.

Az 1950. év jogalkotója, a klasszikusnak nevezhető általános visszatartási cél mellett külön megjelölte az elkövetővel kapcsolatos törvényi célt: *nevelést* és *megjavítást*. Az előbbi cél pedagógiai eredményt várt a bv.-től, az utóbbi (e pedagógiától – nem kis optimizmussal – várt eredményként) személyiségmódosulást: az elítélt „megjavítását”. (Mivel azonban felnőtteknél a nevelés már hatástalan, a megjavulást feltehetően pszichoterápiai vagy pszichiátriai módszerektől remélte.)

Az 1993. évi XVII. tv. 3. §-a a határozott ideig tartó szabadságvesztés tartamát egy naptól 15 évig (halmazati vagy összbüntetésnél 20 évig) terjedően határozta meg. A 15. § szerint a fogház- és börtönbüntetés végrehajtásakor ún. enyhébb szabályok alkalmazására van lehetőség, igen jelentős enyhítésekkel. (Bv. tvr. 28/A §)

A bv. intézetek zsúfoltsága

Hazánkban a II. világháború után a fogvatartottak évi létszáma először 1947-ben emelkedett tízezer fölé. Számuk 1951 és 1956 között meghaladta a húszezret (1955-ben a harminczet), 1956. VI. 1-jén huszonötezer volt (a második félévről nincs adat). Ezután e szám 1972-ig húszezer alatt maradt, majd 1990-ig tízezer és huszonötezer közt, 1990 és 1993 közt tizenkétezer és tizenhatezer közt ingadozott.

Az egyes befogadottak külön-külön

történi elhelyezéséhez kevés a rendelkezésre álló férőhely. Már a tízezres létszám is azzal jár, hogy egy zárkában kettőnél több fogvatartottat őriznek; tágasabb (pl. tárgyalóteremből átalakított) zárkába olykor 20 vagy ennél több személyt kell elhelyezni.

A kedvezőtlen hatást, amelyet azonos nemű személyek összezártsága szükségszerűen kelt, fokozza az, hogy a tartósan együttélő bűnözőkből a szociabilitás, a közösségi élet rendjének respektálása kisebb-nagyobb mértékben hiányzik. Ilyen környezetben a bűnözői mentalitás eltanulását vagy erősítését eredményező hatásra kell számítani.

A társasélet és a magánszféra – egyaránt olyan pszichés szükséglet, amelyek kielégítése fogságban sem mellőzhető. A teljes elszigeteltség éppúgy személyiségkárosító, mint a szüntelen összezártság másokkal. Előbbi nem fér össze az ember „társas lény” természetével és a rabot idővel képtelenné teszi arra, hogy megtalálja helyét a társadalomban. A másik véglet, amely megfoszt a védett zugba húzódásnak, a meditációnak minden lehetőségétől,

szükségszerűen válik konfliktusok forrásává, amelyek egy bűnözői közösségben rendszerint az ököljog vagy az alattomoság logikája szerint intéződnek el.

A közös munkára (és az önképzési, testedzési stb. alkalmak igénybevételére) szánt idő után szükséges lenne az egyszemélyes zárka magánya.

A zsúfoltság csökkentésére jogtechnikai eszközökkel is történtek palliatív hatású intézkedések. Az 1978-as Btk. 88. §-a, két évnél nem hosszabb szabadságvesztéssel fenyegetett cselekménynél – önálló büntetésként – mellékbüntetés alkalmazását tette lehetővé. Az 1979. évi 5. tvr. 28. §-a – értékhatár-módosításokkal – jelentősen kiszélesítette a szabálysértési elbírálás lehetőségét; ugyanígy az 1989:LVI. tv. 2. §-a. Csökkentették a zsúfoltságot a közkegyelmi törvények (1989.XXXVII, 1990.XXXIX, 1991: V. tv.), ebbe az irányba hatott az 1993.XVII. tv. 24. §-a is. Ilyen módszerekkel időlegesen enyhíthető a zsúfoltság, de a megoldás új bv. intézetek építése lenne, amit az ország pénzügyi helyzete aligha tesz lehetővé.

A zsúfoltság megszüntetésére haté-

kony lépés lenne a szabadságvesztési rezsim megváltoztatása. Erről, az időszzerű feladatok közt, részletesebben lesz szó.

Rezsim és időtartam

A megszüntetett halálbüntetést a ténylegesen életfogytig tartó fegyház lenne hivatott pótolni. A szabadság sárig tartó megvonása évszázadunk büntetési rendszerében korábban is a legtöbb szenvedéssel járó büntetés volt. Végrehajtása nyomán maximális volt a börtönártalom is: a fogság erkölcsi, értelmi és szomatikus hatása.

A börtönártalom azon aspektusával, hogy a hosszú fogság kedvez a homoszexualitásnak, az irodalom és a sajtó gyakran foglalkozott. Összefügg a problémával, hogy a bv. intézetekbe bőven kerülnek erotikus (sőt pornográf) sajtótermékek; a fogvatartottak a tévé útján is juthatnak szexuálisan stimuláló képi anyaghoz.

A probléma a hosszabb tartamú fogság kapcsán követel figyelmet. Ismeretes ugyanis, hogy katonák, asztronauták, expedíciók tagjai sokszor időlegesen elzártak a nemi élettől, nem is szólva a kolostorok lakóiról. Évszázadunkban sokfelé voltak hadifogoly- és internálótáborok, ahol sokan voltak évekre

elzárva a heteroszexuális kapcsolat lehetőségétől. A tapasztalat azt mutatta, hogy túlnyomó részük, elszigeteltsége megszűntével, alkalmas maradt az életkorának megfelelő, normális nemi életre.

Evidens, hogy a büntetési tartamok rövidítése csökkenti a bv. intézetek zsúfoltságát. A rövidítő tendenciával szemben viszont kézenfekvő ellenérv, hogy a rövidítés – a szankció enyhítése, a visszatartó hatás gyengülésével, tehát a kriminalitás növekedésével jár. Ez pedig megint zsúfoltsághoz vezet.

A büntetés enyhe vagy súlyos volta egyaránt függ időtartamától és a végrehajtási rezsim szigorától. Amit az egyikből elvesznek, a másikban kiegyenlíthető. Ha a tartamot – a zsúfoltság és a börtönártalom elkerülésére – rövidíteni akarják, egyidejűleg fokozni kell a rezsim szigorúságát.

A szabadságvesztés szükségességét a szigortól idegenkedő filantrop is elismeri. Elérte, hogy az elfogott tolvajt ne küldjék deresre vagy pellengérré, de szabadon hagyását, józan érdekből, nem igényli.

A súlyos bünteteket követő közfelháborodást és maximális megtorlásigényt az időmúlás csillapítja. Amikor utóbb, általánosságban, szóba kerül a rabok helyzete, addigra

a filantrop szemében ez a populáció jóformán elveszti bűnözői arculatát: szájalomra méltó embertársak együttese csupán.

E látásmódot az is erősíti, hogy sok elítélt vonja kétségbe büntetése igazságosságát (ez lélektanilag megmagyarázható). Ilyen megnyilatkozás gyakran kap sajtónyilvánosságot már akkor, amikor a panasz vagy vádaskodás alapján indul el eljárás még be sem fejeződött. (Ez nehezebben magyarázható meg.) Nagyrészt a rezsimmel kapcsolatos panaszok nyomán erősödnek fel azok a követelmények, amelyek a szabadságvesztéstől – büntetési szigor helyett – az elítéltnak az „átnevelését”, illetve (a bűnözés genézisének orvosi modellje alapján) „meggyógyítását” igénylik. Ez a gondolatmenet, végkövetkeztetésként, a büntetőjog létjogosultságának a tagadásához vezet.

A büntetőtörvény nem „fenyegethet” neveléssel vagy gyógyítással. A fenyegetés, fogalmilag, valamely elviselendő hátrányt, szenvedést helyez kilátásba. Szenvedés okozása a büntetőjogi szankciónak lényegi eleme: a büntetés szenvedés, amelytől félni kell. A törvény ezzel a szenvedésokozó eszközzel tartja vissza az embereket a bűnözéstől. Aki olyan végrehajtási rezsimet igényel, amely nem jár szenvedéssel, értelmétől fosztja meg a büntetőjogot: olyan eszköz használatára szorítja, amelyből az elrettentő hatás – éppen a legveszélyesebb bűnözőkkel szemben – hiányzik. Felnőtt gonosztevő „átnevelésének” kísérletét eredmény sehhol sem igazolta. (Sikere csodaszámba menne, de a társadalom védelme nem építhet csodákra.)

A büntetés kellő szigorát helyesen megszabni csak a társadalom életviszonyainak figyelembevételével lehet. Nagy munkanélküliség, hajléktalanság, rossz lakásviszonyok mellett meggyengül a visszatartó

hatás, ha a rezsim minőségileg nem hátrányosabb a szabad élet körülményeinél. Az életviszonyok romlásának megállítása pedig nem büntetőjogi feladat.

Tömegek szemében halványulhat el a szabadságvesztés büntetés volta olyan (kedvezőbb viszonyok idején lehetővé tett) körülmények közt, mint a kötetlen levelezés, csomagküldés, látogatások, engedélyezett eltávozások, dohányzás, rádió- és tévéhasználat stb. Egyes országokban házastársi (sőt élettársi) intim együttlétre is módot adnak az elítéltnak. (Nálunk az 1993. XXXII. tv. 15. § ebben az irányban is nagyvonalú volt, lehetővé téve, hogy – fogházban 3, börtönben 6 hónap letöltése után – a büntetést a Bv. tv. 28/A §-ban felsorolt „enyhébb szabályok” szerint hajtsák végre.)

Annak illusztrálására, hogy a szabadságvesztés témakörének a büntetőjogi szemlélettől elszakított reform-elképzelései járhatatlan utakra viszik szerzőiket, ismertetek egy ilyen koncepciót. Szerzője a megoldást voltaképp a szabadságvesztés eltörlésében keresi. A prevenció fontosságát hangsúlyozva ugyanis nem kevesebbet jósol, mint hogy „az új bűnügyi tudomány valószínűleg ragaszkodik majd az egész lakosság (!) általános átvizsgálásához és tanulmányozásához (inquisition and investigation) avégett, hogy elkülönítse vagy kezelésbe vétesse a gyengeelméjű, pszichoneurotikus vagy más olyan típusokat, akik valószínűleg (!) kriminális magatartásban bűnösök” (p. 40.).

Nehéz kiszámítani, hogy ilyen gigászi mértékű „szűrővizsgálat” mennyibe kerülne. Arról sem esik szó, hogy a kriminális magatartás említett valószínűsége mely vizsgálati módszerrel lenne kimutatható, és miféle szakértőktől várható ilyen feladat

teljesítése. A kérdések sorát folytatni lehetne. Konkrét büncselekmény gyanújánál, a szerző szerint, az lenne a követendő út, hogy a gyanúsítottat „átadják a maguk területén törvényileg felhatalmazott és felelős szakértők testületének, amely, amennyiben kívánatos, előírja majd az intézeti elkülönítés és kezelés megfelelő típusát, tekintet nélkül a bűnösség kérdésére” (p. 34.).

„A javító- és büntetőintézeteket elsődlegesen a bűnöző típusok kezelésére való olyan helyeknek kell tekinteni, amelyek jogtisztelő életvitelre elszántan és felkészítetten adják majd vissza őket a társadalomnak.” (p. 375.) Ehhez kell az is, „hogy megtalálják a börtönben a foglalkoztatás azon formáját, amely a legjobban illik az egyes befogadott kvalifikációjához és érdeklődéséhez”. Ilyen munkáért a béreket olyan skálán kell fizetni, „amely teljesen egyenlő (!) azzal, amelyet hasonló munkáért és szakismeretért a börtönfalakon kívül fizetnek...” (p. 376.)

„Az állásszerzéssel kapcsolatos, szokatlan nehézségeket, amelyekkel a szabaduló szembekerül, köz- és magánszervek gondoskodásával kell leküzdeni, amelyeknek az legyen a dolguk, hogy a szabadulónak állandó alkalmaztatást biztosítsanak” (p. 377.). (Ez is szép cél, ám nemcsak az kérdéses, hogyan létesüljenek az említett szervek, de az is: milyen módon biztosítsák az állandó alkalmaztatást, ami – egy munkanélküliség sújtotta társadalomban – a hivatalos foglalkoztatás-politikának nem sikerült.)

A könyv, amelynek lapszámaira a zárójelbe tett számok utalnak – a látszat ellenére –, nem laikus, hanem pönológiai szakember műve.³² Barnes a Smith College (USA) történelmi szociológia tanára, a New Jersey-i börtönügyi kutatóbizottság történész tagja és a pennsylvaniai börtönrendszereket vizsgáló bizottság tagja volt.

Tennivalók

A szabadságvesztéssel kapcsolatos gondok enyhítésére két olyan lépés kínálkozik, amelyeket a büntetési rendszer és a gazdasági lehetőségek adott keretei között meg lehetne valósítani:

1. Jelentősen meg kell rövidíteni a tartamokat (törvényi maximum) és egyidejűleg szigorítani kell a rezsimit.

2. A gondatlanságból elkövetett büncselekmény szankcióját úgy kell meghatározni, hogy olyan elkövető, akit nem vezérelt bűnös szándék (eventuálisan sem), olyan esetben se kapjon szabadságvesztés-büntetést, amikor az eredmény súlyos.

Az intézetek zsúfoltsága és a rezsím enyhése közötti összefüggés kapcsán szóba került, hogy a büntetés elrettentő hatása jelentéktelenné válhat, ha a befogadott számára olyan életkörülményeket teremtenek, amelyek alig (vagy egyáltalán nem) hátrányosabbak a befogadás előttiéknél.

Az az igény, hogy az elítélt a fogságban „jól érezze magát”, a büntetés céljával csak addig a határig fér össze, amelyet a törvény (az egészség károsításának elkerülése és a végrehajtó közegek törvénysértésének a kizárása érdekében) megszab. Ez szükséges ahhoz, hogy a rövid büntetést tölts is „alig várja” a szabadulást és féljen a visszakerüléstől.

A szigorú és ezért nehezen elviselhető rezsimben végrehajtott szabadságvesztés erős orvossághoz hasonlítható, amelyből kis adag is hatásos.

Amikor a kriminálpolitika hullámszerűen váltakozó „kemény” és liberális végrehajtási irányzatai közül az utóbbi érvényesül, akkor a bíróság (észelve a visszatartó hatás csökkenését) a kiszabott tartam növelésével próbál a bajon segíteni: a felhígult orvosságból nagyobb adagot ír elő. Ez azonban fokozza az intézetek

zsúfoltságát és kedvez a börtönártalom kialakulásának. A hosszú időre elítélt a börtönélethez „szocializálódik” és szabadulás után végképp nem találja a helyét a társadalomban. Az előbbieken már szóba került a büntetés megérdemlésének alapvető fontosságú lélektani aspektusa: a büntetés a törvényi tiltás (ritkábban: kötelezés) iránti engedetlenség szankciója. Aki cselekvése (mulasztása) során nem ismerte fel, hogy tilalmas magatartást tanúsít, az nem volt engedetlen.

A civiljogban kártérítési felelősség alapja lehet az okozás pusztá ténye. A büntetőjogban – ha az engedetlenség mozzanata hiányzik – az intézményi célt nem büntetéssel, hanem intézkedéssel kellene csupán szolgálni.

Ez a megfontolás akkor vált különösen időszerűvé, amikor a technikai fejlődés általánossá tette a géperejű (vasúti és autós) közlekedést. Az ilyen „veszélyes üzem” működése során az életet és vagyont veszélyeztető (kockázatnövelő) szituációk nagy száma és változatosága, a balesetek gyakorisága megfontolásra készítet: kifáradást, gondterheltséget, elhamarkodottságot, hibás reflexet, ügyetlenséget stb. nem lehet büntetés fenyegetésével megelőzni, sem az ilyen okból „gondatlan” balesetet okozót szabadságvesztéssel „átnevelni”.

Meg lehet (és kell) tiltani pl. az alkohol vagy kábítószer hatása alatti vagy az előírt jogositvány nélküli tevékenységet, és a veszélynek ekként „tudatos” fokozását: a kockázat (rizikó) növelését büntetéssel lehet fenyegetni. De nem kell így bánni azzal, aki váratlan veszélyhelyzetben csődöt mond (bár józan és jogositványa is van).

A „gondatlanság” törvényi kategóriájának az is hátránya, hogy az elbíráló számára kényelmes. Ha pl. őr (kapuőr, váltóőr stb.) vagy forgalomirányító szolgálat közben elaludt, meg lehet állapítani a kötelességszegést, melőlőve annak a vizsgálatát, hogy pl. a szolgálati

időtartam (pihenés, váltás) szabályozása megfelelt-e a biztonsági követelményeknek. Számos hasonló kérdés vehető fel.

Befejezésül – és az utóbb mondottak illusztrálására – röviden ismertetek egy konkrét ügyet.³³

A vádlott (huszonéves fővárosi teherautósófor) vidéki városon hajtott át, emelkedők közé ékelte útszakaszon, erős lejtésű kanyarban. Tőle kis távolságra idős nő lépett eléje a keskeny útestre. A kürtjel nem használt (a nő süket volt), sem az egyidejű fékezés, mert a fékek az erős lejtőn nem „fogtak”. A vádlott a nő mögött próbált elhaladni, de azt egy gyalogos (aki felé ment) integetéssel próbálta gyors mozgásra ösztökélni. A hatás ellenkező volt: a nő megtorpant és az autó elé hátrált. A gázolás elkerülhetetlenné vált: a tehetetlen vádlott pillanatra elengedte a volánt és kezeit arca elé kapta. A sértett azonnal meghalt.

A vádlottat elsőfokon 6 hónapi fogházra és foglalkozásától végleges eltiltásra ítélték (1878: V. t. c. 291. §). A fellebbezési tárgyaláson a védő főként a foglalkozástól eltiltást támadta, hivatkozva a vádlott szakmailag kifogástalan múltjára és arra, hogy születendő gyermeke és felesége megélhetését veszélyezteteti (a terhességet igazolták). A tanácsvezető (a Kúria másodelnöke) a szóbeli indoklás végén (a vádlotti gesztusra utalva) így szólt: „Nem gondolhatja komolyan, védő úr, hogy ilyen sofört rászabadítunk a társadalomra.”

Fel kell tételeznünk, hogy napjainkban az eljáró hatóság, ilyen tényállás mellett tisztázná, hogy a lefékezhetetlen jármű miként vehetett részt a forgalomban, mikor és milyen vizsgálat után adták ki a forgalmi engedélyt, és hogy tulajdonosa (a vádlott munkáltatója) – akinek a hiányosságról tudnia kellett –, miért indította így útnak a vádlottat, s legalább felhívta-e a figyelmét a hibára.

Székely János

Felhasznált irodalom

1. **Th. Mommsen:** Römisches Strafrecht. I. Abt., T. 4., p. 946. (Leipzig, 1899, Duncker und Humblot)
2. **Mommsen** id. m., p. 960. (jegyzet)
3. **Justinianus,** Digesta 48, 19, 8.
4. **Mommsen** id. m., p. 963.
5. **J. Heinrich:** Pestalozzi und das Strafvollzugsproblem – A. Krebs Freiheitsentzug c. tanulmánykötetében, p. 48. (Berlin, 1972. Duncker und Humblot)
6. Encyclopaedia Britannica, vol. 18. p. 514. (1962)
7. E javaslatokat – az egyszemélyes cellák kivételével – az R. Peel-féle 1823. évi Gaol Act valósította meg.
8. **A. Krebs:** Freiheitsentzug p. 185. (Lásd az 5. sz. jegyzetet)
9. **Hippel:** Die Entstehung der modernen Freiheitsstrafe (1931) c. művéből idézi A. Krebs (id. m. p. 101–2.)
10. **D. Melossi:** The establishment of modern prison practice in continental Europe. A. Krebs tanulmánykötetében (p. 62.) Az adatok forrása **J. Howard:** Account of the Principal Lazarettes in Europe c. műve. (1789)
11. **L. W. Fox:** The English Prison and Borstal Systems. p. 49. (London, 1952, Routledge and Kegan Paul Ltd.)
12. **L. W. Fox** id. m., p. 48.
13. **Sidney and Beatrice Webb:** English Prisons under Local Government, p. 248. (Longmans, 1922)
14. **Finkey F.:** Büntetés és nevelés, p. 31. (Budapest, 1920) Pápai református főiskola
15. Közveszélyes munkakerülés, p. 543. (Magyar Jog 1992. évf. 9. szám)
16. Uo.
17. Forcéz lés hommes au travail, vous lés rendez honnêtes gens. (Idézi A. Krebs, id. m., p. 19.)
18. **J. Heinrich** id. m., p. 53. (Lásd az 5. sz. jegyzetet)
19. **A. Marshall:** Principles of Economics, p. 177. (London, 1930. 8th ed.) – **F. J. Neumann:** Zur Lehre von den Lohngesetzen, p. 366–397. (Jahrbücher für Nationalökonomik und Statistik, LIX/1982)
20. **Földvári J.:** A büntetés tana, p. 46. (Budapest, 1970 Közgazdasági és Jogi Kiadó)
21. **Idézi V. Sichert:** Die Freiheitsstrafe im Anklagestande und ihre Verteidigung, p. 6. (Heidelberg, 1904 C. Winter)
22. **D. Melossi:** The establishment of modern prison practice in continental Europe, p. 67. – A. Krebs tanulmánykötetében (Lásd az 5. sz. jegyzetet)
23. **Melossi** id. m., p. 68.
24. **Prison Labour,** p. 519–20. (Encyclopaedia Britannica 1962. évi kiadású 18. kötetében)
25. **T. D. Westermann–J. W. Burfeind:** Crime and justice in two societies. Japan and the US. (Pacific grove, Calif. 1991 Brooks and Cole Publishing Co.) p. 134.
26. A. Krebs id. m., p. 502–7.
27. **Finkey F.:** Az 1772. évi büntetőtörvényjavaslat 150. évfordulója, p. 18. (Debrecen, 1942, Studium)
28. **Edvi Illés K.:** Börtön (Magyar Jogi Lexikon II. köt. Budapest, 1899, Pallas) p. 284.
29. **Finkey F.** 27. jegyzetben említett műve, p. 14.
30. p. 18.
31. p. 19.
32. **H. E. Barnes:** The Repression of Crime (Montclair N. J. 1969 Patterson Smith. Az 1926-os I. kiadás utánnomása.)
33. Az 1938. évi ügy iratai az Országos Levéltár 1956-os leégésekor megsemmisültek.

Gyorsuló eljárás

A büntető jogszabályok változása az ügyész szemével

A büntető jogszabályok nemzetközi harmonizációjának szükségessége, valamint a bírósági eljárások gyorsításának igénye eredményezte annak a két törvénynek a megszületését, melyek szeptember elsején léptek hatályba. Az Országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdette ki a gyermek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20-án kelt egyezményt. Az egyezménynek megfelelően – amely a Magyar Köztársaságra nézve 1991. október 7-én lépett hatályba – már korábban sor került a hazai büntető jogszabályoknak a nemzetközi követelményekhez történő igazítására. Az 1993. évi XVII. törvény például fokozott büntetőjogi védelmet biztosított a gyermekeknek azáltal, hogy a házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények körében súlyosbította a kiskorúak sérelmére elkövetett bűncselekmények büntetőjogi tételeit. Emellett új minősítő körülményekkel érzékeltette, hogy szigorúbban ítéendő meg a tett, ha az áldozat kiskorú.

A módosítások eredményeként a büntető jogszabályok gyermek- és fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezései lényegében megfelelnek a nemzetközi követelményeknek, azonban továbbra is maradtak olyanok, amelyek módosításával nem lehetett tovább várni. Ez a felismerés eredményezte a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény megszületését, amely a büntető anyagi jogban, valamint a büntetés-végrehajtási jogban egyaránt változásokat eredményez a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezéseknél.

A gyermekek jogairól szóló egyezmény 40. cikkének 3/b pontja előírja az egyezményben részes államoknak, hogy „Minden lehetséges és kívánatos esetben tegyenek intézkedéseket a gyermekek ügyének bírói eljárás mellőzésével való kezelésére, annak fenntartásával, hogy az emberi jogokat és a törvényes biztosítékokat teljes mértékben be kell tartani.”

Az ajánlásra figyelemmel a törvény a Be.-t 303/A §-sal egészíti ki, ezáltal új jogintézményt vezet be, az ügyész által alkalmazható vádemelés elhalasztását.

Az ügyész az 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetéssel büntetendő bűncse-

lekmény miatt a vádemelést 1 évtől 2 évig terjedő időre akkor halaszthatja el, ha a fiatalkorú helyes irányú fejlődése érdekében ez indokolt. A vádemelés elhalasztása a törvényi feltételek fennállása esetén akkor tekinthető indokoltnak, ha a fiatalkorú helyes irányú fejlődése a személyi körülményekre és a bűncselekmény jellegére is figyelemmel bírósági eljárás mellőzésével is elérhető. A vádemelés elhalasztása tehát a törvényi feltételek megléte esetében is csupán lehetősége az ügyésznek, aki mérlegelési jogkörében dönt arról, hogy él-e ezzel. A vádemelés elhalasztásának eredményessége, a fiatalkorú figyelemmel kísérése érdekében a Btk. módosított 119. §-a értelmében az a fiatalkorú, akivel szemben a vádemelést elhalasztották, pártfogó felügyelet alatt áll. A pártfogó felügyeletet – mellyel a jogalkotó a vádemelés elhalasztásának nevelő hatását is erősíteni kívánta – az ügyész a vádemelés elhalasztását kimondó határozatában állapítja meg. Az ügyész a határozatot – amely rendelkező részből és indokolásból áll – általában kihirdetéssel, kivételesen indokolt esetben (pl. a terhelt betegsége) kézbesítéssel közli a terhelttel. Az elhalasztó határozatot emellett a sértettel, a feljelentővel, valamint a magánindítvány előterjesztőjével is közölni kell. Ennek az a jelentősége, hogy ezáltal értesülnek a büntetőeljárás állásáról és így, amennyiben szükségesnek tartják, a bűncselekménnyel okozott kár megtérítése érdekében intézkedhetnek.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Európai Egyezmény 6. cikkének 1. pontja értelmében „*Mindenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság méltányosan, nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja, és hozzon határozatot polgári jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos jogvitáiban, illetőleg az ellene felhozott büntetőjogi vádak megalapozottságát illetően...*”. A törvény a fentiekkel összhangban biztosítja a fiatalkorú számára, hogy panasszal éljen a vádemelés elhalasztásáról hozott határozattal szemben. Ebben az esetben az ügyész – ha a nyomozás megszüntetésének feltételei nem állnak fenn – vádat emel.

Az ügyész a vádemelés elhalasztásáról szóló határozatot a pártfogó felügyelet végrehajtása érdekében megküldi az illetékes gyámhatóságnak, figyelemmel arra, hogy a Bv. tvr. 103. § (2) bekezdése értelmében a fiatalkorú pártfogó felügyeletét a gyámhatóság látja el, a mellette működő hivatásos pártfogó közreműködésével. A gyámhatóság a pártfogó felügyelet alatt tapasztalt magatartási szabályszegésről, valamint a tudomására jutott újabb bűncselekményről haladéktalanul tájékoztatja az ügyészt, illetőleg a vádemelés elhalasztásának lejártakor a pártfogó felügyelet tapasztalatai alapján tájékoztatást ad a fiatalkorú magatartásáról és életkörülményeinek alakulásáról. Ennek azért van jelentősége, mert ha a fiatalkorút a vádemelés elhalasztásának tartama alatt elkövetett bűncselekmény miatt elítélik, vagy vele szemben a bíróság javítóintézeti nevelést vagy próbára bocsátást alkalmaz, illetve a fiatalkorú a pártfogó felügyelet magatartási szabályait súlyosan megszegi, az ügyész köteles vádat emelni. Ebben az esetben sor kerül a vádemelés elhalasztásáról rendelkező határozat hatályon kívül helyezésére és az eljárás folytatásának elrendelésére.

Ha a vádemelés elhalasztásának időtartama eredményesen eltelt, az ügyész a nyomozást megszünteti. A nyomozó hatóság által hozott nyomozást megszüntető határozathoz nem fűződik olyan jogerőhatás, mint a bíróság ügydöntő határozatához. Ennek megfelelően a nyomozás megszüntetése általában nem akadályozza annak, hogy a nyomozó hatóság az

elévülési időn belül ugyanabban az ügyben utóbb az eljárást folytassa, ha egyébként az eljárásnak más anyagi vagy eljárásjogi akadálya nincs (Be. 141. §). Abban az esetben azonban, ha a fiataikorúval szemben a vádemelést elhalasztják, az általános szabállyal szemben az eljárás csak akkor folytatható, amennyiben a a fiataikorút a vádemelés elhalasztásának tartama alatt elkövetett bűncselekmény miatt elítélik, vagy vele szemben a bíróság javítóintézeti nevelést vagy próbára bocsátást alkalmaz, illetve ha megállapítják, hogy a fiataikorú a pártfogó felügyelet magatartási szabályait a vádemelés elhalasztása idején súlyosan megszegte. A fenti megszorító rendelkezés olyan jogi garanciát teremt, amely megfelelően szolgálja a jobbiztonságot és a fiataikorú érdekének védelmét.

Figyelemmel arra, hogy az a fiataikorú, akivel szemben a vádemelést elhalasztották büntetőjogi intézkedés, pártfogó felügyelet hatálya alatt áll – amelyre a Btk. 29. § (2) bekezdés a) pontja értelmében a bűnügyi nyilvántartás kiterjed –, ezért az ügyész a vádemelés elhalasztásáról adatlap kiállításával értesíti a Belügyminisztérium Adatfeldolgozó Hivatal Bűnügyi Nyilvántartó Osztályát. Figyelemmel arra, hogy a törvény hatálybalépését követően a vádemelés elhalasztása esetén az ügyész állapítja meg, hogy a fiataikorú pártfogó felügyelet alatt áll, ezért a pártfogó felügyelet az ügyész határozata alapján is végrehajtható (Bv. tvr. 1. § (2) bekezdés). Ilyen esetben a Bv. tvr. módosított (3) bekezdése értelmében a pártfogó felügyelet végrehajtásáról is az ügyésznek kell rendelkeznie. Ezzel összhangban egészült ki a Bv. tvr. 103. §-a (8) bekezdéssel, mely szerint a vádemelés elhalasztása esetén a külön magatartási szabályok előírására, illetve módosítására az ügyész jogosult.

Előzetes a javítóintézetben

A statisztikai kimutatások szerint hazánkban az elmúlt időszakban sem csökkent a letartóztatott fiataikorúak száma, nőtt az előzetes letartóztatásban töltött idő tartama. A törvény 13. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint „A fogva tartás körülményei sok esetben nem felelnek meg a törvényi kívánalmaknak és a nemzetközi elvárásoknak. Bár a büntetőeljárásról szóló törvény és a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló törvényerejű rendelet is szigorú elkülönítési szabályokat határoz meg a fiataikorú előzetesen letartóztatottakra, a tárgyi és a személyi feltételek hiánya miatt mégis gyakran megsértik e rendelkezéseket.” A fenti indok alapján a törvény 1996. május elsejétől lehetővé teszi, hogy a fiataikorú előzetes letartóztatását a büntetés-végrehajtási intézet vagy rendőrségi fogda mellett javítóintézetben is végre lehessen hajtani. Az előzetes letartóztatás végrehajtásának helyéről – a fiataikorú személyiségére vagy a terhére rótt bűncselekmény jellegére tekintettel – a bíróság határoz. A fiataikorú körülményeinek, valamint a gyanúsítás, illetve a vád tárgyának lehetséges változására tekintettel – az ügyész, a terhelt vagy a védő indítványára – a végrehajtás helyét a bíróság megváltoztathatja. Ha a büntetés-végrehajtási intézet parancsnoka, illetőleg a rendőrkapitányság vezetője az előzetes letartóztatás végrehajtási helyének megváltoztatását indokoltnak tartja, úgy a Bv. tvr. módosított 27. § (2) bekezdése értelmében az ügyészt köteles értesíteni, aki az indokok mérlegelését követően tesz indítványt. A törvény kivételesen – legfeljebb 5 napra – akkor is lehetővé teszi az előzetes letartóztatásban lévő fiataikorú büntetés-végrehajtási intézetben vagy rendőrségi fogdában tör-

tendő ideiglenes elhelyezését, ha az előzetes letartóztatást javítóintézetben hajtják végre. A miniszteri indokolás rámutat, hogy erre általában akkor kerülhet sor, ha a rendőrségi vagy ügyészségi kihallgatások egymást szorosan követik, illetve ha a bíróság az ügyben többnapos tárgyalást tűzött ki, és a fiatalkorú szállítása a javítóintézet és a kihallgatás, illetve a tárgyalás helye között a rövid időközök és a nagy távolság miatt nem oldható meg.

A törvény felhatalmazza az ügyészt arra, hogy a viszonylag rövidebb időt igénybe vevő nyomozási cselekményeknél saját hatáskörben rendelkezhet – 24 órát meg nem haladó tartamban – a fiatalkorú büntetés-végrehajtási intézetben vagy rendőrségi fogdában történő elhelyezéséről. Erre a bíróságnak az előzetes letartóztatásról a tárgyalás előkészítése során hozott határozatáig kerülhet sor, a bíróság értesítése mellett. A büntetés-végrehajtási intézetben történő ideiglenes elhelyezés végrehajtására az ügyész rendelvényt ad a befogadó intézetnek. Ebben rendelkezhet az ugyanabban az eljárásban letartóztatottaktól való elkülönítésről, indokolt esetben a levelezési és látogatási jog korlátozásáról szóló többször módosított 8/1979. (VI. 30.) IM-rendelet 145. § (2) bekezdésében megjelölt egyéb kérdésekről. A fiatalkorúak előzetes letartóztatásának javítóintézetben történő végrehajtása megkezdésére – a személyi és a tárgyi feltételek megteremtése érdekében – a törvény a késleltetett hatályba léptetéssel megfelelő időt ad.

A büntetőeljárások gyorsítása, a bírósági eljárások egyszerűsítése, elhúzóadásuk csökkentése alapvető törvényességi igény. Ezt kívánja szolgálni az Országgyűlés által június 13-án elfogadott és szintén szeptember 1. napján hatályba lépett, a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény módosításáról szóló 1995. évi LXI. törvény, amely számos, a bírósági eljárást gyorsító, egyszerűsítő rendelkezést tartalmaz, melyek közül – jelentőségére való figyelemmel – kiemelésre érdemes a Be. XVII. fejezetében szabályozott külön eljárásnak, a tárgyalás mellőzésével kapcsolatos eljárás alkalmazási körének kiszélesítése.

A tárgyalás mellőzése a kisebb súlyú és egyszerű ügyek gyors elintézését célzó külön eljárás, amely a büntetőeljárás bírósági szakaszát hivatott egyszerűsíteni. Ennek a külön eljárásnak a legfőbb sajátossága, hogy a bíróság előtt a kontradiktóriusság és a közvetlenség büntetőeljárásai alapelvei nem érvényesülnek, illetve csak akkor jutnak garanciális szerepkörhöz, ha a tárgyalás mellőzésével meghozott végzéssel szemben a jogosultak tárgyalás tartását kérik.

A korábbi szabályozás értelmében tárgyalás mellőzésével csak pénzbüntetés kiszabására, illetve mellékbüntetés önálló büntetésként való alkalmazására kerülhetett sor. A törvény hatálybalépését követően a bíróság a vétségi eljárásra tartozó bűncselekmény esetén az ügyész indítványára – magánvádas ügyben hivatalból – a szabadon lévő vádlottal szemben tárgyalás mellőzésével a végzésben végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést, valamint intézkedésként próbára bocsátást is alkalmazhat. Minderre csak abban az esetben kerülhet sor, ha a tényállás egyszerű, a vádlott a bűncselekmény elkövetését beismerte, és a büntetés célja tárgyalás nélkül is elérhető. További szigorítást is tartalmaz a törvény, amikor kimondja, hogy a tárgyalás mellőzésével csak az egy évet meg nem haladó szabadságvesztés kiszabásának lehet helye. Ilyen végzés viszont csak az ügy érkezésétől számított 30 napon belül születethet.

Mentálhigiéniá

Kiégés • közöny • szerepzavar
(Az őrszemélyzet pszichés állapotáról)

A büntetés-végrehajtásnak napjainkban egyre nehezebb körülmények közepette kell dolgoznia. A költségvetés szűkös, mégis mind tárgyi, mind személyi értelemben meg kell felelni a követelményeknek. A fejlesztés lehetőségei erősen korlátozottak, ugyanakkor a humán költségkímélő erőforrások koránt sincsenek kellően kihasználva. Többek között az innovatív, kreatív tényezők feltárása, munkába történő átfordítása sokat jelenthetne a hatékonyságnövekedés szempontjából. A lélektani erőforrások mobilizálását számos körülmény sürgeti.

Miközben a fogvatartottak száma növekszik, magatartás-patológiájuk, deviánssá válásuk is egyre differenciáltabb, nehezebben kezelhető. A mennyiségi növekmény mellett, minőségileg is merőben új magatartásmóddokkal kell napról napra szembesülnünk. A nemzetközi hatásoktól is függő magatartáslélektani anomáliák kezdenek dominálóvá válni. Nem is beszélve a kábítószerélvezők devianciaformái eddig ismeretlen változásairól, melyek a hagyományos bűnelkövetési módok lélektanával keveredve, merőben új kriminális jelenségköröket hoznak létre. A fogvatartásukat megelőzően, maffiarendszerben tevékenykedő fogvatartottak megnyílvánulásai alapvetően különböznek a hagyományos bűnözői magatartási formáktól. A felsorolás csupán illusztratív, korántsem teljes. A jövőben a bűnözői magatartási formák további lélektani komplikálódására lehet számítani.

Mindezt figyelembe véve a fogvatartók

lélektani felkészültsége és bánásmódtechnikája a követelményekhez képest messzemenően insufficiens, az állomány ez irányú képzése, képzettsége lényegesen visszamaradt. A szabályrend bármilyen szigorítása ezt önmagában nem helyettesítheti. Az állomány lélektani felkészítése nélkül – amely jelenleg nem követi a kriminális lélektan újszerű fejleményeit – az őrzésbiztonság vélhetően instabillá válhat. Rendkívül sajnálatos, ha e tény figyelmen kívül hagyják. Szakítani kell azzal a szemléletmóddal, mely abszolutizálja a szabályrend szigorítását, ugyanakkor az állománylélektan fejlesztését elhanyagolhatónak tekinti, marginalizálja. (A Börtönügyi Szemlében számos elemzés jelent meg a lelki faktorok fontosságáról, ugyanakkor a gyakorlatban alig történt valami.)

A nyugati kultúrkörökben jól ismert, hogy a humánszolgáltatások (egészségügyi, iskolai stb.) lélektanilag a legnehezebb tevékenységek körébe tartoznak, szemben az ún.

tárgyasult munkakörökkel. Ide sorolják a fogvatartókat is, munkájuk kiemelkedően stresszelő körülményei miatt. (A nyugati országok bv. intézeteiben a szolgálatot ellátók munkakörülményei a hazainál kedvezőbbek, de az említettek körében mégis jól megszervezik a mentálhigiénés gondozást.) Hazánkban e gondozás hiányosságai riasztóak, a rendszerváltozás körülményei, geopolitikai helyzetünk kriminogén sajátosságai e helyzetet tovább rontják. Ez is magyarázza, hogy a fogvatartók és fogvatartottak egymás közti kapcsolatai, bánásmódtechnikai zavarai egyre inkább feltűnővé válnak. Mindennaposak az agresszív, szorongásos, apátiás, indulati reakcióformákban jelentkező magatartásmódok, a szolgálatellátással kapcsolatos motivációvesztés különböző megnyilvánulásai. A „kiégés” (bum out, ausbrennung), a közöny, a minden mindegy állapot megnyilvánulásai, melyekkel a nyugati intézetek mentálhigiénéje egyre többet foglalkozik, s gyógyításukat komplex pszichoterápiás módszerekkel végzi. E jelenség bekövetkezése (melyre nálunk ritkán figyelnek fel, ha egyáltalán felfigyelnek) a szolgálatellátás minősége és biztonsága szempontjából igen kockázatos. A „kiégett” fogvatartók lélektanilag mintegy mechanikusan tevékenykedő robotemberekké válnak, akik a szabályrendet betéve tudják ugyan, a váratlan, szokatlan helyzetekben gyakorta mégis sematikusan járnak el, kioltódik belőlük az ilyen helyzetek adekvát megoldását célzó kreativitás, beszűkül a spontán, – a szabályokat mégis követő – megoldásmódok repertoárja.

Egységesíthető és általánosítható statisztikai adatok hiányában empirikus megfigyelésekre támaszkodva állítható, hogy az őrsemélyzet önismerete gyenge, az állomány egy része identitási és szerepzavarokkal küzd, kapcsolatteremtő készsége bizonytalan. En-

nek következtében szorongásos és depresszív reakciókészsége, indulati hajlama is növekszik. A lélektani zavarok következményeként emelkedik és korban előrehozódik az ún. *pszichoszomatikus betegségek* (kerin-gési, anyagcserebetegségek stb.) számára-nya, a rokkantossági ráta és az egyébként is korai mortalitás. A fiatalok őrsemélyzet körében jelentős a fluktuáció, s ez nem magyarázható csupán anyagi okokkal. A lélektanilag insufficiens, vagy a csupán „ösztönös”, mindennapi rutinton és tapasztalatokon alapuló, lélektani jártasságú fogvatartók és fogvatartottak között a bánásmódtechnika el-lentmondásai jelentősek, s e körülmény – in-direkt úton – hátráltatja a fogvatartottak ma-gatartászavarainak rendeződését, csökkenti szociális rehabilitációjuk esélyeit.

Az állomány és a fogvatartottak mentálhigiénés gondozása az új fejlemények tükré-ben elengedhetetlen, s ugyanakkor rendkívül összetett feladat. A fogalom szűkebb értelmezésében ez az intézeti pszichológusok, or-vosok, ahol van, a pszichiáter, a nevelők a pasztorális tevékenységet végzők feladata. Természetesen nem a korábbi formában, amikor az egyes – említett – szolgálati ágak egymástól elkülönülve végzik munkájukat. Az izoláció a legjobb szándékkal sem lehet kellően hatékony. E szolgálatok messzeme-nően átfedik egymást, s éppen ezért elenged-hetetlen e célok koordinációja, egységesíté-se, javítása. Az ilyen munka hatékonysága kreatívabb, magasabb színvonalú és eredmé-nyeiben is gyümölcsözőbb. Emellett a koráb-biakhoz képest növelni kell az egyes szak-ágak mentálhigiénés képzését, javítani az erre irányuló szemléletet. Végül is az egész ál-lomány felkészítését el kellene végezni, a ve-zetőket, beosztottakat és a fogvatartottakat egyaránt. Ha a sorrendet nézzük a „tűzvonal-ban” lévő fogvatartói állomány képzése a leg-

sürgősebb, azoké, akik naponta, szolgálatuk csaknem teljes idejében kapcsolatban állnak a fogvatartottakkal.

Ma, a megfogalmazottak megvalósítása – jól tudom – jórészt irreális. A célok elérése, megvalósítása a lehetőségek hiánya miatt csak ábránd. Bevezetésüket egyébként is hátráltatja a szubjektív ellenállás. A feladatok megvalósítása – ha csupán lépésről lépésre –, mégis a kor parancsoló szükségszerűsége.

A komplex mentálhigiénés munka elvégzésére sokféle elképzelés létezik. Egyiküket sincs jogom megkérdőjelezni, ha kellően szakszerűek, tudományosak. Nézetem szerint a jelenlegi helyzetben – eredményességi mutatói alapján –, munkánkat csoportos pszichológiai foglalkozásokkal lehetne elkezdni. A gazdaságosság miatt is, mert adott időben több egyénnel lehet eredményesen foglalkozni, ily módon át- hidalva a szakemberhiányt. Amint a nyugati bv. intézetek tapasztalatai mutatják, a szakszerűen vezetett csoportfoglalkozásokon belül lényegesen javítható a csoport, a csoporttagok ön- és emberismerete, a konfliktusok lélektani gyökereinek feltárása és kezelése. Elkerülhetjük a félreértéseken alapuló kapcsolati zavarokat, kivédhetjük a különböző indulati, illetve agresszióformákat, az egyének közötti elidegenedést, a közösségeken belüli elmagányosodást. A csoportfoglalkozások alkalmasak arra, hogy modellszerűen, szerepjátékok útján, a különböző problémákra optimális megoldási módokat nyújtsanak. Spontaneitást, kreativitást, originalitást fejlesztő helyzetgyakorlatokat lehet végezni, melyek megszabadítják az egyes csoporttagokat rossz beidegződéseiktől, sztereotípiáiktól, növelve munkájuk hatékonyságát.

Széles körű nemzetközi tapasztalatok mutatják, hogy a szakszerűen végzett csoportmunka nem rontja, hanem kifejezetten ja-

vítja a hierarchikus szervezetek működését a bizalmi légkör, az emberarcúság segítségével. Éppen ezért az állomány és a fogvatartottak körében végzett csoport-mentálhigiénés munkáról nem lehet lemondani.

Már csak azért sem, mert a kormány – felismerve a hazai lakosság rendkívül kedvezőtlen pszichés és pszichoszomatikus állapotát –, az egész országra kiterjedő mentálhigiénés intézkedéscsomagot kíván bevezetni, melynek élére kormánybiztost nevezett ki, akinek feladata a program megszervezése és végrehajtása, minden intézeten és intézményrendszeren belül. Az ebből adódó kötelezettségek alól a büntetőintézetek sem vonhatják ki magukat. Az intézkedéscsomag többek között az alábbi feladatokat fogalmazza meg:

1. Csoportos mentálhigiénés programokat kell végrehajtani az intézetekben, intézményrendszerekben.

2. Csoportos vagy más alternatív eszközökkel javítani kell a kapcsolatokat, ki kell küszöbölni az interperszonális zavarokat, csökkenteni kell a szorongásos, depresszív anomáliákat.

3. Lélektani eszközökkel csökkenteni kell a magatartási, beilleszkedési zavarokat.

4. Különös figyelemmel kell foglalkozni a fiatalkorúak kriminalitásra hajlamosító beilleszkedési és magatartási problémáival.

5. Részben ismeretterjesztéssel, részben csoportfoglalkozásokon belül kell az egyes intézetek, intézmények típusos kapcsolati zavarait, konfliktus-, illetve krízishelyzeteit feloldani.

A kormányhatározatban foglaltak szerint a bv. intézetekben e munkát nekünk is – kötelezően – el kell kezdenünk. Tevékenységünket koordinálni kell a szakmai vezetéssel, a különböző szakágakkal.

Bára feladat megkerülhetetlen, az elégséges feltételrendszer hiányában azt csupán

szűk körben vagyunk képesek elkezdni. Logikailag a személyi állomány mentálhigiénés képzése lenne az elsődleges. Véleményem szerint – a kényszerítő körülmények mérlegelése alapján –, a leginkább veszélyeztetett fiatalokú bűnelkövetők körében kell a csoportmunkát elkezdni a végrehajtás első lépésőjében. Nem csupán a fiatalokú bűnelkövetők fokozott veszélyeztetettsége miatt, hanem azért is, mert e korosztály magatartási anomáliái, devianciái, kriminális magatartásmódjai fejlődéslelektani okokból adódóan még viszonylag könnyen befolyásolhatók, így relatíve könnyen eltéríthetők a bűnözői magatartásmódok fixálódásának, kialakulásának útjáról. Szemben a felnőtt korú bűnelkövetőkkel, akiknek bűnelkövetői magatartása igen sok esetben már életstílussá vált, sztereotipizálódott, s szociális rehabilitációjuk mentálhigiénés eszközökkel nehezen megoldható. A fiatalokúak csoportmunkájában fokozottan figyelembe kell venni kábítószeres veszélyeztetettségüket, bűnözésre, sodródásra való hajlamosítottóságukat, bizonyos extrém ideológiákkal szembeni védtelenségüket és sok más veszélyeztető lélektani faktort, mely bizonyos fokig korosztály-specifikus.

A fiatalokúaknál, fejlődéslelektani nyitottságuknál, plaszticitásuknál fogva nagyobb lehetőség nyílik a büntetőintézetekkel szembeni frusztrációs toleranciájuk javítására, indulati reakcióik visszafogására, s hogy éppen ezen lélektani adottságaik miatt reszocializációjuk, adaptatív társadalomkomfort magatartásuk könnyebben elérhető, mint az idősebb korosztálynál.

Intézetünkben, a Fővárosi Bv. Intézetben jelenleg csupán egyetlen rehabilitatív-reszocializációt célzó csoportmunka lehetséges. A fiatalokúak csoportja önkéntes jelentkezés, kiválasztás alapján működik, s

12-15 főből áll. Ez a létszám az, mely a csoport irányítása, edukációja szempontjából pszichodinamikailag még áttekinthető, kézben tartható. Ezáltal az eredményesség is megvalósítható, s különböző módszerekkel (kérdőív, pontrendszer, szociabilitási tesztek stb.) igazolható. A csoportmunkát előírásosan heti egy alkalommal, 2-3 óra időtartammal, összesen 10-12 esetben tartjuk. Éppen ezért fontos feltétel, hogy a fiatalokú bűnelkövetők legalább 3 hónapig maradjanak az intézetben, mert az eredményesség csak így érhető el.

Az egyes csoportfoglalkozások során szabadinterakciós (verbális) és pszichodrama-elemeket, pszichotechnikákat alkalmazunk. Ezek változatos együttalkalmazása hozza meg a legkedvezőbb eredményeket. Azáltal, hogy a csoporttagok nem csupán verbálisan, hanem szerepjátékok útján – azaz egész énjük bevonásával – mutatják be problémáikat, a követendő életstratégiák könnyebben interiorizálhatók, jobban bevéődnek a személyiségbe, mintha csupán verbális kifejezésmódokat használnánk. Ily módon a szocializációs célok maradandóvá válnak. Az ilyen csoportfoglalkozások érdekesebbek, tehát a csoporttal kapcsolatos motivációs késztetéseket is fokozzák.

Feltehető, hogy az első 3-5 foglalkozáson főként a fogva tartás és körülményei foglalkoztatják a fiatalokat. Ez a következő ülésen is folytatódik, s itt kanyarodhatnak el a témák olyan kérdéskörök felé, mint a bűncselekményeikkel kapcsolatos társadalmi viszonyok, törvényi intézkedések, magatartásmódok ok-okozati összefüggései, a bűnelkövetésben a saját szerep, felelősség és morál kérdései, ezek megbeszélése. Ezt követve, vagy ezzel kapcsolatosan történhet az egyes problematikus helyzetek imitatív, modellszerű lejátszása. A csoportfoglalkozások végén cél-

szerű a tanulságok közös levonása, majd a társadalmilag is elfogadható jövőkép felvázolása. A csoportvezető és segítője feladata az, hogy a folyamatokat helyes mederbe terelje, azokat lehetőleg indirekt úton irányítsa, annak érdekében, hogy a csoport (csoporttagok) lehetőleg önmaguk jöjjenek rá, termeljék ki önmagukból problémáik, leendő életvitelük helyes megoldásának módozatait. Az eredményes csoportvezetés feltétele, hogy a csoporttagok a vezetőt és segítőtársát emberileg elfogadják, olyan bizalmi légkör kialakítására legyenek képesek, melyek a csoportaktivitást, folyamatosságot, a hitelességet és az elérendő célokat egyaránt biztosítják. Mindez korántsem egyszerű feladat. Ugyanakkor számos bizalomsegítő, ún. „bemelegítő” (warm up) technika ismeretes, melyek a kitűzött célok eléréséhez segítséget nyújtanak.

Nyilvánvaló, hogy bizonyos intellektuális, emocionális, ösztönös és deviáns lélektani zavarok mélységi foka miatt nem minden fiatal alkalmas a csoportmunkára. Ezért a fia-

talokat, csoportbesorolásuk előtt pszichológiai alkalmasságvizsgálatnak vetjük alá. (Interjú és kérdőív módszerek alkalmazásán túl emocionális, ösztönvilágot, szociabilitást tisztázó tesztmódszereket alkalmazunk.) S a későbbiekben, a csoportfolyamat lezárása után tervezzük hogy tapasztalatainkat tudományos igényű módszerekkel elemezzük, a felmerült hiányosságokat és azok okait tisztázzuk, hogy következtetéseket vonhassunk le munkánk hatékonyabb végzése érdekében.

A stratégiai cél mind a fogvatartók, az egész állomány és a fogvatartottak teljességének mentálhigiénés gondozása, melynek egyik kiváló eszköze az előzőekben vázolt csoportmódszer. Ha tudjuk is, hogy ez jelenleg, a feltételek hiánya miatt irreális, e feladatkör gyakorlati megvalósítása elkerülhetetlen. Addig is az apró lépések taktikája követhető, melyek egyike a fiatalok bünelkövetők körében végzett csoportmunka.

Balázs István

Felhasznált irodalom

Balázs I.: A morenoi pszichodramáról. *Lege artis medicinae* 1993. ápr.

Balázs István: A morenoi csoportmódszer és lehetőségei a rendőrcsoportok mentálhigiénés helyzetének javításában. *Rendészeti Szemle* 1994. jan.

Adam Blatner: *Foundations of Psychodrama*. Springer Publishing Company, New York 1988.

Adam Blatner: *Drama in Education as Mental Hygiene*. *Youth Theatre Journal* 1995.

Christina Maslach: *The measurement of experienced burnout*.

Menning Éva: *Börtönártalom*. *Börtönügyi Szemle* 1992. jún.

Morleno J. L.: *Psychodrama*. Beacon, NY: Beacon House.

Takács Péter: A mentálhigiéné felhasználásának lehetőségeiről a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 1991. ápr.

Rudas János: *Delfi örökösei*. *Önismerteti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok*, Gondolat. Budapest, 1990.

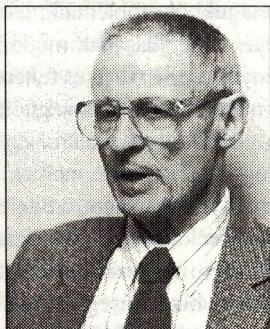
Forgách József: *A társas érintkezés pszichológiája*. Gondolat. Budapest 1993.

Lőrincz József: *A fiatalok büntetés-végrehajtása Németországban*. *Börtönügyi Szemle* 1992. jún.

Öngyilkosság

A legtöbb eset megelőzhető

Joseph R. Rowan, a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság elnöke, több mint ötven évig dolgozott a büntetés-végrehajtásban. Ennek tapasztalatait írta meg könyveiben, tanulmányaiban. Ő írta az Egészségvédelem a börtönökben és fegyházakban szócikket az Encyclopaedia Britannicában, az Amerikai Börtönök Szövetsége díjat nevezett el róla, és a fogva tartott fiatalok országos szervezete is kitüntette kiemelkedő munkásságáért. Jelenleg egy fiatalokúaknak segítő tanácsadó szervezet igazgatója. Az 1870-ben alapított American Correctional Association, az amerikai javítóintézetek egyesületének tagjaként részt vett a börtön-egészségügyi és elmeorvosi alapelvek kidolgozásában. Az alábbiakban közöljük a börtönbeli öngyilkosságok megelőzéséről írt kézikönyvének rezüméjét.

Majdnem minden börtönben, fogdában elkövetett öngyilkosság megelőzhető lenne. A legtöbb haláleset oka a börtönökben nem az emberölés, hanem az öngyilkosság.

A büntetés-végrehajtási szakembereket váratlanul érte, hogy az egyszemélyes cellarendszer bevezetésével az utóbbi években megemelkedtek a börtönökben és fogdában a pereket kísérő öngyilkosságok. Angliában, ahol több évtizede alkalmazzák ezt a rendszert, magas az öngyilkosságok száma. Amikor a túltelítettség következtében rákényszerültek a többszemélyes zárkák használatára, az öngyilkosságok száma azonnal lezuhant.

Ma az angol börtönök nagy részében három-négy személyes zárkák vannak, mert a szakemberek szerint a társas cellák rendszere humánusabb, mint az elszigeteltség. Az egyszemélyes cellák használata mellett szóló első számú érv a homoszexuális támadások és egyéb inzultusok, illetve a gyilkosságok megelőzése. Ez a rendszer azonban sokkal több áldozatot követel. Az egymás mellett sorakozó egyszemélyes zárkákban nemcsak azért gyakoribb az öngyilkosság, mert nincsenek cellatársak, akik be tudnának avatkozni, hanem azért is, mert kisebb a megfigyelés lehetősége. Egy 1981-ben készült felmérés szerint az öngyilkosságok kétharmada ilyen cellákban történt.

Ebből a szomorú helyzetből még súlyosabb krízis alakulhat ki, ha mereven ragaszkó-

dunk az egyszemélyes cellák bevezetéséhez, és nem tesszük meg a kellő intézkedéseket a következmények elkerülésére.

A megelőzés leglényegesebb tényezője a megfelelő létszámú, jól képzett személyzet és az új fogvatartottak alapos szűrése. A fogvatartottak környezetét úgy kell kialakítani, hogy az minél kevesebb alkalmat, lehetőséget adjon az öngyilkosságra, és minél többet a potenciális öngyilkosok állandó megfigyelésére. A börtönök alkalmassá tehetők erre. Az amerikai orvosszövetség börtönegészségügyi szervezetéhez tartozó 177 büntetés-végrehajtási intézményben jelentősen csökkentek az öngyilkosságok, és növekedett a lefolytatható tárgyalások száma, ami szintén az öngyilkosságok megelőzésének köszönhető. Egyes fogdáknak a személyzet jelentései alapján pszichológusok foglalkoznak a lehetséges öngyilkosokkal. Vannak börtönök, amelyek a helyi pszichiátriai intézetektől kapnak segítséget. A legtöbb intézménynek azonban egyedül a felkészült, körültekintő személyzet megelőző tevékenységére kell támaszkodnia.

Az újonnan épülő büntetés-végrehajtási intézményeknél a fenntartó szerveknek alapos előkészítés után kell döntenüik, hogy a leendő lakók egy- vagy többszemélyes zárkákban, illetve hálótermekben aludjanak-e. Néhány nagyvárosban előnyben részesítik a hálótermes modellt. Az ilyen börtönök felépítése kevesebbe kerül, a megfelelően kiképzett személyzet, az újonnan belépők szűrése, az állandó megfigyelés azonban itt is elengedhetetlen az öngyilkosságok, a homoszexuális támadások, az inzultusok vagy gyilkosságok megelőzéséhez.

A börtönön belül elkövetett gyilkosságok száma kisebb, mint az öngyilkosságoké, de a homoszexuális inzultusok sokkal több életet döntenek romba. Az ilyen támadások száma szinte megállapíthatatlan, mert többségük titokban marad.

A szakemberek az egyszemélyes zárkákat alkalmasnak tartják a fogva tartásra, ha azokban megfelelő létszámú és kellően képzett személyzet felügyelete alatt vannak a potenciális öngyilkosok. A kisebb amerikai börtönök többségében azonban éjszakánként, amikor a legtöbb öngyilkosság történik, egyetlen ember van szolgálatban, akinek minden feladatot egyedül kell ellátnia. A zárkák általában nehezen ellenőrizhetők, és az ór hiába fedezné fel az öngyilkosjelöltet, sokszor képtelen lenne intézkedni. Ezért ha a személyzet létszáma nem bővíthető, segítőköt, önkénteseket kell igénybe venni.

Ha erre sincs mód, megoldást jelenthet, hogy a potenciális öngyilkossal szomszédos vagy szemközti zárkában lakó rabra bízzák a delikvens felügyeletét. Azokban a létesítményekben, amelyek építészetiileg nem alkalmasak erre, más megoldást kell találni. Ilyenkor lehet a többszemélyes cellát vagy a hálótermet alkalmazni, ahol a rabtársak feladata a megfigyelés, illetve a személyzet riasztása is, de jelenlétük legalábbis zavaró. Ezzel a módszerrel nem egy tragédia elkerülhető: a legtöbb hálótermes rendszerű börtönben, amelyben a lehetséges öngyilkosokat nem szigetelik el környezetüktől, valójában ezért kevesebb az öngyilkosság.

Az új börtönöket tervező építészek nem mindig számolnak az öngyilkosokkal. A fémrudak, kiálló vízcsapok, szellőzőrácsok, nyílásfedők alkalmasak lehetnek egy hurok rögzítésére. Szintén építészeti hanyagságra vall, hogy a legtöbb ellenőrzőszobából nem lehet teljesen belátni a cellákat, vagy az ajtókon csupán egy résnyi megfigyelőnyílás van. Akad

börtönigazgató, aki szerint le kellene szerelni a zárak ajtaját, hogy az őrk láthassák, mi történik odabenn. Más igazgatók úgy vélekednek, hogy a régi, rácsos ajtók sokkal alkalmasabbak voltak a rabok megfigyelésére, és ezt ma biztonsági üveggel lehetne pótolni: legalább az ajtók felső részébe ilyen kellene építeni. Nem egy börtönépületben az őrk szobája olyan ügyetlenül van elhelyezve, hogy a második szintet majdnem lehetetlen megfigyelni.

A gyengélkedőszobák ajtaján általában csak egy keskeny, üveges vagy üvegezetlen nyílás található, azzal az ürüggyel, hogy a magánéletre is szükség van, holott a tapasztalat azt mutatja, hogy a sötét szobák, rossz kilátással, depressziót okoznak, mindamellett nagyon nehéz ellenőrizni azokat.

Az amerikai börtönök lakói között a leggyakrabban azok követnek el öngyilkosságot, akik

1. első börtönbüntetésüket töltik, vagy előző büntetésük, letartóztatásuk nem volt szigorú;

2. 20-25 éves, egyedülálló, többnyire fehér férfiak;

3. nem túl súlyos vád miatt, nemegyszer részegen kerültek be;

4. depresszióra hajlamosak, szégyent és büntudatot éreznek, amiért börtönbe kerültek,

5. az öngyilkosságot este vagy éjszaka, sötétben követik el, általában a letartóztatást követő három órán belül;

6. korábban valószínűleg nem próbálkoztak öngyilkossággal, nincs pszichés zavaruk, ilyesmiről nincs dokumentum.

A börtönben elkövetett öngyilkosságok számának csökkentésére nem megoldás az a gyakorlat, hogy szabadlábra helyezik a letartóztatottakat, vagy kórházba, detoxikálóba utalják őket. Ha az ügy megkívánja a fogva tartást, akkor bent kell tartani a delikvenst, de különleges megfigyelőcellákban állandóan szemmel kell tartani. A legtöbb embert könnyebben keríti hatalmába a depresszió, amikor kezd kijózanodni. Ehhez járul az első letartóztatás traumája, a felvételi adminisztráció megaláztatása, a cellába zártság magánya, a furcsa szagok, a büntudat, a lelkiismeret-furdalás.

Egyéb, kevésbé általános, de fontos figyelmeztető jelek lehetnek:

1. a korábbi öngyilkossági kísérletek;

2. a dokumentált pszichés zavarok, betegségek;

3. az elkövetett bűncselekmény súlyossága;

4. a reménytelenség, különösen azoknál, akik már voltak börtönben, de most komolyabb vádakkal kerültek szembe.

Hogyan lehet felismerni az öngyilkosjelöltet? A felvételt végzőknek alaposan ki kell kérdezniük a letartóztatottakat, és mindent fel kell jegyezniük. A kérdőívet a megfigyelési szempontoknak megfelelően kell összeállítani, és feltétlenül tartalmaznia kell a személyiséggel kapcsolatos legfontosabb adatokat. A tapintatos adatfelvétel, az űrlap kitöltése könnyen megtanulható, nem kell hozzá magasan képzett szakember. Az előző öngyilkossági kísérletekről, érzelmi, lelki problémákról föltett kérdések várhatóan felszínre hozzák az öngyilkosságra való hajlam tüneteit, amelyek életbevágóan fontosak a megelőzés szempontjából.

Intő jel a reménytelenség, elkeseredettség, a negatív önértékelés, az alkalmatlanság, tehetetlenség, kilátástalanság érzése.

A személyzet elfogadó viselkedése életet menthet, a kemény, elutasító magatartás azonban ösztönözheti az öngyilkosságot. A szakértők általában egyetértenek abban, hogy az öngyilkosságok megelőzhetők. Ha viszont nem fordítanak kellő figyelmet a fogvatartottra, azzal hozzájárulnak a tragédiához. Ezért tartja fontosnak az igazságszolgáltatás a börtönszemélyzet kiképzését, folyamatos ellenőrzését, a felügyelet hibáinak kiküszöbölését.

A büntetés-végrehajtásban dolgozóknak azonban nemcsak az öngyilkosságok okozhatnak gondot. Naponta meg kell birkóznunk a létszámnövekedésből eredő problémákkal, a rabok közötti inzultusokkal. Nehezíti helyzetüket a pénzhiány, a rabok egészségügyi ellátásának elégtelensége is. Az állandó feszültség, az adófizetők panaszai, az ellenük indított perek következtében romlik a börtönszemélyzet morálja.

Joseph R. Rowan

(Fordította: Udvarhelyi András és Udvarhelyi Bálint)

Idegen környezet

Külföldiek japán börtönökben

A nagyobb mozgásszabadság megnöveli azon bűncselekmények esélyét, melyeket külföldiek követnek el. Közülük nem kevesen olyan társadalmakban válnak elítéltté, ahol kulturálisan idegenek, börtönlakóként pedig szociálisan kiközösítettek. Annak ellenére, hogy a külföldiek – egy-egy kivételtől eltekintve – a foglyok kis hányadát teszik ki valamennyi országban, nagyobb odafigyelést igényelnek, mint amennyire a kriminológiai irodalom foglalkozik velük.

Kedvező alkalom nyílt a kérdés megvizsgálására Japánban. A börtönélet mintái visszatükrözik a japán értékeket és normákat; és ez – összekötve a börtönbüntetés egyetemes szempontjaival – próbára teszi mindkét fél alkalmazkodási képességét. A helyzet speciális jellemzője az amerikai katonai személyzet jelenléte Japánban, amely felvetette a kormányok közötti tárgyalások szükségességét is. *Elmer H. Johnson* közvetlenül figyelhetett meg japán börtönöket, azokban vizsgálatokat végezhetett szponzori segítséggel és a Takeuchi Foundation of Hitachi Ltd. engedélyével.*

E. H. Johnson megállapította, hogy a külföldi foglyok száma ugyan csekély, de mint kulturálisan idegeneknek, egyedülálló problémáik vannak a börtönélet körülményeihez való alkalmazkodásban.

Japán szerencsés választás volt az alkalmazkodás tanulmányozásának szempontjából. Bár Európa és az Egyesült Államok törvénykezési és büntetés-végrehajtá-

si rendszere erőteljesen befolyásolja a büntetés-végrehajtási intézeteket, olyan eltérő történelmi és társadalmi-kulturális rendszert tükröznek, amelyek hatással vannak mind a külföldi foglyokra, mind az intézetekre. Japánban a tisztviselők megkísérlik figyelembe venni a külföldi foglyok kulturális hagyományait a speciális büntetés-végrehajtási intézetekben, beleértve a férfiak, a nők és az amerikai katonai személyek kivételét.

A külföldi börtönlakóknak nemcsak egy, a szülőhazájuktól eltérő kulturális és társadalmi formához kell illeszkedniük, hanem egy külföldi börtönélet mintájához is. Még azon keveseknek is, akik megtapasztalták a bebörtönzést a saját hazájukban, alkalmazkodniuk kell a börtönélet eltérő mintáihoz.

A külföldiek szembekerülnek a japán szociális-kulturális rendszerrel, amely próbára teszi beilleszkedési képességüket. *Reischauer* (1988) kijelentése szerint:

* Elmer H. Johnson: Külföldiek japán börtönökben: alkalmazkodás és elhelyezés. *Journal of Criminal Justice* Vol. 19, pp 281-291 (1991)

„A japán társadalom túl összetett és túl gyorsan változik ahhoz, hogy megfeleljen bármely merev, tiszta modellnek.” Dale kritizálta a „japánokról” szóló irodalmat, mivel az eltúlozza kulturális és társadalmi homogenitásukat és feltételezi, hogy radikálisan különböznek más ismert népektől.

„Egyetlen japán sem tud beszélni a motivációról vagy a jó hírnévről, avagy azon dilemmákról, amelyekkel szembekerülnek férfiak és nők a saját országukban anélkül, hogy ne beszélnének a »giri«-ről”, jelentette ki Benedict. A kifejezés a kötelezettségekre vonatkozik, hogy viszonzják a lojalitást és a szolgálatokat, amelyeket másoktól kaptak, illetve a makulátlan jó hírnév megtartására. Visszatükrözi azt a japán tendenciát, hogy elsőbbséget adjon a kötelességnek és a csoportnak az egyénnel szemben. „A japánok nagy többsége ragaszkodik az elfogadott normákhoz, de még e kemény szokás kérégen belül sem hasonlók az emberi természet hangyákhöz”, állította Reischauer. „Komolyan művelik saját egyéniségüket, ám olyan módon, amely társadalmilag elfogadható.” Nakane szerint szerint a japánok társadalmi kötődései inkább vertikálisak, mint a nyugati társadalmakban megtalálható horizontális dimenziók. Csoportösszefüggésekben a személyi összetartozás az emberek legfelsőbb társadalmi rangja (szülő, főnök, feljebbvaló stb.).

A vertikális dimenzió kötődést hoz létre a csoporttagok között és a vezetőt az alárendeltek atyaként becsülik, tisztelik. „Egy fiatal vigyáz arra, hogy elkerüljön bármilyen nyílt összetűzést a feljebbvalójával”, magyarázta Nakane. „A konfrontáció elkerülése abban a félelemben gyökerezik, hogy az megbonthatja a csoport összhangját és rendjét, amely károsíthat egy felsőbb-

ségi érzést, és rendkívüli körülmények között tartalmazhatja annak kockázatát, hogy a csoport kiveti magából, mint nem kívánatos tagot.” A japán ipari szervezetek struktúrája szemlélteti a társadalmi kötelékek vertikális dimenzióját. A szigorú munkaerő-párosul a vállalat iránti lojalitással és azzal az óhajjal, hogy mint a „vállalat polgára”, hozzájáruljon annak sikereihez. Lincoln és Kalleberg leírták azon szabályok és eljárások összességét, amelyek megvédik az alkalmazotti jogokat, mint a vállalati közösség tagjainak jogait, de kötelezettségeket is tartalmaznak. A termelőcsoportok vezetői irányítással osztják meg a teljes munkaerejüket és inkább a vertikális függőségi kapcsolatokat batorítják, mint a horizontális dimenziót.

Az „amae” fogalmát (amely a függőséget és az egymás iránti jóindulatot feltételezi) Doi használta arra (1986), hogy megmagyarázza a csoporttagság jelentőségét. Ez elsősorban a gyermeknek az anya szeretetétől való fizikai és pszichikai függőségére vonatkozik. Az anyai szeretet megszerzésének érdekében a gyermeknek el kell fogadnia az anyai tekintélyt. Doi úgy véli, hogy a függőségi-engedelmisségi kapcsolat formálja a japán ember személyiségét és az fennmarad tipikus felnőtt összefüggésben. A csoport jóváhagyása döntő a tagoknak; a helytelenítés megsemmisítő lenne a csoport örömezési óhajától való függőség miatt.

Wagatsuma és Rosett megmagyarázták, hogy a japán bocsánatkérés hangsúlyozza az egyénnek azt az óhaját, hogy fenntartsa, illetve helyreállítsa a pozitív kapcsolatot a másik személlyel, akit cselekedetével – esetleg – megsértett. Másodszorban a bocsánatkérés a bocsánatkérő személyt a megbocsátó lekötözöttjévé teszi.

Harmadsorban megmarad egy kulturális bizalom a deviáns személy felfogóképességében az önkorrekcióra és a jövőbeni harmonikus kapcsolatokra való törekvésükben.

Beilleszkedés

A huszadik század elején *Simmel* rámutatott, hogy a külföldiek mobilitása fizikailag közel hozza, de egy közösségen belül ugyanakkor társadalmilag el is távolítja őket. Amennyiben ez törvényes gazdasági, társadalmi vagy politikai funkciókat szolgál, akkor a külföldiek elismert helyet szerezhetnek a közösség szociális struktúrájában. Még ez a fejlemény sem akadályozza meg Simmelt abban, hogy megjegyezze a külföldiekről: térbeli mozgásuk mentesíti őket a személyiség társadalmi-helyzeti folyamataitól, amelyet a közösség maradi tagjaitól tapasztalnak. Kiválnak az objektivitás miatt, amelyet születésüktől fogva nagyra-becsült értéknek tekintenek. Ez az objektivitás hozzájárulhat azokhoz a különleges funkciókhoz, amelyek elhelyezik őket a közösség társadalmi struktúrájában. Viszont a bebörtönzött külföldi számkivettett, s mint büntetőjogilag elítélt, az összes fogoly által kiközösített. A bebörtönzés fokozott hatása incidenst sejtet. Egyszer egy késő éjszakai órában egy szabadon engedett börtönlakó telefonhívása ébresztette fel az U. S. Bureau of Prisons (kb. Amerikai Börtönigazgatóság) igazgatójának feleségét. Az asszony tájékoztatta a hívót, hogy az igazgató alszik, mire az ex-fogoly azt mondta: „Lámpával világíts a képébe. Ezt teszik az örök, hogy meggyőződjenek arról: nem bábu van-e az ágyban”. *James V. Bennett* önéletrajzi írásában felidézi: „Minden lehetséges börtöncellában aludtam, hogy megsejtssem, milyen az élet az

egyik büntetőintézetünkben... De sosem tudtam teljesen felfogni a börtönbeli tapasztalatokat... Szabad voltam... (és) sosem tudtam igazán felmérni az emberek haragját a parancsolgatás apró részleteiben”.

A külföldiek számára a bebörtönzés hatását súlyosbítja az, hogy a más kultúra hatásai figyelembe veszik-e egyéniségüket, diétájukat, vallásukat és életmódjukat, valamint kormányuk képviselői nyújtanak-e olyan szolgáltatásokat, amelyeket a hagyományosan utazók elvárnak, amikor megtörténik a baj. A külföldi börtönlakók ki vannak téve annak a gyakorlatnak, amelyet azok a foglyok folytatnak, akik az ország szülőttei. A külföldiek szubkulturális kisebbséget képeznek. Gyorsan el kell sajátítaniuk két szerep-készletet, amelyek meghatározzák az elvárt „alkalmazkodást”: az őrzőket és az őrizetteket, akik között a legbensőségesebb barátság alakulhat ki. A vizsgálatról szóló leírás szerint a japán börtönrendszerben magas szintű belső rend uralkodik; olyan szigorú fegyelem van a börtönlakók között, hogy a szökési kísérletek igen ritkák és a tettegesség szokatlan. A börtönlakók háromnegyede a börtönben folyó ipari termelésben heti negyvennégy órát dolgozik. A felnőtt férfiak börtönében a rendszeres étkezés, menetézés és a börtönmunkahelyen történő alkalmazás ritualitása figyelemre méltó rendszerességgel segíti a rendet. „*Semmi kétség, hogy a munkaprogramok nagyszerevése hozzájárul a fegyelem fenntartásához és az intézetben belüli rendhez*”, jegyezte meg *Shikita*, a börtön volt vezérigazgatója.

További fontos tényező a japán börtönhivatalnokok köteleességtudata. A szisztematikus munkaerőfelvétel és az országos

személyi kiképzési program ütőképes hivatalnokokat eredményez, akiktől – sok egyesült államokbeli börtön helyzetével ellentétben, amelyekben tiltják az „összebratyzást” a börtönlakókkal – elvárják, hogy olvassák egybe a morális nevelő és a nem hivatásos tanácsadó szerepeit a biztonsági megfigyelő elsődleges szerepével.

Shikita ezt a következőképpen magyarázza: Az igazságügyi minisztérium – irányelvek útján – megköveteli az őrkötől, hogy alaposan ismerjék meg a hozzájuk berosztott összes fogoly körülményeit... Egy őrtől elvárják, hogy ismerje a börtönlakó lelkiállapotát és olyan helyzetben legyen, hogy azonnal észleljen bármely nyugtalanosságra utaló tünetet, aggodalmat, illetve szokatlan viselkedést. Elvárják tőle, hogy tanácsot adjon a börtönlakónak, ha ez szükséges. Bár néhány fogoly tekintélyénél fogva megpróbálja visszautasítani az őret, többségük úgy tekint rájuk, mint egy idősebb testvérré vagy az apjára, és kész elfogadni útmutatásukat és tanácsukat, legalábbis érzelmi szinten.

Mivel bármely börtönben rendkívül fontos a hivatalnokok és a börtönlakók közötti jó kapcsolat, a külföldi börtönlakók a japán börtönökben különösen hátrányban vannak kulturális felkészületlenségük, illetve tudatlanságuk miatt. Idegenként a japán értékekben és normákban társadalmon kívüliek, és kevésbé készítettek fel őket arra, hogy nem hivatalos és hatékony kapcsolatot alakítsanak ki a hivatalnokokkal. A kölcsönös „giri” kötelezettsége, a társadalmi kötelek vertikális dimenziója, a hivatalnok és a börtönlakó közötti atyai kapcsolatok, a csoportösszhang fenntartásának hangsúlyozása a szembenállás elkerülésével, és a szigorú munkaerőkölcs és az alkalmazói szervezethez való lojalitás kombinálása – ezek a fent összegzett kulturális elemek –

teszik színessé a kapcsolatokat a japán börtönökben. Az ismeretek hiánya képtelenné tesz azon magatartás megértésére, amelyet a japán börtönlakók tanúsítanak.

Mindazonáltal a börtönhivatalnokok azt állítják, hogy a külföldiekkel kevés a fegyelmi probléma, és hogy a legfőbb akadályt a nyelvi nehézségek jelentik. A külföldi nők hajlamosak speciális egészségügyi panaszokra, és néhány professzionista foglalkozású külföldi kezdetben vitakozott amiatt, hogy a börtönmunka méltóságán aluli. De amikor már megtanulták feladatukat, akkor különösen igyekvőknek bizonyultak. A Yokosuka Börtön személyzete azt állította, az ott fogva tartott amerikai katonai személyzet tagadta, hogy bűncselekményt követett volna el, és magyarázatot követelt a börtönhivatalnokoktól. Lényeges az amerikai peralku és az ismeretek hiánya a japán bocsánatkérés megértésében. Továbbá a magatartási szabályok nem ismerete és a kulturális különbözőségek még nyomatékosabbá teszik az egyszerű nyelvi akadályokkal jellemzett nehézségeket.

Elhelyezésük

A japán büntetés-végrehajtási rendszer előnye, hogy a felnőttek börtöneit és a fiatalokékat gyakorló iskoláit, s valamennyi büntetőintézetet az országos igazgatóság működteti (Büntetés-végrehajtási Igazgatóság). Az Igazságügyi Minisztérium Rehabilitációs Intézete végzi az összes feltételes szabaddalra helyezést, a próbára bocsátást és az utógondozási szolgálatokat. A külföldiek tárgyalást megelőző bűnügyi őrizeti és előzetes letartóztatási fogva tartását nyolc büntetés-végrehajtási régióban vizsgálta meg egy delegáció. Az elítélt külföldiek összevonhatók bizonyos börtönök-

be, hogy speciális igényeiket kielégíthes-
sék. A férfi polgári foglyok a *Fuchu Börtönbe* kerülnek, amely Tokió külvárosában található. Az amerikai katonai személyzet és hozzátartozóik (mindannyian férfiak), akik a japán törvények megsértése miatt kerültek börtönbe, a *Yokosuka Börtönben* vannak összevonva, amely a Tokiói Öbölben van, ahol *Matthew C. Perry* sorhajókapitány 1853-ban partra szállt, hogy megkezdje Japán megnyitását a nyugati befolyás előtt. A külföldi nők a *Tochigi Női Börtönbe* kerülnek, amely Tokió északi részén található. A japán börtönökben az osztályba sorolási rendszer 1872-ig visszamenőleg követhető, de korabeli módszereket vezettek be a „*Foglyok osztályba sorolási kézikönyvé*”-be 1948-ban, amelyet 1972-ben lényegesen átdolgoztak, s kibővítették a felvételtörési pszichológiai vizsgálattal. Az osztályba sorolási kategóriák közül itt kettő lényeges: az F osztály a külföldieké, a W osztály pedig a nőké.

Az eredetileg 1935-ben épült Fuchu Börtönt teljesen rekonstruálták. Az elavult börtöncellákat és ódivatú műhelyeket jól megvilágított, tágas építményekkel váltották fel. A tokiói Fuchu Börtönnek, amely Japánban a legnagyobb befogadóképességű, a következő előnyei vannak a külföldi foglyok számára: a követségek elérése és kapcsolat egy sor speciális szolgáltatással. Az F osztályú bentlakókat külön helyezik el, de beosztják őket a műhelybe cipő, fémdoboz, nehéz vasrács, elektronikus szerkezetek és egyéb alkatrészek, nyomtatványok és játékkalok gyártására.

A Yokosuka Börtön – története elején, 1883-ban – japán tengerészeti börtön volt. A helyet eladták, hogy egy nyilvános iskola építését engedélyezzék, és új konstrukcióval váltották fel egy új helyszínen, a Toki-

ói Öböl szélén. A korszerű, fallal körülvett börtönnek kis műhelyei, modern cellái vannak, és van egy nagy atlétikai pályája is. Az amerikaiak két gőzfűtéses cellasorán nyugati típusú vécék vannak, és a szokásos japán fürdőmedencék helyett zuhanyozók. A távoli északi börtönök kivételével a japán börtönökben nincs központi fűtés. A cellák olyanok, mint a nyugati stílusban bebútorozott szobák; egyetlen kivétel az acélajtó. Ez egy „A” osztályú börtön, amely azt jelenti, hogy olyan foglyok kerülnek oda, akikről úgy tartják, hogy könnyen kezelhetők.

Mivel viszonylag kevés külföldi van itt, a Yokosuka fogad „A” osztályú japánokat is, és a yokohamai ügyészség részére előzetes letartóztatási központként szolgál. A katonai foglyok a mosodában vagy a nyomdában dolgoznak; mások konyhai vagy takarítási feladatokat látnak el vagy iskolai képzésben vesznek részt. Az amerikaiak szívesebben kosárlabdáznak és súlyemelnek, mint a japánok. A börtön-tisztviselők úgy gondolják, hogy a külföldi foglyok azért kedvelik a súlyemelést, mert a katonák gyakorlottak és megszokták az intenzív fizikai erőlkifejtést. Egy tornaterem előadóteremként, illetve moziként is szolgál.

A Yokosuka a Japán és az Egyesült Államok közötti hivatalos egyezmény keretében működik. Az amerikai hatóságok 1955 decemberében adták meg a jogot a japánoknak, hogy saját törvényeiket alkalmazzák az Egyesült Államok polgáira. A japán hatóságok ítélkeznek az Egyesült Államok fegyveres erőinek tagjai és polgári alkalmazottai, valamint hozzátartozóik felett a Japán területén elkövetett és a japán törvények szerint büntethető cselekmények tekintetében. •

Az utóbbi csoport vonatkozásában a japán igazságszolgáltatás keretében történő bűnüldözéstől elvárják, hogy biztosítsa: az azonnali és gyors tárgyalást, a vádak közlését a tárgyalást megelőzően, a megvádolt személynek azt a jogát, hogy szembesüljön a tanúkkal, felmentő tanú jelenlétét a vádlott mellett (amennyiben szükséges, megjelenésre kényszerítve), védő választását a törvényes képviselőre, kompetens tolmácsolási szolgálatot, kapcsolatot az Egyesült Államok kormányának képviselőjével, és a képviselő jelenlétét a tárgyaláson. Az Egyesült Államok fegyveres erői börtönének összekötőcsoportja képviseli az amerikai haderőt a japán hatóságokkal való kapcsolatokban azok ügyében, akik vagy előzetes le tartóztatásban, vagy börtönben vannak.

A Tochigi Női Börtön fallal körülvelt modern tervezésű intézet, amely 1979-ben nyílt meg. A külföldi nőket bentlakási osztályba sorolásuk szerint osztják el a cellasorokban. A női börtön mindenféle bentlakót fogad azon közigazgatási területekről, amelyek a foglyokat ide küldik. A különféle kategóriák elkülönítése a börtöncellák kijelölésével történik. Az egyszemélyes és a gyűjtőcellák normál helyiségek, azzal a kivétellel, hogy vasajtajuk van.

A külföldiek a japánokkal együtt dolgoznak a férfiruhagyártásban, iskolai sapkákat, autóaalkatrészeket készítenek, valamint nyomdában dolgoznak. A műhely és a hozzá tartozó hálórészek félig nyitottak – a falon kívül csak drótkerítéssel körülzártak. Külföldiek jelentős arányban dolgoznak abban a műhelyben, amely a magasabb intelligenciájú bentlakók számára van kijelölve nyomtatott anyagok számítógépes feldolgozására.

• Ez a két ország közötti egyezmény 17. cikkelyéből ered.

Külföldi egyedülállók

Akárcsak Japán egészére, a börtönrendszere is hatással volt a Nyugat. A Miyagi Börtönt, amely 1879-ben épült, angol építész tervezte. Az idő tájt a japán börtönök az írországi eredetű fokozatos rendszert követték, a pennsylvániai radiális szárnyú börtönt és a német szabályokat és előírásokat (*Yanagimoto*, 1970). A II. világháború után az amerikai büntetőgyakorlat egyesült a japánnal a fiatalokúakra vonatkozó törvény, a „tudományos kezelés” révén (különösen a fiatalokúak nevelőintézetében), a próbára bocsátásban és a becsületszóra történő szabadlábra helyezésben. Am az általános hasonlóságok ellenére, akár a külföldi ötletek bevezetése, akár a büntetőjog alapvető szempontjainak egyetemessége tekintetében, Japánban a foglyok kezelésének megkülönböztető jegyei vannak. Mint Suzuki (1970-ben) kommentálja: *„Japán történelme azt eredményezi, hogy habár sok a példa arra, amikor hűen próbálják lemásolni egy külföldi intézmény eredményeit a rendszer fejlesztésében, nem tér el formailag, de lényegében teljesen eltérő az eredetitől.”*

A büntetés-végrehajtási intézet szabályzata megköveteli, hogy a külföldiek ugyanolyan juttatásban részesüljenek, mint a japán bentlakók és azonos legyen a kezelési normájuk. Viszont az „F” osztályba történő kijelölés azon a további feltételre alapul, amely elismeri bizonyos külföldiek egyéniségének jellemzőit. Néhányuknak kényelmetlenséget okoznak a japán hálólhelyi berendezések, a diéta és a mindennapi japán szokások. A japán nyelv

ismeretének hiánya számos nehézséget eredményez. Ezért a külföldit az „F” osztályba sorolják, amelyben a hatóságok speciális ellátást biztosítanak.

Amint hazájukban szokásos, a japán bentlakók földre terített gyékényfonaton alszanak takaróval. Az „F” osztályú személyeknek ágyat és paplant adnak és széket tesznek a cellájukba. Nyugati típusú véde és zuhanyozó áll a rendelkezésükre. Nyugati ételeket kapnak olyan nyersanyagokból, amelyek rendszerint drágábbak. Az ételek tápértékének meg kell felelnie az egészségügyi normáknak. Az étlap három napra előre elkészül, megtekinthető a börtönkönyhákban, és az ételt megízleli a parancsnok. Minden egyes börtönnek vannak kápolnája a *shintó*, a *buddhista* és a *keresztény* hitűek számára. Önkéntesek vállalnak vallási tanácsadást és szolgáltatásokat. A Yokosukába hétköznaponként jönnek katonai lelkészek egy kápolnába berendezett szobába. Vasárnaponként a lelkészek a saját gyülekezeteikben szolgálnak. A Fuchuban huszonkilenc önkéntes, köztük három külföldi végez tanácsadást, biztosítják a szórakozást és a speciális ételeket, hogy megemlékezzenek még az ünnepnapokról is. Yokosukában az Amerikai Vöröskereszt Yokosuka Részlegének igazgatója és három amerikai látja el tanácsokkal a katonai foglyokat a személyi problémákra vonatkozóan. A yokotai légitámaszponton angol nyelvű könyvtár nyújt segítséget.

A börtöntörvény és a -szabályok megkövetelik mindennemű levelezés és olvasmány cenzúráját. A maximális biztonságú börtönökben a látogatás speciális termekben történik olyan asztaloknál, amelyek perforált műanyaggal elválasztják egymástól a látogatót és a bentlakót. Jelen van egy börtöntiszt is. A Tochigiben és a Yoko-

sukában a látogatás normál teremben zajlik. A büntetés letöltésének végső szakaszában a nők számára a Tochigiben rendelkezésre áll a park. A szabályok és előírások ugyan korlátozzák a családtagok és az ügyvédek látogatásait, de a nagykövetségek munkatársai is beszélhetnek a külföldi bentlakókkal. A Yokosukában az amerikai hadsereg képviselői szintén folytathatnak megbeszéléseket.

Amikor tolmács szükséges, akkor az eljárási szabályok komplikáltak. Mivel a külföldi bentlakók gyakorta nem engedhetik meg maguknak, hogy ezen szolgáltatásért fizessenek, a börtönök önkéntesek segítségét kérik, beleértve a nagykövetségi személyzetet. A legtöbb nagykövetség segítőkész. Például az amerikai nagykövetség és a konzul közvetlen kapcsolatot tart fenn a büntetőintézetekben, illetve börtönökben lévő állampolgárokkal. Viszont néhány nagykövetség figyelmen kívül hagyja bebörtönzött honfitársait, mint a kizsúfoltakat.

Természetesen a nyelvi akadályok gátolják a személyzettel való kapcsolatot, de még a Fuchuban lévő huszonhárom nemzet bentlakóinak egymással való kapcsolatát is. Vannak közöttük thaiföldiek, pakisztániak, indonézok és egyéb ázsiaiak; vannak olyanok, akik olvasnak angolul, de nem jól beszélnek. A Fuchu személyzetének három tagja beszéli az angolt, kínait és a spanyolt, de a börtönvezetés reméli, hogy sokan megtanulnak japánul. A külföldiek körében népszerűek a japán nyelvtanfolyamok. 1988-ban 177-ből nyolcvanán vettek részt egy nyelvtanfolyamon, s további nyolcvanán egy másik nyelvtanfolyamon. Amerikaiak is tanulnak japánul Yokosukában.

Néességi trendek

A külföldi bentlakók között lényegesen kevesebb a nő, mint a férfi. Kevés a külföldi bűnelkövető a kitoloncolás lehetősége miatt. Ilyenek például azon dél-amerikaiak, akik eladták mindenüket, hogy turistavízummal Japánba jöhessenek a szegénységből való kilábalás reményében. Vagy azon nők, akik prostitúcióval vagy áruházi tolvajlással megsértik a vízumfeltételeket. A japánok a kitoloncolást általában megfelelő büntető igazságszolgáltatási válasznak tartják.

A letartóztatás és a bebörtönzés között több eljárás van még, ami sok vádlottat megkülönböztet. *Araki* (1985) ebben a szelekcióban nyomon követte az ügyek komplikált folyamatát. A rendőrség és az ügyészség gyakran ejti el a vádat. *Sato* (1981-ben) megjegyezte, hogy az ügyészeknek jogában áll felfüggeszteni a bűnüldözést a karakter, az életkor, a bűnelkövető helyzete és a bűn elkövetésének közvetlen körülményei alapján. Mivel a csúcs közvetlenül a II. világháború után jelentkezik, a bebörtönzés alkalmazása jelentősen csökken. Az 1. sz. táblázat mutatja a bebörtönzési arányokat az Egyesült Államok és Japán össznépességére vonatkoztatva. Az Egyesült Államokbeli markáns növekedéssel szemben Japán csökkentette a bebörtönzés iránti bizalmát és csaknem kiváló állapotot ért el. A kiválasztás folyamata követi a funkciót.

1972-ben a japán börtönökben lévő külföldi civil férfiak száma 20 volt, 1980-ban 48. Ez a szám 1985-ben 103-ra emelkedett, 1988-ban pedig 177 volt, de ezek kevéssé vethetők össze a japánokéval, ahol a büntetés-végrehajtási intézetekben lévők száma meghaladja az 50 ezret, de nagy mértékben meghaladta a Yokosukában lévő amerikai katonai foglyokét (1988-ban

21-en voltak) és a Tochigi Női Börtönben lévő külföldi nők számát is (ami 1988-ban csak 13 volt). A külföldi női foglyok száma mérsékelten és rendszertelenül nőtt: 1981-ben, 1982-ben és 1983-ban heten voltak, 1984-ben és 1985-ben kilencen, 1986-ban húszan, 1987-ben tizenketten és 1988-ban tizenhároman. Amint a 2. számú táblázat mutatja, a Yokosukában az amerikai hadseregéből jelenlévőket illetően néhány egyén az 1972–1975-ös tetőpont óta, amikor is átlagosan százan voltak három japán börtönben, éles és konzisztens a csökkenés a foglyok számában.

Toichi Ohtsuka, a Yokosuka Börtön igazgatója szerint ennek a csökkenésnek három oka van. Az első, hogy amikor befejeződött a katonai sorozás az Egyesült Államokban, azután csak önkéntesek szolgáltak Japánban. A második az, hogy a II. világháború és ezen vizsgálat közötti időszakban nem voltak nagyobb katonai összecsapások. A harmadik ok pedig az, hogy az amerikai fegyveres erők a kiképzés és a nem hivatalos programok során egyre hatékonyabbakká válnak a katonai személyzet meggyőzésében, hogy kerüljék el a kábítószerrel való visszaélést, és hogy legyenek tekintettel a japán szokásokra és embeerekre. Például a yokosukai tengerészeti haditámaszponton az alkoholos vagy kábítószeres befolyás alatt állóknak nem engedik meg, hogy kimenjenek a főkapun.

1988-ban a Yokohamai Börtönben lévő katonák különböztek a japánoktól azon bűncselekményekben, amely miatt bebörtönözték őket, az ítéletük időtartamában, korukban és iskolai végzettségükben. Az amerikaiakat nagyobb valószínűséggel börtönözték be személyek elleni bűncselekményekért; a huszonegy amerikai 71 százalékát ítélték el emberölés, erőszak vagy fegyveres rablás miatt,

szemben a japánok 14 százalékával. A kábítószerek-ellenőrzési törvény megsértése miatt volt börtönben a japán foglyok 33 százaléka, szemben az egyetlen amerikaival. Mindkét csoport fennmaradó része tulajdon elleni bűncselekmények miatt volt elítélve. Ezek az elkövetett bűncselekmények közötti különbségek segítenek megmagyarázni az amerikaiak hosszabb átlagos büntetését (6 év és 2 hónap), szemben a japánokéval.

Az elkövetett bűncselekményekben meglévő differenciákon túl demográfiai különbségek is voltak az amerikai és japán bentlakók között, amelyek a katonai szolgálat velejárói. Az első különbség az amerikaiak viszonylagos fiatalsága. Az amerikaiak átlagéletkora 25,6 év volt, a japánoké 38,3 év. Az önkéntes katonai erő hajlandó hozzájárulni az eredményes kiképzéshez. A japánok magasabb műveltsége ellenére az amerikai bentlakók átlagosan több évet jártak iskolába: 12,6 évet, szemben a japánok 9,1 évével.

Ahhoz, hogy a külföldi börtönlakók között kevés a nők száma, hozzájárulhat a kitoloncolás lehetősége, valamint a kedvezményes bánásmód. Az amerikai nyilvántartás kimutatja, hogy a kedvezményes bánásmód végetér, ha a női foglyot arra méltatlannak találják. Ide tartozik a bűncselekmény súlyossága és a „nőietlen” viselkedés.

Az 1. sz. táblázat tanúsága szerint a II. világháborút követő évtizedekben mind az Egyesült Államokban, mind Japánban több nőt börtönöztek be. Mindkét országban elszaporodik a narkotikumokkal és a stimuláló kábítószerekkel (amfetaminokkal) kapcsolatos törvénsértés. Japánban a „női bűncselekmények” között a hagyományosabbak a lopás – és mint Sato (1981-ben) megjegyezte –, a gyermekölés, az öngyilkosságban való közreműködés vagy gyilkosság, a foglalkozás körében elkövetett halált okozó gondatlanság és a gondatlanságból okozott tűz. Az 1985–1987-es évektől a lopás volt a börtönbe

1. sz. táblázat

100 ezer főre eső bebörtönzési arány az 1945–1986 közötti években Japánban és az Egyesült Államokban

Év	Férfiak			Nők		
	USA (A)	Japán (B)	Index B/A	USA (A)	Japán (B)	Index B/A
1945	193	124	0,64	9,2	2,9	0,31
1950	211	202	0,96	7,6	4,3	0,57
1955	217	147	0,68	8,0	3,1	0,39
1960	230	127	0,55	8,4	2,7	0,32
1965	213	104	0,49	7,7	2,5	0,32
1970	191	79	0,41	5,4	1,6	0,30
1975	220	51	0,23	8,3	1,5	0,18
1980	274	71	0,19	17,4	3,0	0,17
1985	394	74	0,19	17,4	3,0	0,17
1986	423	74	0,17	20,0	3,1	0,15

Források: Büntetés-végrehajtási statisztika éves jelentése, 1. kötet, Tokyo: Igazságügyi Minisztérium, 1988, 2. sz. táblázat; Büntető igazságszolgáltatási statisztikai forráskönyv, 1987. Washington, D. C.: U. S. Igazságügyi Minisztérium, Igazságügyi Statisztikai Hivatal, 1988. 6. 17. sz. táblázat

2. sz. táblázat

A külföldi férfi fogvatartottak évenkénti átlagos száma börtönöként az év végén

Évek	Fuchui börtön (a)	Nakanoi börtön (a)	Yokosukai börtön (b)	Saseboi börtön (b)	Okinawai börtön (c)
1972–75	27,5	–	41,7	50,2	9,0
1976–79	52,7	0,2	56,5	7,8	2,7
1980–83	37,5	–	59,0	–	–
1984–87	122,0	–	25,0	–	–

Forrás: Japán Büntetés-végrehajtási igazgatóság

(a) Az összes bentlakó polgári; A Nakanoi Börtönt, amely Tokióban volt, lebontották.

(b) Az összes bentlakó amerikai katona vagy hozzátartozó. Mivel a régi Yokosukai Börtön „F” osztályú bentlakói számára fenntartott kapacitás csak 49 volt, ideiglenesen a Saseboi Börtönt használták, hogy fogadja az ún. SOFA (Status of Foreign Agreement, azaz külföldi egyezményi státusz alá eső) foglyokat, amíg megépítették a Yokosukai Börtönt 1978-ban, a jelenlegi helyén.

(c) Tartalmazza mind a katonai, mind a polgári foglyokat.

3. sz. táblázat

A külföldiek nemzetiségi aránya a fuchui börtönben

(1988. szeptember 30.)

Földrajzi hely	Külföldi bentlakók	
	Szám	Százalék
Kelet-Ázsia (a)	120	67,8
Délnyugat-Ázsia (b)	20	11,3
Délkelet-Ázsia (c)	15	8,5
Amerikaiak (d)	11	6,2
Európa (e)	6	3,4
Egyéb (f)	5	2,8
Összesen:	177	100,0

Forrás: A Fuchu Börtön statisztikája

(a) 34 tajvani, 34 hongkongi kínai, 16 Hongkongban élő egyesült királysági, 35 fülöp-szigeteki, 1 makaói

(b) 12 pakisztáni, 4 iráni, 3 indiai, 1 nepáli

(c) 10 thaiföldi, 2 maláj, 1 laoszi, 1 vietnami, 1 szingapúri

(d) 7 USA-beli, 1 brazil, 1 kanadai

(e) 2 nyugatnémet, 2 francia, 1 egyesült királysági, 1 osztrák

(f) 4 nigériai, 1 ausztrál

KITEKINTÉS

4. sz. táblázat

*A fuchui börtönben lévő külföldi férfiak százalékos megoszlása
bűncselekményük szerint (1985–1987)**

Bűncselekmény-kategóriák	Férfi bentlakók	
	összes	A Fuchuban lévő külföldiek
Személy elleni	19,3	15,7
Emberölés	(2,5)	(1,8)
Testi sértés	(7,3)	(2,6)
Támadás, fenyegetés közlése	(0,5)	–
Rablás	(2,1)	(8,3)
Szexuális bűncselekmények	(2,0)	(2,6)
Foglalkozási gondatlanság	(4,9)	(0,4)
Tulajdon elleni	43,0	58,6
Lopás	(28,7)	(45,2)
Csalás	(7,4)	(11,3)
Zsarolás	(4,3)	–
Sikkasztás	(1,0)	(0,4)
Házfeltörés	(0,7)	(1,3)
Gvújtogatás	(0,9)	(0,4)
Különleges törvények	37,7	25,7
Stimuláló kábítószeresek	(27,7)	(14,4)
Narkotikumok	(0,1)	(10,9)
Közúti forgalom veszélyeztetése	(7,3)	–
Erőszakos cselekmények	(2,2)	(0,4)
Prostitúció	(0,4)	–
Százalék összesen:	100,0	100,0

* Összehasonlításként közreadjuk a japán börtönökben élő összes japán férfi bentlakó számarányát

Forrás: Japán Büntetés-végrehajtási Igazgatóság

felvett negyven külföldi nő nagy részének bűncselekménye. Átlagos életkoruk (33,6 év) kisebb volt, mint a lopás miatt börtönbe küldött japán nőké (43,2 év; igazságügyi minisztérium, 1987-es börtönstatisztikai jelentés 17. táblázat).

Az ázsiaiaknál más a helyzet. Nő a fuchui börtön külföldi bentlakóinak száma. 1985-ben tizenhét ázsiai nemzetiség volt japán börtönben, 1988-ban huszonöt. A 3. sz. táblázat azt mutatja, hogy Kelet-Ázsia szülöttei domináltak 1988-ban. Abban az évben a Tochigi Női Börtön lakói a következő nemzetiségeket reprezentálták: hat bentlakó volt Kínából, négy Hongkongból, három a Fülöp-szigetéről, és egy-egy Thaiföldről és Németországból.

Az 1985–1987-es évek alatt a börtönbe felvett foglyok között a férfi civil külföldiek (lásd a 4. sz. táblázatot) a japán férfi börtönlakókkal összehasonlítva túltreprezentáltak voltak lopás, narkotikus bűncselekmények és rablás vonatkozásában. Egy szerényebb hányaduk érintett volt még szexuális bűncselekményekben és házak feltörésében

is. Fuchuban a japánok átlagéletkora 44,1 év, a külföldieké 33 év.

A fuchui adatok az iskolázottság tekintetében különböznek a külföldiek körében 1988-ban. Ők átlag 9,72 évet tanultak, a japánok 9,44-et de a külföldiek megoszlása bimodális volt. A külföldiek egyharmada – főként a kelet-ázsiai származásúak – kilencnél kevesebb iskolai évvel rendelkezett, ugyanez a japánoknál 6 százalékos volt.

Japán tapasztalata tehát azt mutatja, hogy előreláthatólag növekszik a külföldi bentlakók száma a növekvő nemzetközi mobilitás következményeként. A külföldi bentlakók trendjének természete az iparvidékre költözés dimenzióitól és minőségétől függ. Másfelől viszont az iparvidékre költözés az iparosított országok szerint különféle lesz, történelmüktől, geopolitikai elhelyezkedésüktől és a gazdaságtól függően. Hirtelen növekedés valószínűleg a külföldi női bentlakóknál várható. A legújabb nemzetközi politikai fejlemények azt jósolják, hogy a külföldi katonai személyzet büntetése ideiglenes.

Vókó György

Hivatkozások

Araki, N. (1985) A büntetőpercek folyamata a japán büntető-törvénykezési rendszerben. *Crime Delin* 32: 601–27.

Benedict, R. (1972) *Krizantém és kard: a japán kultúra mintái*. New York: World Publishing

Bennett, J. V. (1970) *Börtönt választottam*. New York: Alfred A. Knopf.

Büntetés-végrehajtási Intézet (1985) *Büntetés-végrehajtási intézetek Japánban*. Tokió: Igazságügyi Minisztérium.

Dale, P. N. (1986) *A japán egyediség mítosza*. London: Croom Helm.

Doi, L. T. (1986) *Amae: kulcsfogalom a japán személyiségi struktúra megértéséhez*. A „Japán kultúra és magatartás”-ban: *Válogatott olvasmányok, átdolgozott kiadás*, szerk. T. S. Lebra és W. P. Lebra. Honolulu: University of Hawaii Press.

Kruttschnitt, C. (1980) A női bűnelkövetők társadalmi helyzete és megítélése. *Law és Soc R.* 15: 247–65.

Lincoln, J. R. és Kalleberg, L. (1985) *Munkaszervezés és munkahelyi kötelesség*.

Tanulmány az USA és Japán gyári alkalmazottairól. *Am Social R* 50: 738–60.

Igazságügyi Minisztérium (1988). A büntetés-végrehajtási statisztika 1987. évi jelentése. Tokió: Igazságügyi Minisztérium.

Nagel, I. és **Hagan, J.** (1983) Nemek és bűncselekmények: Bűncselekményminták és büntetőbírósi szankciók. A „Bűn és igazságszolgáltatás”-ban: Kutatás éves áttekintése, 4. kötet, szerk. M. Tonry és N. Morris. Chicago: University of Chicago Press.

Nakane, O. (1973) A japán társadalom. Tokió: Charles E. Tuttle.

Potter, J. (1978) A börtönben a nők különbözőek. *Correct Mag* 4: 14–24.

Reischauer, E. O. (1988). A mai japán ember: változás és folyamatosság. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Research and Training Institute (1988) Bűncselekmények fehér papírjainak összegzése, 1987. Tokió: Igazságügyi Minisztérium.

Sato, K. S. (1981). A nők emancipációja és a bűncselekmények Japánban. A női bűncselekmények gyakorisága a jelenkori világban, szerk. F. Adler. New York: New York University Press.

Shikita, M. (1972). Rehabilitációs programok Japán felnőtt férfi börtöneiben. *Int'l R Crim Pol.* No. 30: 11–19.

Simmel, G. (1908). *Soziology.* Leipzig: Duncker und Humboldt.

Suzuki, Y. (1979). A büntetés-végrehajtás Japánban. Az „International corrections”-ban, szerkesztette: R. J. Wicks és H. A. Cooper. Lexington, MA: Lexington Books.

USA Igazságügyi Minisztériuma, Igazságügyi Statisztikai Intézet (1989) A büntető igazságszolgáltatási statisztika forráskönyve – 1988. Washington, D. C.: U. S. Department of Justice.

Visher, C. A. (1983) A nemek, a rendőri letartóztatási döntések és a lovagiasság jelzései. *Crim* 21: 5–28.

Wagatsuma, H. és **Rosett, A.** (1986). A bocsánatkérés jelentősége: A törvény és a kultúra Japánban és az Egyesült Államokban. *Law és Soc R.* 20: 461–98.

Wilbanks, W. (1986) A női bűnösöket enyhébben kezeli-e a büntetőbírósi rendszer? *Justice Quarterly* 3: 517–29.

Yanagimoto, M. (1970) A japán börtönrendszer néhány jellemzője. *Brit J Crim* 10: 209–24.

Huszonhat év

Egy emberöltő Szombathelyen

Nem Szombathelyen született, máshol mégsem tudná elképzelni az életét Kövecs Árpád biztonsági osztályvezető. Az 1962-ben közgazdasági technikumot végzett fiatalember előbb vállalati, polgári alkalmazottként, majd nevelőként, gyors előmenetelben körletparancsnoki beosztásban bizonyította, hogy nemcsak a város tetszik neki, hanem a munkahelye is.

– Vetítsük le a régi idők moziját? Rendben – kezdi a magas, középkorú férfi.

– Baráti körben ismerkedtem meg Horváth János hadnaggyal, aki, sajnos, már nem él, de a hatvanas évek elején a Sopronkőhidai Szövőgyár szombathelyi üzeme-
gységének vezetője volt. Megemlítette, hogy nyugállományba vonuló beosztottja helyébe keres hasonló végzettségű, könyvelésben, számlázásban jártas embert. Én épp eléggé untam már a gyártandó termé-

kek kalkulálását egy helyi gépgyárban, ami ráadásul messze esett az otthonomtól. Jövök, csaptam le az ajánlatra. Így jöttem.

– Mennyi fizetésért?

– 900 forintért. Neveléségesnek tűnik, de akkoriban, a háromötvenes cigik magyar valóságában már száz forintnyi havi bérkülönbözlet is motiválta az állásváltoztatást. A bévé akkoriban jól fizetett. Nagy néha dicsekedtem is a keresetemmel baráti körben.

– Gondolom, a benti első benyomásai már kevésbé voltak rózsásak...

– Huszonhat év távlatából visszagondolva, hát, ugye, a sok rács meg ajtó, az a mogorva őr, aki először beengedett, kissé riasztónak tűnt. A zord, öreg őr rám ordított a belső kapunál: hová megy, álljon meg, maradjon ott, kit keres, van-e igazolványa!? Sorjázta a parancsoló hanglejtésű kérdések. Tovább rontotta hangulatom a 3-4 vasajtó. Ki is fejtettem nézetemet Horváth János hadnagynak: nem valami bizalomgerjesztő környezetbe hívott. Ne törődj vele, biztatott: ez egy ilyen típusú őr, ma rossz napja van, megszokod, különben sem velük fogsz dolgozni.

Kövecs Árpád a varroda, valamint a rádióalkatrészeket gyártó, azokat csomagoló

elítéltek teljesítmény-elszámolását intézte. Rábízták az anyagbeszerzést is. Kötetlen, könnyű munkája volt. Két guriga türkizkék cérnáért már nyílt a kapu, mehetett a városba. Oda szívesen járt. Csak az elítéltek köze, a munkaterembe ne kelljen betenni a lábát... – gondolta.

– Félttem az elítéltektől. Ha nem volt miért, át nem léptem a munkaterem küszöbét. Civilben jártam; az elítéltek akkoriban semmibe vették a polgári alkalmazottakat. Csíkos rabruhában dolgoztak, sokszor 10–13 évi szabadságvesztésre ítélték.

– *Kikre emlékszik vissza? Kik kerültek a nyugati határszél kis megyei börtönébe?*

– Többen voltak akkor, mintegy 350 elítélt a mai százússzal szemben. Az erőszakos nemi közösülésért elítélt népstadionos galeri fele Szombathelyre került. A disszidensek úgyszintén. A leghíresebb rab, egy nagy kaliberű csavargó, Jedloczki Attila, úgy tudom, még ma is él. Nem úgy a másik kemény fiú, Kiss Attila, aki tizenkét évet kapott emberölésért, kilenc év múltán szabadult, utána ismét bebukott, de inkább felakasztotta magát otthon.

Kövecs Árpád kimondja, főként a pénz vonzotta, a jobb fizetés és a vállalati, kolleghiális légkör. De nem sokáig tartott a türkizkék spulnik, cérnák, s a varrógépek aranyideje. 1970. szeptember elsején lett egyenruhás: elvégezte a kötelező, alapfokú öri iskolát Sopronban. Felettesei a dinamikus fiatalembernek azt javasolták menjen tanulni az 1972-ben induló Juhász Gyula Tanárképző Főiskolára.

– Sokat töprengtem a helyzeten, mit tegyek. Ha felvesznek a tanárképző levelező szakára, egyértelműen át kell jönnöm a börtönbe. A vállalatnál ugyan jó volt, de eléggé perspektívátlan. Az évek így is, úgy is eltelnek, próbáljuk meg hasznosan eltöl-

teni hangulatban mentem felvételizni, magyar-pedagógia szakra. Nem bántam meg. 1976-ban államvizsgáztam, akkor hadnaggyá léptettek elő. De ne rohanjunk előre. A vállalattól szomorú szívvel búcsúztam még 72-ben. Korábban nem dolgoztam két műszakban. Körletparancsnokként, mély vízbe dobva, hét-nyolc általánost végzett ellendrukkerek, idősebb örök közegeben kezdtem a börtönben.

– *Nehéz volt?*

– Nagyon nehéz. Két hétig volt mellettem egy idősebb főtörzsőrmester, utána egyedül kellett megállni a lábamon. Huszonhét éves voltam. Felügyelők irigysége, jólelkű zsványok segítőkészsége kísért. Ahogy az már lenni szokott. Sokan voltak, akik kárörvendő tekintettel figyelték minden lépésemet. Nézték, mikor, mit rontok el és rohantak jelenteni. Emlékszem egy jelenetre. „Örmester úr, az órát is le kell adnom”, figyelmeztetett az elítélt, miközben a főtörzs direkt nem szólt. Hej, de megbántam a vállalati kényelmes, 7-től 2 óráig tartó munkaviszony illetén felcserélését. Ott nem kellett tompa agyú csavargóval, konok örrel foglalkoznom. De végül is 4-5 hónap stressz után belejöttem az új tennivalókba.

– *Mit tartott a legfontosabbnak?*

– A keménységet és a toleranciát. Megfelelő tolerancia nélkül nem boldogulunk. Ne adjon senki fölösleges parancsokat csupán előljárói mivoltát hangsúlyozandó. Egy-két hónap elteltével már kompromisszumokat tudtam kötni. Még az is nehezen ment a kezdőnek, miként szóljon a folyosón, könyvtárba, raktárba, orvoshoz közlekedő rabhoz. A napi kontaktus személyes ábécéjébe tartozott, milyen hangnemben beszéljek a beosztottakkal. A jó reggelt, jó napot hagyományán kívül hogyan kell szólni Józsi bácsihoz, Feri bácsi-

hoz. Kemény fellépést főként az előzeteseknél alkalmaztam.

– *Sok előzetes fordult meg a hetvenes években Szombathelyen?*

– Bizony, sok tizenhat-tizennyolc éves ifjonc kötött ki nálunk. Szemtelenek, nyeglék voltak. A napi udvari körsétát fegyelmetlenséggel tarkították. Nyugati határátkelésre vállalkozott például 5-6 debreceni srác. Elfogták őket a határon, a nagy szabadságból rabság lett, berzenkedő, heves csalódásuk a börtönviszonyok közt csapódott le. A vörös Kelemen annyi borsot tört az orrunk alá, amennyit csak tudott. Hű, de szemtelen volt. Napi házi feladatában szerintem külön szerepelt az őrség bosszantása.

– *Gondolom, jártában-keltében sok egykori elítélttel találkozik. Mennyi közülük a visszatérő? Egyáltalán: kellemes vagy ellenszenves érzést váltanak-e ki önből azok, akiket korábban ismert a börtönből?*

– Ki ezt, ki azt. Általában tiszteletudóan köszönnek rám. A cigány önkormányzat elnöke mondta: nem bírtam magammal,

nem lett volna ember belőlem maguk nélkül. – Mi van, fiam, van-e balhé? – állok meg olykor egy-egy börtönmúltú szombathelyi sétafikáló férfi mellett – és mondják maguktól: jövök, Árpi bácsi, a jövő héten! Sok a visszatérő. Mint ahogy a katonaságnál az egyes korosztályokat hívják, úgy vagyunk ezzel a börtönben is. Most a 76–77-es születésűek bevonulása tart. De a nyolcvanas évjáratúak sem ritkák.

– *Miben más a mostani fiatalok mentalitása?*

– Ezek a fiatal legények semmiben nem különböznek a huszonhat évvel ezelőttiektől, csak esetenként jobb anyagi körülmények közül jönnek. A főmérnök apuka, orvos anyuka elkényeztető gesztusaival jellemgyengéket nevel. A fiú, akinek mindent megadtak, típuseset. Jobbat tettek volna a jó módú szülők, ha a szabad óráit ellenőrzik. A baj kis lopással kezdődik, kocsielkötéssel folytatódik.

Alighogy igazi bévés lett Kövecs Árpádból, újabb munkahelyi sokk érte: '73 májusában nyugdíjba ment az egyik neve-

lő, és a helyébe őt nevezték ki. Nevelői munkájában ekkor már remekül hasznosította körletparancsnoki tapasztalatait. Gyakorlat teszi a mestert, gyakorlat a nevelőt. kényelmes beosztás, ha mindössze három nevelő van. Korántsem pihenősi azonban, ha hozzátesszük, bizony, előfordult, hogy százhusz, olykor százötven elítélt volt a gondjaira bízva.

– *Milyen elveket vallott nevelőként?*

– A szakmai optimizmust mindenképp. Comenius mondta: nincs olyan homályos üveg, amelyet ne lehetne megtisztítani. Nálunk bizony jó néhányan megcáfolták ezt az elméletet. Előfordult, hogy a reggel 6-kor szabadult vendégünket délután 5-re már újra bezállították. Három és fél évi raboskodás után. Nem értem a logikáját. Fényes nappal betört a Jeans-üzletházba, farmerért. Az állandóan elégedetlenkedő, falcoló, követelőző rabokkal szemben nehéz türelmesnek lenni. Dühítő, amikor a tétlenkedő elítélt méltatlankodik a havazás miatt később beérkező kenyér kemény héja miatt.

A napi problémák intézése, a személyi lapok vezetése, a rengeteg adminisztratív feladat nagyon igénybe vette a büntetés-végrehajtásban dolgozó nevelőket. 1979-ben nyugdíjba ment a nevelési szolgálatvezető, utódja Kövecss Árpád lett. Magánéletében egy évvel korábban köszöntött be jelentős fordulat: megnősült, majd két fia született. 1979 és 87 között tehát nevelési szolgálatvezető. Ezekről az évekről a következőket meséli.

– Dinamikus, új vonásokat felmutató periódusban kezdtem. A változó szabályok korábban elképzelhetetlen lehetőségeket kínáltak. Például berendezhettünk szabadságos körletet, vaságy helyett rekamiéval, kötetlen napirenddel, szállodai szoba hangulatával. Klubszobát teremtettünk és konditermet. Képek, virágok kerültek a falak-

ra. Kinyíltak a zárkák. A társadalmi nyitás szelei fújdogáltak.

Nyolcvanhétben kinevezik őrségparancsnoknak.

– Azóta is az vagyok, a szervezetejlesztés révén az 1992-ben megváltozott felállásban biztonsági osztályvezetőnek elnevezve. Hirtelen 42 beosztottam lett a három nevelő után – mondja tréfálkozva.

– *Nem ismétlődött meg, bár magasabb és rutinosabb helyzetben, a mély vízbe dobás?*

– Bizonyos fokig igen. Máról holnapra megint új poszton kellett bizonyítanom. Autodidakta módon tanultam, nem mertem szüntelenül a parancsnokot kérdezgetni. Néha egy nyomtatvány is fejtörés elé állított. Az egyik őrsparancsnoknak máig tartó köszönettel tartozom a segítségért. Mindig azt mondogattam, a tízéves nevelői edzettségem a legjobb támasztékom.

– *Mit volt a legnehezebb elsajátítania?*

– A szolgálatvezetést. A 42 ór munkabeosztását profi módon lebonyolítani. A biztonságot tartom a legfontosabbnak. A biztonsági előírások betartásában nem ismerem tréfát. A technika sokat segít. Jók ezek az infrák, kamerák. Nem volt még szökésünk sohasem.

– *Hogyan élik meg az új törvényeket?*

– Nem mindjárt fenytünk, többet bíznak az elítéltek belátására.

– *Van belátásuk?*

– Van. Felmériuk tetteik várható hatását. Az előzetesekkel több a gondunk. Idegesek, bizonytalan a jövőképük. A bírósági tárgyalások sokszor elnapolódnak, ez is növeli a nyugtalanságukat.

– *A női börtönben a gyermekgyilkos anyákat vetik meg legnyilvánvalóbban a zárkatársak. Önöknél csak egy nő van, hála istennek, mondta az előbb, nos, a férfiak kit gyűlölnék, kit sújtanak megvetésükkel?*

– A szatírokat. Hosszú évek tapasztalata mondatja ki velem: az ilyen típusú bűnelkövetőket nagyon tudják utálni. A minap behoztak egy tíz-tizenkét éves fiúkat, lányokat molesztáló, volt segédmunkás fiatalembert. Másik zárkába helyeztem át, mert szinte majdnem agyonverték.

– *Négy éve van a nyugdíjig. Várja már?*

– Azt meg is kell élni – tapogatja a szíve táját az ősz hajú, határozott arcvonású férfi –, a sok stressz, tudjuk, hirtelen infarktot okozhat. A mi szakmai ártalmunk egy bizonyos fokú, állandosuló stresszállapot: bármikor bekövetkezhet valami. Az ember agyában állandó nyugtalanság motoszkál, még otthon is, ha cseng a telefon.

– *Hazaviszi a benti feszültségeket?*

– Én úgy ítélem meg, hogy nem, de a fiaim mást állítanak. Mi van, öreg, már megint zűr van bent? – szólnak rám.

Egy férfi bedobta az anyját a kútba, örök és megbonthatatlan barátsága az ócska borral agya megbomlását eredményezte. Hasonló, zűrös egyéniségek tucatjának őrizetében nem lehet zűr a biztonságiak mindennapi munkavégzésében.

– *Milyen pillanatokban feledkezik meg arról, hogy börtön is van a világon?*

– Ha a kertes családi házamban a földet művelem, vagy az öregfiúk csapatában ko-

sarazom. NB II-es csapatban kosárlabdáztam egykor, játékvezetői engedélyem van, havonta egyszer még most is megmozgatom öreg csontjaim egy kis erőnléért. Dumma és fröccsparti a régi barátokkal, ennyi a kikapcsolódásom.

– *Ha újra kezdené, így járná-e végig az utat? A változtatás elemi vágyát egyszer sem érezte, jó lenne máshol dolgozni?*

– Nem bántam meg. Sok elismerésben részesültem. A konszolidált életformát szeretem. Három-négy alkalommal hívtak parancsnoki beosztásba máshová. Eszembe se jutott másik városba költözni.

Nem Szombathelyen született, de máshol el sem tudná képzelni életét – kanyarodik vissza a kezdő mondatához beszélgetésünk. Mindig csak az elítéltek európai normájáról esik szó, a bévésekéről soha. Európából begyűrik a külföldi bűnözés, az embercsempészet, a maffia, az autótolvajlás, a csoportos bűnelkövetés ebbe a csökkenő életszínvonalú országba, ahol a biztonsági osztályvezető inkább a hátrányt értékeli, nem az előnyt. Már azzal is, hogy egyre-másra lépnek ki emberei a cégtől dupla, tripla pénzért és elmennek magáncégekhez vagy onórnek...

Pardi Anna

Új jogszabályok és belső rendelkezések

Törvények

Az 1995. évi törvény a közbeszerzésekről rendelkezett. E szerint a törvény hatálya alá tartozó szervezetek (az állam, a központi költségvetési szerv stb.) az árubeszerzések, valamint építési beruházásaik és a szolgáltatások megrendelése során – ha azok értéke a külön meghatározott összeget eléri vagy meghaladja – kötelesek a törvény előírásai szerint eljárni. A vonatkozó értékhatárt 1997-től az éves költségvetési törvény határozza meg. A törvényben leírt célok érvényesülésének biztosítása érdekében létrejövő Közbeszerzések Tanácsa az Országgyűlésnek lesz alárendelve. A törvény főbb rendelkezései 1995. november 1-jén lépnek hatályba.

Az 1995. évi XLI. törvény a büntető jogszabályokat módosította, főként a fiatalkorúakat érintően. A törvény az 1979. évi 11. tvr.-t is módosította a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátást, az előzetes letartóztatást és a pártfogói felügyeletet illetően.

Az 1995. évi XLVIII. törvény a gazdasági stabilizációt szolgáló egyes törvénymódosításokról rendelkezett. A törvény – többek között – módosította a személyi jövedelemadóra, illetékekre, családi pótlékra, tb-ellátásokra, államháztartásra vonatkozó jogszabályokat.

Az 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól szól, s egyben hatályon kívül helyezte az emberi környezet védelméről szóló 1976. évi II. törvényt.

Az 1995. évi LV. törvény a Munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény legfrissebb módosítása. Ebben változtak a szakszervezetekkel kapcsolatos szabályok, új fogalomként pedig megjelent a távolléti díj kifejezés. A törvény a közalkalmazottakra vonatkozó törvényt is módosította.

Az 1995. évi LX. törvény a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényt módosította.

Az 1995. évi LXI. törvény a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvényt módosította. Fontos rendelkezése a bírósági eljárás gyorsítására, hogy 1995. szeptember 1-jétől a vétségi eljárás szabályait kell alkalmazni az olyan büntett miatt folytatott eljárásban, amelyre a törvény háromévi szabadságvesztésnél nem súlyosabb büntetést rendel.

Az 1995. évi LXV. törvény az államtitokról és a szolgálati titokról rendelkezett törvényi szinten. E szerint a minősített adatok védelmének szakmai felügyeletét a belügyminiszter látja el. A törvény melléklete tartalmazza az államtitokkörü jegyzéket az általános és a különös adatfajták felsorolásával.

Az 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről rendelkezett.

A kormány rendeletei

A 68/1995. (VI. 17.) Korm. rendelet a családi pótlékról és a családok támogatásáról szóló 1990. évi XXV. tv. végrehajtásáról rendelkezett.

A 69/1995. (VI. 17.) Korm. rendelet a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. tv. végrehajtásáról rendelkező MT-rendeletet módosította.

A 71/1995. (VI. 17.) Korm. rendelet a térítési díj ellenében igénybe vehető egészségügyi szolgáltatásokról és a térítésük módjáról szóló 107/1992. (VI. 27.) Korm. rendeletet módosította. (A felsorolt kormányrendeletek szövege a Magyar Közlöny 51. számában olvasható.)

A 79/1995. (VI. 30.) Korm. rendelet a minősített adat kezelésének rendjét határozta meg – az államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvény felhatalmazása alapján.

A 87/1995. (VII. 14.) Korm. rendelet a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyonvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység átmeneti szabályairól rendelkezett 1995. Szeptember 1-jei hatállyal. A rendelet szerint a személy- és vagyonvédelmi tevékenység rendőrhatalósági engedélyhez kötött szolgáltatás.

Rendeletek

A 20/1995. (VI. 17.) NM-rendelet újraszabályozta az orvosi rehabilitáció keretében történő szanatóriumi ellátás rendjét.

A 23/1995. (VI. 29.) NM-rendelet a betegszállítás rendelkezésének és feltételrendszerének szakmai szabályait állapította meg. A rendelet alapján 1996. január 1-jétől az OMSZ-on kívül más szervezet engedély hiányában betegszállítást nem végezhet.

Utasítás

A 2/1995. (IK Bv. Mell. 6.) IM-utasítás az Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága Szervezeti és Működési Szabályzatának közzétételéről szóló módosított 4/1994. (IK Bv. Mell. 4.) IM-utasítás módosításáról rendelkezett. Az utasítás 1995. július 1-jétől hatályos.

Alkotmánybíróági határozatok

A 42–46/1995. (VI. 30.) AB-határozatokban a gazdasági stabilizációt szolgáló egyes törvénymódosításokról szóló 1995. évi XLVIII. tv. egyes rendelkezése alkotmányellenesnek lettek nyilvánítva. A határozatok a részletes indokolással a Magyar Közlöny 56. számában olvashatók.

Intézkedések

A 0136/1995. (IK Bv. Mell. 5.) OP-intézkedéssel a hivatásos állomány részére rendszeresítésre került a rövid ujjú fehéring és a sötétkék pulóver.

A 0137/1995. (IK Bv. Mell. 5.) OP-intézkedés az 1996. évi tervezéséről intézkedett.

A 0138/1995. (IK. Bv. Mell. 5.) OP-intézkedés 1995. július 1-jei hatállyal a bv. megüresedett beosztásai időleges feltöltésének tilalmáról rendelkezett.

A 0143/1995. (IK. Bv. Mell.) OP-intézkedés meghatározta a központi biztosítású termékek körét.

RÖVIDEN

A 0146/1995. (IK Bv. Mell. 7.) OP-intézkedés a bv. tulajdonában lévő gépjárművek üzemeltetési normáit határozta meg.

A 0147/1995. (IK Bv. Mell. 7.) OP-intézkedés a bv. gépjárműveinek telephelyen kívüli tárolását rendezte.

A 0148/1995. (IK Bv. Mell. 7.) OP-intézkedés a bv. gépjárműveire megkülönböztető fény- és hangjelző, valamint figyelmeztető jelzést adó készülék felszereléséről és használatáról szól.

Elismerések

Az igazságügy-miniszter eredményes munkájuk elismerésül az állami ünnep alkalmából soron kívül előléptette

ezredessé

dr. Koncz István *bv. alezredest*, az IM büntetés-végrehajtási felügyeleti főosztály főosztályvezető-helyettesét, *dr. Németh Mihály* *bv. o. alezredest*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság egészségügyi főosztály főosztályvezető-helyettesét, *Tüske János* *bv. alezredest*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság ellenőrzési főosztály főosztályvezetőjét.

Az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnoka eredményes munkájuk elismerésül soron kívül előléptette

alezredessé

Beck Gyöngyi *bv. őrnagyot*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet pszichológusát, *Bessenyei Gyula* *bv. őrnagyot*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Bodrogi Ferenc* *bv. őrnagyot*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *dr. Bok Éva* *bv. őrnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság személyügyi és szociális főosztályának főosztályvezető-helyettesét, *Csorba György* *bv. őrnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság ellenőrzési főosztály főellenőreit, *dr. Franyó Lajos* *bv. őrnagyot*, az IM Bv. Tiszthelyettesképző Iskola főtanárát, *Frindt István* *bv. őrnagyot*, az ÁBRÁND Ágynemű és Fehémeműgyártó Forgalmazó Kft. gazdasági igazgatóját, *Halmágyi Gyula* *bv. őrnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság személyügyi és szoci-

ális főosztály főosztályvezető-helyettesét, *dr. Hézsely János* *bv. őrnagyot*, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön parancsnok-helyettesét, *Hófalvi József* *bv. őrnagyot*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön osztályvezetőjét, *Karkecz Lászlóné* *bv. őrnagyot*, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *dr. Kisapáti Ede* *bv. őrnagyot*, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *dr. Lipták László* *bv. őrnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság személyügyi és szociális főosztály főelőadóját, *Rákli Ferenc* *bv. őrnagyot*, a Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gazdasági vezetőjét, *dr. Sárdi Miklós* *bv. őrnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság büntetés-végrehajtási főosztály főosztályvezető-helyettesét, *Scholler Gyula* *bv. őrnagyot*, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Szoboszlainé Gombos Katalin* *bv. őrnagyot*, a Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, *Tikász Sándor* *bv. őrnagyot*, a Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét,

őrnaggyá

Arató Ferenc *bv. századost*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet parancsnok-helyettesét, *Bleicher Ferenc* *bv. századost*, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet osztályvezetőjét, *Czinege István* *bv. századost*, a Bv. Központi Ellátó Intézet főelőadóját, *Deák Ferenc* *bv. századost*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, *Farkas Ferenc* *bv. századost*, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete osztályvezetőjét, *Fábián Imre* *bv. századost*, a Ba-

lassagyarmati Fegyház és Börtön osztályvezető-helyettesét, *Fényes Imre* *bv. századost*, a Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *dr. Hangyál István* *bv. századost*, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Juhász István* *bv. századost*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság büntetés-végrehajtás védelmi főosztály főelőadóját, *Kiss Katalin* *bv. századost*, a Pálhalmi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezető-helyettesét, *Lauber Imre* *bv. századost*, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön osztályvezető-helyettesét, *Májer János* *bv. századost*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön őrpapancsnokát, *Mácsik József* *bv. századost*, a Budapesti Fegyház és Börtön gazdasági csoportvezetőjét, *Révész Mária* *bv. századost*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság egészségügyi főosztály közegészségügyi főellenőrét, *Ruskó László* *bv. századost*, a Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Squíór Gábor* *bv. századost*, az Állampusztai Mezőgazdasági és Kereskedelmi Kft. műszaki igazgatóját, *Szász Sándor* *bv. századost*, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön csoportvezetőjét, *dr. Tóth Sándor* *bv. o., századost*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet orvosát, *Weszeloovszky Emil* *bv. századost*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság közigazdasági főosztály főelőadóját,

századossá

Cziva János *bv. főhadnagyot*, a Baracska Országos Büntetés-végrehajtási Intézet nevelőjét, *Gergely Ernő* *bv. főhadnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság informatikai főosztály főelőadóját, *Hámori Lászlóné* *bv. főhadnagyot*, a Ba-

racskai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadóját, *Huszár László* *bv. főhadnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság kutatószervezési és nemzetközi kapcsolatok főosztálya főelőadóját, *Kovács Lajos* *bv. főhadnagyot*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet nevelőjét, *László Péter* *bv. főhadnagyot*, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön nevelőjét, *Sándor István* *bv. főhadnagyot*, a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezetőjét, *Stoch Jenő* *bv. főhadnagyot*, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön őrpapancsnokát, *Szeles Tibor* *bv. főhadnagyot*, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet őrpapancsnokát, *Tóth Mihály Csaba* *bv. főhadnagyot*, a Budapesti Fegyház és Börtön nevelőjét, *Törökné Jakucs Anita* *bv. főhadnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság gazdasági társaságok főosztálya főelőadóját,

főhadnagyá

Bíró György *bv. hadnagyot*, a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet mb. osztályvezető-helyettesét, *Németh László* *bv. hadnagyot*, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gazdasági vezetőjét,

hadnagyá

Torma Lajosné *bv. törzsszázost*, a Dunai Vegyesipari Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. gazdasági igazgatóját, *Korl Mihály* *bv. zászlóst*, a Dunai Vegyesipari Termelő Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. kereskedelmi igazgatóját,

főtörzsőrmesterré

Kiss Tibor Béláné *bv. törzsőrmestert*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokság ellenőrzési főosztály előadóját.

Az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

bronz fokozatát

adományozta *Hír Sándor* *bv. századosnak*, a Szegedi Fegyház és Börtön csoportvezetőjének, *Borsós Lajos* *bv. törzszakoszlósnak*, a Márianosztrai Fegyház és Börtön biztonsági technikusának, *Kesztyűsné Szolga Mária* *bv. törzszakoszlósnak*, a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadójának, *László Kálmán* *bv. törzszakoszlósnak*, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadójának, *Zombori János* *bv. törzszakoszlósnak*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet mb. őrpapancsnokának, *Czövek Jenő* *bv. zászlósnak*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet gépjárművezetőjének, *Kassai Károly* *bv. zászlósnak*, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet élrelmezés-vezetőjének, *Ménesi László*

bv. zászlósnak, a Duna-MIX Ipari Kereskedelmi Szolgáltató Kft. csoportvezetőjének, *Belák István* *bv. főtörzsmesternek*, a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet főfelügyelőjének, *Bognár János* *bv. főtörzsmesternek*, a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet őrenek, *Csintalan Antal* *bv. főtörzsmesternek*, a Márianosztrai Fegyház és Börtön őrenek, *Dian József* *bv. főtörzsmesternek*, a Váci Fegyház és Börtön felügyelőjének, *Porvan István* *bv. főtörzsmesternek*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet őrenek, *Sas István* *bv. főtörzsmesternek*, a Váci Fegyház és Börtön gépjárművezetőjének, *Mettner Zoltán* *bv. törzsmesternek*, a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet őrenek, *Farkas Istvánné* *közalkalmazottnak*, a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet ügykezelőjének, *Maróti László* *közalkalmazottnak*, a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet laborvezetőjének.

Szegeden a Református Palotában szeptember 2-án tartotta ötödik közgyűlését a Magyar Börtönpasztorációs Társaság. A mintegy félszáz résztvevő dr. Majzik Mátyásnak a társaság elnökének beszámolóját hallgatja.

Európai pszichológusok

Az Európai Igazságügyi Pszichológiai Társaság V. Konferenciája

1994 áprilisában az Európai Igazságügyi Pszichológiai Társaság (EAPL) IV. konferenciáján, Barcelonában, a végrehajtó bizottság ülésén fontos döntés született, amelynek értelmében az V. konferencia megrendezésének jogát – elsőként a közép- és kelet-európai országok közül – Magyarország kapta.

Az EAPL elnöke, Friderich Lösel professzor, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát kérte fel a rendezéssel kapcsolatos feladatok ellátására.

Az Európai Igazságügyi Pszichológiai Társaság megalapítását 1990-ben, egy Nürnbergben rendezett konferencián kezdeményezték, majd a társaság formálisan 1992-ben, Oxfordban alakult meg. Az EAPL deklarált célja: a kutatások fejlesztése és koordinálása, a jogi eljárások hatékonyságának javítása, a tanítás, az elmélet és a gyakorlat összhangjának kimunkálása az igazságügyi pszichológia területén, s a tudományos információk cseréje a többi világrész országaival.

Az EAPL V. konferenciájának szervezését a kutatásszervezési és nemzetközi kapcsolatok főosztálya vállalta, dr. Szegedi Márton és dr. Münnich István, valamint az előző konferencia idején „jól vizsgázott” bv. intézeti munkatársak segítségével.

A plenáris üléseken elhangzott öt előadás, 128 előadás a szekciókban, ezenkívül kiállítottunk nyolc posztert.

A konferencia mind szakmailag, mint a szabadidős programokat tekintve átütő sikert aratott a résztvevők körében, akik a közép- és kelet-európai együttműködési program keretében díjmentesen vettek részt a tanácskozáson.

Boros János

Erdély

Szabadságvesztés a feudalizmus korában

A szabadságvesztés-büntetés évszázadokon keresztül nem játszott jelentősebb szerepet a büntetési nemek sorában. Ennek egyik oka az volt, hogy a jobbágyokkal szemben – hiszen inkább a munkájukra volt szükség – nemigen szabtak ki börtönbüntetést. A nemeseket főleg csak politikai bűncselekmények elkövetésekor fosztották meg szabadságuktól.

Jóllehet, a klasszikus értelemben vett börtön megszületése a polgári korszakhoz kötődik, ám már jóval korábban, a XIII–XIV. században találkozunk szabadságvesztés-büntetéssel Erdélyben. Általában megkérdőjelezzük e büntetési nem létezését a polgári kort megelőzően. Elegendő erdélyi forrásanyag hiányában magyar adatokkal, a magyar törvényhatósági jogszabályok szabadságvesztés-büntetésre vonatkozó rendelkezéseivel kiegészítve szeretném a szabadságvesztés feudális kori meglétét bizonyítani, és egyben általános képet adni a korai magyar, különösen az erdélyi börtönügyről.

A kor településrendszerét tekintve Erdélyben a városoknak központi szerepük volt, így a börtönök is itt jelentek meg először, majd ezt követően létesültek a megyékben is.

Magyarországon a városok nem centrumok, politikai jelentőségük is kisebb, így a városi jellegű intézményeknek sem volt akkora hatása az általános jogrendszerre,

mint Erdélyben. Ezért e területeken később vezették be a börtönbüntetést, később épültek a börtönök.

Börtönök építése

A szabadságvesztés-büntetés kiszabását megnehezítette az is, hogy elenyészően kevés volt a rabok tartására alkalmas börtön. Ez utóbbi miatt találkozunk Erdélyben olyan országgyűlési határozatokkal, amelyek úgy rendelkeztek, hogy tömlöc hiányában a foglyokat a fiskális várba kell vinni, illetve őrzésükről megfelelő helyen a falubelieknek kell gondoskodniuk.

A (Gyula)Fehérváron 1643. április 24-től május 21-ig tartott országgyűlés törvényei között szerepelt a következő: „*Jelentik azt is sok helyeken lévő atyámfiai, hogy mikor latrot kaphatnak, nincs hová vinniük tartásnak okáért. Concludáltuk (rendeltük) azért, hogy ennek utánna az olyan malefactorok (gonosztevők) vitessenek az fiscus közelebb való váraiba, úgy mindazonáltal, hogy mikor ismét akarják, vitethessék ki minden*

fizetés nélkül az törvény tételre s büntetésre. Az enyedi uraink peniglen az előbbi mód szerint az fejérmegyei törvényes székek előtt tartozzanak nyolczad nappal az malefactort tömlöczökbe bévenni.”¹

Az Approbata Constitutio szerint „A mely gonosztévőket a tiszték, vagy mások is, kiknek incumbál (akiknek feladata); és az ország törvénye arra való szabadságot engedett, megfogván, ha a tisztéknek arra alkalmas helyek nincsen; a fiskális várakban és a kerített mezővárosokban is, az hol arra illendő fogházak és tömlöczök szoktak lenni, tartozzanak bevenni ...”²

A XVIII. század folyamán már születtek olyan jogszabályok, amelyek tömlőc, illetve foglyház építését rendelték el. „Raboknak tömlőcről, és azokhoz porkoláb hajduk tartásáról” szól az 1610–1718-as Marosszéki Constitutio. Ennek megvalósítását egyrészt az sürgette, hogy a falunak sok kárt és gondot okozott a rabok faluról falura való szállítása és az azokról való gondoskodás, másrészt gyakran előfordult, hogy a rabok megszöktek. Ezen articulus alapján a „nemes Szék” kötelessége volt, hogy a gubernátor medgyesfalvi udvarában a tömlőcön kívül kalitkát is építtessen.³

Tömlőc építését rendelte el 1680-ban egy Küküllő megyei Constitutio is: „Vármegyénkbeli Rabok tartásának helye lévén a Darlatzi Tömlöcz: végeztük közönségesen, hogy annak restaulására, és épülésére rendelyenek V. Ispán atyánkfiái elegendő Fát, és munkásokat a Falukról, ha mely Falukbélielik admonitusok (felszólításuk) lévén, contumacia ducti (makacsságot tanúsítva), elmulatnák tizenkét forintig tégyenek Executiót azokon.”⁴

A kivitelezésre is vonatkozó szabályozást tartalmaztak az 1649. évi Kőszeg városi statutumok. Addig a város présháza szol-

gált a fogvatartás helyéül, ám ez már erősen megrongálódott. Így egy új fogolyház megépítését tartották szükségesnek, még hozzá két emelettel. A foglyokkal való bánásmódról is tanúskodik e statutum annyiban, hogy az első szinten az „alább való foglyok” kaptak helyet, akiket azelőtt a tornyokban őriztek, amelyek azonban télen rendkívül hidegek voltak.⁵ Zólyom megyében az 1680-as statutumok szerint Zólyom városában tömlőcöt kellett építeni, és a gonosztévők őrzésére két hajdút fogadtak fel.⁶

Heves-Külső-Szolnok megyében 1682-ben Gács várát nevezték ki börtönhelyiségnek. A börtönőrök 6 forint bért kaptak.⁷

Máramaros megyében 1691-ben rendelték el, hogy a szigeti piac tájékán a viceispán építtessen egy jó erős tömlőcöt.⁸

Az 1698. évi Ugocea megyei statutumok alapján a megye költségén Királyházán és Nagy-Szóllós városában építettek fogházat.⁹

A gonosztévők megzabolozására mondta ki egy Békés megyei statutum 1716-ban, hogy Szeghalom városában tömlőcöt kell felállítani.¹⁰

Hasonlóan rendelkeztek 1725-ben Kassa városi articulusai is: „Sok praesumált (vélelmezett) rabok által fertelmességekre nézve, egy hasonlóképpen más illetlen dolgokra, a kik megestenek eddig, nézve igen szükséges, hogy a nemes város börtönháza iránt, az t.n. magistratus jó dispositiókat (rendelkezéseket) instituálni (hozni) méltóztassék, és ott mellett lévő pusztával, azon házat angealtatni parancsoltassék, a n.község recommendálja (indítványozza).”¹¹

A XVIII. századtól kezdve egyre gyakoribbá vált a börtönbüntetés kiszabása. Magyarországon és Erdélyben egyaránt,

rendszerint az úri kastélyok és a megyeházák pincéiben hajtották végre e büntetést. Az első országos fegyintézet felállítását Mária Terézia rendelte el, amelyet 1773-ban nyitottak meg a Pozsony megyei Szempe községben. Később Tallósra költöztették, ahol a kb. 80 helyiségből álló Esterházy kastélyt alakították át erre a célra. 1785-ben Szegedre helyezték, ahol megszüntetéséig, 1832-ig javítóintézetként működött. Országos fegyház létesült még 1786-ban II. József rendelete nyomán a szamosújvári várban.

Fogalmi problémák

A szabadságvesztés-büntetésre használt fogalmak között szerepelt a leggyakrabban előforduló *tömlöc* és *árestum*¹² mellett, a *börtön*, a *fogság* (várfogság), illetve a *toronyba zárás* megjelölés.

Tömlöc és árestum terminológiailag nehezen határolható el egymástól. Azt azonban a statutumok többsége alátámasztja, hogy a tömlöcöt a súlyosabb büncselekményt elkövetőkkel szemben alkalmazták, míg az árestum könnyebb súlyú büntetési nem volt. Észrevehető eltérések voltak a végrehajtás körülményeiben. Az árestumot morális, emberi körülmények között, általában a városházán hajtották végre. A tömlöc jelentette a klasszikus feudális foghelyet.

A tömlöc és árestum közötti megkülönböztetés nehézségét jelzi az az 1792-ből származó Bihar vármegyei statutum, amely e két elnevezést tulajdonképpen ugyanabban az értelemben használja: *„Hogyha az ilyen lopva, vagy erőszakkal bánó cseléd nemes embernek fizetéséből, és egyéb vagyonyából a behajtó pénz és 12 Rft ki nem telne, az olyatén személy mint a*

*közjót megsértő gonosztevő úgy tekintvé, azonnal a nemes vármegye tömlöczében kísértessék és ott egy hónapi árestommal büntetessék ... Az olyan éjtszakai kártevők, akik lóra ülven s a jószágot rakásra fűzven, keresztül hordozzák a vetéseken, s ha a kerülőt észreveszik, elnyargalnak eképen büntetődnek. Ha a gazda maga ilyen törvénytelenységben találta, a marháját elveszti, ha pedig a fia vagy cselédje, a kárnak megtérülésén kívül 50 pálczát, ha nemes ember a fiu vagy cseléd, a nemes vármegye tömlöczében 3 hónapi árestommal szenvedjen.”*¹³

Turóc megye 1795-ben kiadott statutumai viszont arra engednek következtetni, hogy a szabadságvesztés-büntetésre használt megnevezések nemcsak fogalmi eltérést jelentettek. E szabályozás értelmében a politikai büncselekményt elkövetők büntetése árestom volt, míg a gyilkosságban és a lopásban bűnösöket börtönbe zárták.¹⁴

A büntetési nemeket részletezi az 1797. évi Zemplén megyei statutum: *„... keresztvasra való zárás, az utolsó láncszemig is; egy és több napi sanyargatás, kenyeren és vízen, vagy a nélkül leendő árestom, a hosszabb árestomba megengedtervén mindazonáltal az test ereje megtartása végett a böjtölés közben a husétel is ... Ha pedig valaki letett hitéről, becsületéről s nemesi parolájáról annyira megfeledkezne, hogy a seregből elszökne, avagy elszökést próbálni merészelné, az olyan valamely alkalmatos erőségben, egy s több esztendei rabságra s munkára ítélteik...”*¹⁵

Felmerül a kérdés, hogy a különböző megnevezések nem utaltak-e valamiféle fokozati különbségre a szabadságtól való megfosztásban.

Érdekes ebből a szempontból Szombathely város 1701-ben hozott statutuma. Az

adót nem fizetőt a városházánál lévő áris-tomba zárták, és addig tartották ott, míg ki nem egyenlítette tartozását. Ha az ilyen ember elszökött, akkor duplán kellett megfizetnie az adót, vagy pedig toronyba zárták, és így kényszerítették az adófizetésre.¹⁶

Örzés és fegyelmezés

Magáról a szabadságvesztés végrehajtásának módjáról, természetéről, a tömlöcök, árestomok állapotáról kevés derül ki XVI–XVIII. századi statutumokból. Találkozunk ugyan részletes szabályozással, mint például az 1588. évi kolozsvári statutum a tömlöcről, fogságról és váltságról, vagy az 1728-as Tömlöczi Regulák ugyancsak Kolozsvárról, de ezek nem foglalkoztak a börtönben lévő valódi körülmények taglalásával, hanem főként a tömlöctartó köteleseit írták le.

Az 1588-as Privilegialis Executio Ciuitatis Colosvariensis szerint minden fogolynak, akit a tömlöc udvarába bevitték, 40 pénzt kellett fizetnie a bírónak. Ha valaki el akart fogatni valamely bűnöst, 4 pénzt kellett ezért fizetnie a közönséges poroszlónak. Ha a bűnös peresével megbékélt, „vagy pedig neki elegendő kezeset vet”, mielőtt a fogságba vitték, úgy a 40 pénzt nem lehetett leróni. „*Holott penigh az Fogolynak alapottya nehez es nyomorusagos szokott lenni, annak okaert hogy az Törvény, es az igazsagh kiszolgaltassek, minden fogoly akarminemü okert tartassek, de harmad napra az fotatashnak utanny, az kik következnek, ha az törvény napia lenne, az megh tartashnak meg magyarazasara es ertesere, az törvény színire ki hozattassek, ha valamely olly nagy bantas el nem mulattya.*”¹⁷ *Ha a felperes a törvénykezési napon nem jelent meg, akkor a bírónak joga*

*volt a foglyot szabadon bocsátani. Ha a felperes nyomós indok miatt nem tudott megjelenni, akkor a bíró egy napra engedélyezhette távollétét. „Ha penigh az megh fogtato fel, idegen es küvül valo személy lenne, tehat az Biro tizen ötöd napot adgyon orszagh törvénye szerent, az fogolynak kihozatasara.”*¹⁸

Az 1602-es kolozsvári statutum értelmében a korábbi idők gyakorlatát követve a jobbágyoknak nem kellett toronyváltságot fizetniük, ha valamely vétekért elfogták őket.¹⁹

1728-ban Kolozsvár városa részletesen kidolgozta a börtönrendtartás szabályait. A Tömlöczi Regulákhoz a tömlöctartónak, cselédjeinek és természetesen a raboknak is tartaniuk kellett magukat. A bíróság értesítése nélkül a tömlöctartó nem vehetett be és nem is bocsáthatott el rabot. A bevitt fogolytól el kellett venni kést, villát és minden egyéb vasszerszámot. A büntetésre váró rabot éjjel-nappal vasban, bilincsben kellett tartani. A tömlöctartó kötelessége volt, hogy minden reggel és este megvizsgálja a rabok lábain levő vasakat, valamint ellenőriznie kellett a tömlöcnek és valamennyi rabtartó háznak a falait, „fenekeit”, ajtajait és zárait. Este és reggel szemügyre kellett vennie, hogy nem történt-e valami féle ásás, vésés, továbbá, hogy a rabok nem rejtenek-e ágyneműjükben földet vagy követ. A magistratusnak jelentette, ha bármilyen rendellenességet tapasztalt. A tömlöc-höz tartozó valamennyi szerszámra gondot kellett viselnie, hogy azok közül egy se vesszen el, és szükség szerint számot tudjon adni azokról.

„*Alamisha kérésre ha mikor Rabot kell kikisérni, városi Rabot vigyen inkább ki, mint idegent: Aszt is ollyt, ki nem nagy vétekkel vádoltatik, és akinek elszaladása,*

vagy maga el reitése iránt a Tömlöcztartó is nem kételkedik.”²⁰

Mikor a tömlöcztartónak a magistratus parancsára, vagy valamely fogoly ügyében el kellett mennie, akkor a rabokat helyükön vagy az alsó tömlöcben, illetve a fogházban „erős zár alá bé rekeszsze”.

„Rab Bironak ollyat tégyen, kinn a többi Rabok erőt ne vehessenek. és akinek vétke nem felett sulyos. mind magához a Tömlöcztartóhoz. mind a rabok vizsgálathoz, azok között igazságh szolgáltatásához értelmesebb, hűségesebb legyen.”²¹

A tömlöcztartó a magistratusnak jelentette, ha a rabok nem engedelmességek nekik, vagy éppen „helytelen cselekedetre conspirálnának”. A magistratus gondoskodott a vakmerő, további gonoszságokat előkövetni szándékozó gonosztevők megbolászásáról. A tömlöcztartó fizetését nem egészíthette ki az előírtnál magasabb összegű tömlöcváltás beszédése útján. Az őrzés költségeinek fedezésére az uraknak és a nemesség rabjainak napi egy forintot kellett fizetniük, ha a fogság a 30 napot nem haladta meg, ha pedig az 30 napnál tovább tartott, akkor naponta 5 pénzt szedtek be. A többi büntetésre váró rabnak naponta 5 pénzt kellett lerónia. Nem kellett tömlöc-

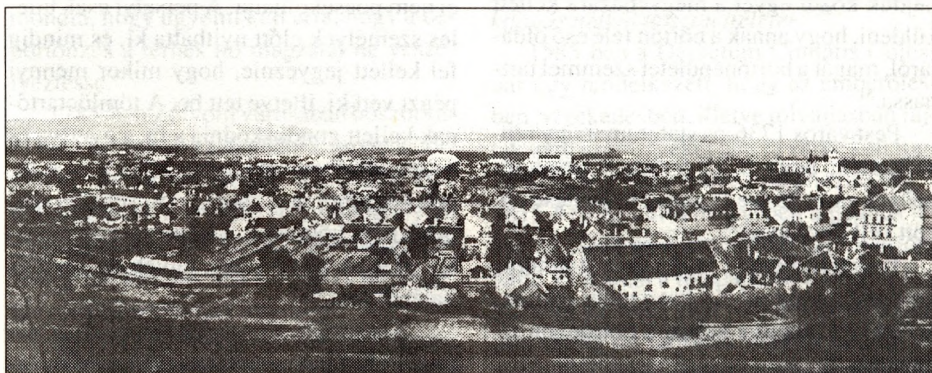
váltást fizetniük azoknak, akikre testi büntetést szabtak ki. Ruháikat, javaikat sem lehetett váltásúgul elvenni. Ha a rab az ítélet kimondása után eleget tett a törvényben foglaltaknak, akkor nem tartozott tömlöcváltással.

„Ha vagy T. Fő Biro Ur, vagy a Tanácsbeliek pro poenitentia (büntetésül) edgy vagy két hétig valamely cselédgyeket, vagy valamely személyt bé tétetnek a fogságra. Azoktól semmit ne exigállyon (hajtson be). Ugyamely személynek Tömlöc Váltását vagy egészen, vagy valami részében a Tanács concessállyá (elengedi), a Tömlöcztartó tartozik engedelmességgel lenni.”²²

Az erdélyi börtönök feletti főfelügyeletet II. József uralkodása alatt a Gubernium gyakorolta.²³ Ezt illetően 1799. augusztus 16-tól kezdődően negyedévi jelentéseket kellett készíteni a börtönök állapotáról, amelyeket a kancelláriának kellett benyújtani.²⁴

1660-ban a Sopron városi statutumok úgy rendelkeztek, hogy minden városlakó polgárnak árestumba kerülésekor és szabadon bocsátásakor egyaránt, 4 magyar forintot kell fizetnie. A fogságba vetett idegen 8 magyar forinttal tartozott, kiszabadulásakor pedig, ennek a dupláját kellett lerónia.²⁵

Az 1676-os Bars megyei statutumok a

Nagyenyed

Saskő várában lévő fogház őrzéséről szóltak. Eszerint két őr kellett felfogadni, akinek évente 50-50 forintot fizetett a vármegye.²⁶

A rabtartás díját rendezte az 1690-ben született Szatmár megyei statutum: „*Mint-hogy szegény méltóságos ur Cároly László uram maga fizetett az tömlöcztartónak, az végre az tömlöcztartó ha csak két hétig tartotta is rabját ott, az egy forintot megvette, de már az ur holta után az nemes vármegye fizet az tömlöcztartónak, azért ha földet urak jobbágyoknak, szolgáljoknak szófogatatlanságát három hétig tömlöczczel disciplinálják, ezután az olyantól csak 8 polturával²⁷ tartozik, de az 3 hét elmulván fogva tartja, egy forinttal tartozik az szabaduló rab az tömlöcztartónak.*”²⁸

Börtönőrök felfogadásáról határoztak 1697-ben a Pest-Pilis-Solt megyei statutumok. Az őr sikeres munkájáért évente 40 forintnyi bért kapott, míg a mellé rendelt két hajdúnak a megye 3-3 forintot fizetett havonta.²⁹ A rabok jobb őrzését szolgálta 1702-ben az a Pest városi statutum, amely a biztonságosabb őrzés érdekében rablancok készíttetését rendelte el.³⁰

1734-ben Komárom megyében hozták azt a statutumot, amelynek értelmében a börtön biztonságára és rendjére felügyelő hajdúk közül egyet a megyeházára kellett küldeni, hogy annak a börtön felé eső oldaláról, magát a börtönépületet szemmel tartassa.³¹

Pest város 1736-os statutumai úgy rendelkeztek, hogy a 25 forintnyi árestumpénzt a város fő őrre és annak helyettese között kell felosztani.³²

Besztercebánya 1611. évi statutuma szerint a városi polgárokat a többi gonosztevőtől elkülönítve kellett a börtönben elhelyezni.³³

1623-ban a Kassa városi articulusok a

halálbüntetésre ítélt foglyok számára külön börtönház felállításáról intézkedtek.³⁴ 1698-ban már a börtönház három részre osztását látták szerencsésnek Kassán. A felső részt a concivisek számára tartották fenn, a középső részbe a nem concivisek kerültek, az alsó részbe pedig, a malefactorokat, tolvajokat, „halálra valókat” és az egyéb latrokat zárták.³⁵

A foglyokkal való bánásmód, a rabtartás szabályai

Az elfogott boszorkányokról 1685. március 14-én Boér György tudósította az erdélyi fejedelmet: „... még eddig, kgl's uram, mind az boszorkányokra, mind peniglen az több rabokra szorgalmatosan vigyáztattam, mint rabokat kit kit a hol és mint találtam, úgy tartottam. Az boszorkányoknak ötét fen az tömlöczházban tartották, s most is ott vadnak, az háрма az tömlöczben; mind az nyolczat vas nélkül raboskodva találtam, ennek utánna ngod kegyelmessége, mit parancsol fellőlök.”³⁶

Az 1728-as kolozsvári Tömlöczi Regulák szerint a raboknak adott alamizsnapénzt a tömlöcztartónak kellett őriznie, azt el nem pocsékolhatta. A perselyt csak hiteles személyek előtt nyithatta ki, és mindig fel kellett jegyeznie, hogy mikor mennyi pénzt vett ki, illetve tett be. A tömlöcztartónak kellett gondoskodnia a fa, a gyertya és a szén idejében való beszerzéséről is. A rabok pénzéből sem maga, sem cselédjei számára nem költhetett. Ugyanígy nem vehetett el azok kenyeréből, egyéb ételéből és italából sem.³⁷

„*Torbézlásra, vendégeskedésre a rabokhoz be járni semmi rendbeli személyeknek megh nem engedgye: Mindazonáltal ha*

ki valamely Rab jo akarójával akarja közleni borbéli jo akarattját, edgy Eiteligh³⁸, de nem többet megh engedhet.”³⁹ Égetett borból egy polturánál általában nem kaphattak többet a rabok, de ha orvosságul szolgált, akkor is csak mértékletesen. Egy személy, egy nap fél ejtelnél többet nem vihetett be a fogolynak. Maga a tömlöctartó és cselédje sem ihatott »reszegsegre valot«⁴⁰

„*Authoritasban léssen Tömlöcztartónak, a versengő és magokat illetlenül viselő rabokat érdemek szerint, korbátsal, vagy ha a vétek nagyobb volna, Lapáttal⁴¹ is megh büntetni: mindazonáltal hogy baltával verjen valakit, vagy annális inkább testében és csontyában romlást tégyen, az megh nem engedtetik.*”⁴²

A foglyokkal való bánásmódról 1568-ban rendelkezett Besztercebánya városi statutuma. Eszerint a foglyokat ütlegelő, őket rosszul tartó és éheztető börtönőröket meg kellett büntetni, illetve helyettük olyanokat kellett felvenni, akik a rabokkal emberségesen bántak.⁴³

1688-ban Győr megyében a káromkodó asszonyt tömlöcbe zárták, és egy hétig kenyéren és vizen ott tartották.⁴⁴

Egy 1777-ből származó határozat ki mondta, hogy ügyelni kell arra, hogy a bebörtönzés a terhes nő magzatát ne veszélyeztesse.⁴⁵

1785-ben Zólyom városában boszorkányokat helyeztek szabadlábra, mivel a börtönben annyit szenvedtek a hidegtől és a nélkülözéstől, hogy félő volt, mindannyian elpusztulnak (ezen intézkedést megelőzően egy boszorkány már meghalt a fogvatartás zord körülményei folytán).⁴⁶

Az 1790. évi Veszprém megyei statutumok a gonosztevők kenyéren és vizen való tartását írták elő. A foglyok naponta két ke-

nyeret kaptak.⁴⁷ 1797-ben olyan intézkedés született Magyarországon, amely a foglyok állapotáról szóló kimutatás vezetését írta elő.⁴⁸

Az 1797-ben Zemplén megyében kibocsátott hadi törvények vason, kenyéren és vizen tartással büntették a strázsára részegen menő katonát.⁴⁹

Az elzárás funkciója

A szabadságvesztés funkcióját tekintve az egyes megyékben megkülönböztethető volt: 1. a biztonsági intézkedésként alkalmazott eljárási fogság, 2. a magánjogi szankcióként fellépő büntetés, 3. a tényleges büntetésként kiszabott fogságba vétel, valamint 4. a szabadságvesztésre irányuló büntető ítélet helyett foganatosított szabadságtól való megfosztás.

1. *Az eljárási fogság* az ítélethozatalig tartott. Fogaras mezővárosa 1539. december 15-én hozta a következő ítéletet: „*Majlád István vajda megparancsolja Maros széknak, hogy Szentgyörgyi Tóth Mihály szolgálja Sánta Pál ügyében, ki marosvásárhelyi lakos Katalás Balázs házat fegyveresen, erőszakosan megrohanta ezért fogságban van, minden további halogatás és kifogás nélkül hozzon ítéletet.*”⁵⁰

1585-ben a Decretum Ciuitatis Colosuar úgy rendelkezett, hogy az emberölésben, verekezésben, illetve tolvajlásban rajtakapott személyeket láncra verve kell fogva tartani a bírói döntés meghozataláig.⁵¹ 1615-ben Küküllő megyében a gyanús latort az ispán és a szolgabíró bárhol elfoghatta, és azután a főispánhoz, illetve annak házához kellett vinnie. Az elfogott embert mindaddig ott tartották, míg be nem bizonyosodott, hogy valóban elkövetett-e valamilyen bűncselekményt.⁵²

Az 1619. május 5–26-ig tartott Fehérvári országgyűlés törvényei és irományai között szerepelt a következő: *„Tetszik az is kegyelmes urunk, hogy ha mely jobbágy emberhez suspicio (gyanú) vagyon, minden vármegyében csak priuatus nemes embertől is megfogattassanak; de tartozék mindjárt az nemes ember fő v. viceispán kezébe adni, és az ispán nyolczad nap alatt bizonyítván reá, ha bűnös, megbüntettesék, ha büntelen elbocsáttassék, de törvény előtt semmi marhája el ne vétessék, az nemes embernek is az megfogásért semmi bántása ne légyen.”*⁵³

Az 1633. április 24-től május 13-ig tartott gyulafehérvári országgyűlés törvényei rendezték a gonosztevők és a gyanús személyek büntetésének módját. Ha a viceispán nyilvánvalóan bűnöst embert fogott el, akkor nyomban érdeme szerinti büntetést szabhatott ki. A bírói vizsgálatig fogva kellett tartani azokat, akik feltehetően bűncselekményt követtek el. *„Mindazonáltal, az mely latrot főispán tömlöczében visznek és fizetésért vagy szántsándékkal elbocsátának, vagy jobbágyokká tennék eo facto comperta rei veritate (adolog megbizonyosodván) in ammissione honorist et officii convicáltassanak (becsület- és hivatalvesztés terhe mellett).”*⁵⁴

Az 1670. február 15-én tartott gyulafehérvári országgyűlés hozta azt a végzést, amelynek értelmében a nemes emberekről hamis dolgokat állító és híresztelő személyeket „törvényeknek végeszakadtáig”⁵⁵ fogságban kellett tartani.

1731-ben Kolozs megyében egy „bűvös-bájos”, „keresztényeket megbotránkoztató” életet élő boszorkányt arra ítélték, hogy három törvényszéki ülés alkalmával a hajdúk 120-120 pálcaütést mérjenek rá. A törvényszékek közötti időt pedig az Aran-

kukti tömlöcben raboskodva kellett töltenie.⁵⁶

Ugocsa megyei statutumok, 1692: *„Mivel Kallós Istvánnak nyilvánvaló nőparáznsága megvilágosodott, az szirmai bírák inquisitiójából, mely felől noha főispán uram ő nagysága committált (rendelkezett) volt és nemzetes vitélő viceispán Bicskey István uram, de az szirmai bírák főispán uram bíróságában behágatnak, kiért citáltassanak (idéztesse) az jövőendő törvényszékre, az kurvája pedig incaptiváltassék (fogságba vetessék) és illendő büntetéssel büntetessék.”*⁵⁷

1747-ben született Győr városában a következő statutum: *„.... egyébiránt bizonyosak legyének az olyatin étczaki kóborlók, akár mesterek, akár mester legények, ha az utczákon, vagy az előszámált helyeken a várost kerülők által tíz óra után tapasztaltatnak, minden személyválogatás nélkül megragadtatván az városházához az rendelt arestomban vitetnek, az hól is étczakájokat kitöltvén regvelre kelve az mesterek ugyan 4 frt büntetést, az legények pedig magányosan mindenik egy-egy tallért engedelem nélkül fizetnek, vagy huszonnégy csapást elvesznek.”*⁵⁸

2. Werbőczy Hármaskönyve magánjogi szankcióként tárgyalja az adóssági fogságot. Ha az adós nem volt hajlandó vagy nem tudott fizetni: *„.... akkor a földesúr köteles az elmarasztalt parasztot fogva ellenfelének kezébe adni és bocsátani. Az ellenfél vagy fölperes pedig tizenöt napig (ha az alatt az elmarasztalt vele egyezsége nem jutott) a saját börtönében fogva tarthatja őt. Testén azonban, díjának büntetése alatt, semmi kárt nem szabad tennie, hanem tartozik azonközben élelméről és italáról gondoskodni.”*⁵⁹

A XV. században Pozsonyban fogság-

ba kellett vetni azt az embert, aki adósságát nem fizette meg, és hitelezője elől megszökött.⁶⁰

Tizenöt napig kellett a városi börtönben maradnia annak az embernek 1595-ben Debrecenben, aki a vele perben álló fél idéztetésére nem jelent meg a bíró előtt vizsgálójuk eldöntése érdekében.⁶¹

3. *Árestum*: Az 1630. január 25.–február 17-ig Gyulafehérváron tartott országgyűlés végzése és irományai értelmében árestumba kerültek a gyilkosságot, paráznaságot és „egyéb egyenetlenséget” támogatók.⁶²

Az 1641. április 23.–május 14-i gyulafehérvári országgyűlés a korábbi intézkedéseket követve törekedett a gyilkosok, paráznák, orvosok és egyéb cégéres gonosztevők féken tartására. A főispánnak, a viceispánnak, illetve a szolgabírónak jogában állt az ilyen bűnösöket árestumba zárni.⁶³ 1723-ban Kraszna megye statútuma kimondta, hogy a részegeskedő, éjszaka virnyikoló és ujjogató embereket a vicetiszteknek árestomba kell zámiuk.⁶⁴

1649-ben Kőszeg városi statútumai úgy rendelkeztek, hogy nem kőszegi polgárnak tilos volt a város határában, illetve másutt termelt bort kimérnie a városban. „... azért valaki az itt lakósok közül vagy maga, vagy más akárki által az városbeli kocsmárul vagy kertből bort vagy sört hordatni ki pénzért, avagy benn innék, tehát a bora edényestől elvételük és maga a gazda vagy gazda asszony elsőben 5 forinton, másodikban 10 forinton büntetetik, harmadszor pedig személyében árestomban tétetik ...”⁶⁵

Komárom városa így határozott 1707-ben: „Hogy tudniillik mivel ex certa relatione (biztos forrásból) fülében gyűvén az tekintetes nemes statusoknak, hogy némely inen a városból kiszökött kurucok az nemes

városet tüzzel fenyegetik. Azért mindannak, s mind más, veszedelmesnek eltávoztatására nézve együtt levén, az egész város megirt városi renden levő község egyenlő akarattal statuállák, hogy ez után a ki strázsát fogad, senki gyermeket ne fogadjon, hanem magához hasonló személyt állítson elő a jelentett istrázsára, ugy nem különben ha az halász halászni akar menni magához, hasonló embert állítson elő a szokott strázsára, holott pediglen akárki is ellenben cselekszik comperta rei veritate (a dolog megbizonyosodván), az olyatén embernek záloga 1 forintig hozattassék, ha pediglen avall sem gondolván, azután maga személye szerint ragadtassék meg és az árestomban mindaddig tartassék, valamig az egy hét elmult, és negligált istrázsájáért előleget nem téssen és zálogját is ki nem váltja s arra nem obligálja magát, hogy azután elő fog minden tátozás nélkül állani; hozzátevén azt is, hogy ezután valakinek itt az nemes városban két három háza vagyon, az szokott istrázsájára is magához hasonló embert mindannyit tartozzék az följebb detonált (leírt) büntetés alatt előállítani.”⁶⁶ 1785-ben Ugocsa vármegyében megszüntették a pénzbüntetés kiszabásának bírói gyakorlatát, és úgy rendelkeztek, hogy ezt követően a bűnösökre kizárólag kaloda vagy árestum róható ki.⁶⁷

Tömlöc: 1727-ben Udvarhelyszéken nem maradtak büntetés nélkül az erdőt égetők vagy abban másképp kárt tevők. Ha a gyújtogatót a falu vagy bárki erdejében rajtakapták, és a tettes a „szabad törvényes kort”⁶⁸ elérte, akkor nemcsak az okozott kárt kellett megtérítenie, hanem még 12 forintot is kellett büntetésül fizetnie. Ha a bűnös még nem töltötte be a 12 esztendő, akkor vesszőzéssel vagy egyéb veréssel sújtották. A törvényes kort elért gyújtogató jobbágyot tömlöcbe vetették.⁶⁹

Kolozs megyében 1741-ben tömlöcbe került az a forspontos falusi ember, akit rajtakaptak, hogy marháját eladta, és helyébe más igavonó állatot nem szerzett be. A büntetést a nemes járás vicetisztjei hajtották végre.⁷⁰ Körmöcbánya 1581-es városi statutuma szerint a prédikáció előtt és alatt egyaránt, tilos volt bort és sört árulni. Megtiltották az este kilenc utáni dorbézolást, éneklést, lármázást, játékot és táncolást is. 14 napi kalodára ítélték azt, aki első ízben követett el ilyen tilalmas cselekményt, a következő alkalommal pedig, már tömlöcbe zárták.⁷¹

Az 1642-es Nagybánya városi statutumok szerint: „*Alsómisztót faluban az vásárnapi vásárra kijáró kalmárok és városunk minden rendbeli lakosi, adásnak és vételnek, egyszóval vásározásnak okáért kimenni mindenestől megtiltatik. Ez okokon kívül mindazáltal, ha valakinek oly szükséges dolga találkoznék, melyet el sem halaszthatna, az olyan városunk bírójától kérvén szabadságot, úgy meheszen el. A ki különben cselekszik, ha férfi az tömlöczen harmadnapig, ha asszony ember, az kalitkában tételessék, annyi napig ott tartatván.*”⁷²

1715-ben Ugocsa megyében a tolvajok és a gyújtogatók tömlöcbe kerültek, ahol vasra verve addig tartották őket fogva, míg a károsult nem jelentkezett a bírónál.⁷³

1773-ban Ugocsa megyében tömlöcbe ítélték a falu bíróját, illetve bármely lakosát, ha tudott arról, hogy valamely rab szökni próbált, vagy talán már meg is szökött, és erről nem értesítette a vármegye tisztjeit.⁷⁴

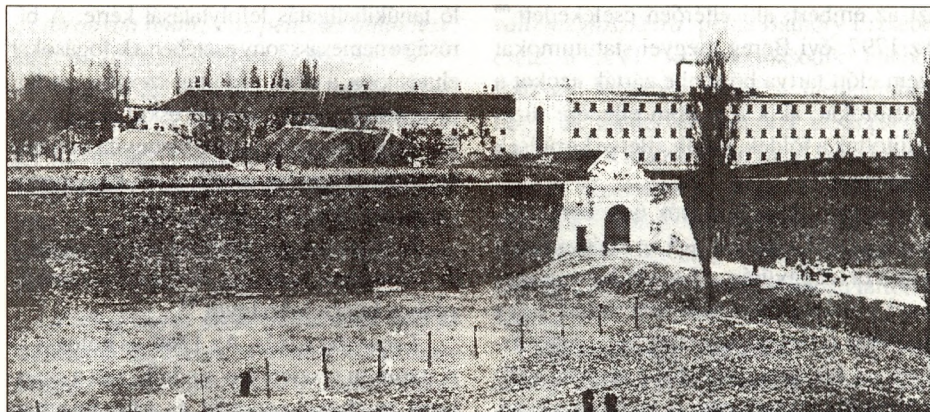
1762-ben született az a statutum Pozsony megyében, amely azokat büntette, akik „*mások kérés gabonáját, rendben vagy kalangyában levő szénáját, vagy fiúvét nappal, vagy éjszaka gyalog, vagy szekér-*

rel. vagy kocsin lopásképen alattomban ilyekeznek elvinni.”⁷⁵ E bűnösök marhái és szekereit azon nyomban elkobozták, mielőtt rajtakapták őket. Ha csak a tett elkövetése után akadtak rá az ilyen gonosztevőre, akkor ha nemes ember volt, elkobozták vagyonát, ha pedig, nem nemes volt, tömlöcbe zárták.⁷⁶

Kecskemét városa így határozott 1800-ban: „*Gabona verminek száját senki nyitva ne tartsa, egyébiránt mindenkor egy forint-ra büntettetik. Ha emberben kárt tévesen, tömlöcbe vetetik, ha pedig valami jószágban, a kárnak megtérítésére kötelezzetik.*”⁷⁷

Börtön: 1459-ben Tordán az országgyűlés 17. napján hozták a következő ítéletet: „*Lábatlani László székely ispán és főkapitány, Héderfáji István és Szentiványi Székely Mihály beszercezi ispánok, mint a király által Erdélybe külön rendelt bírák bizonyítják, hogy előttük Gothárd gyfkehérvári kanonok és Szentkirályi Gesztesi János úgy egyeztek meg, hogy amit a Gesztesi megveretése és börtönöztetése ügyében általok választandó négy jámbor nemes Tordán nov. 3-án ítélni fog, abban 42 forint arany bírság terhe alatt megnyugosznak.*”⁷⁸

Dávid Ferenc ügyében hozott ítéletet a gyulafehérvári országgyűlés 1579 júniusában. A vád az volt, hogy Dávid Krisztus nemimádását tanította és hirdette, mint ilyent „zsidózó”-nak tekintették. A kérdés az volt, hogy ezzel eltért-e az unitarizmus megerősített és bevett hitcikkelyeitől. Az unitáriusok egy része úgy vélekedett, hogy nem történt vallásújítás. Dávid maga ugyanezt az álláspontot képviselte. Nem volt hajlandó alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz, és a törvényekkel szembeszegülve tovább hirdette tanait. Dé-

Lipótvar

vára vitték börtönbe, ahol nemsokára meghalt. Az ügy érdekessége volt még az is, hogy az országgyűlés mint testület szabott ki szabadságvesztés-büntetést.⁷⁹

1574-ben Nagyszombat városi statútuma megtiltotta az istenkáromlást, a „bestje lélek”-kel, „keresztelté”-vel, „kutya teremteté”-vel és „mennykő ütötté”-vel való szitkozódást, akár magyar, akár cseh vagy éppen német nyelven hangzott el. A tilalom megszegőjét 8 napi börtönnel büntették. Ha másodszor is megszegte a tilalmat, akkor keresztre feszítették, és megszegényítésként négy óra hosszat a kereszten hagyták.⁸⁰ Trencsén városában 1591-ben az őrhelyét elhagyó őrt zárták börtönbe.⁸¹ 1596-ban Debrecenben 15 napi börtönnel bünhődött az, aki becsmérelte a bíróság ítéletét.⁸²

1603-ban Rozsnyó városában megtiltották a bor, sör, illetve égetett bor árulását az esti prédikáció ideje alatt. A rendelkezéstől eltérően cselekvő ember, illetve az, aki ugyan tudott ilyen bűnről, de azt nem jelentette, 1 forinttal tartozott. A piacfelügyelő börtönbe ültethette azt a fogadóst – akár szegény volt, akár gazdag –, aki malá-

tából vagy búzából égetett bort készített. Ezen intézkedés érdekessége és bölcsessége rejlik abban a gondolatban, hogy a gazdagokat és a szegényeket megkülönböztetés nélkül büntetni rendelte.⁸³

Szatmár megyében 1648-ban az útonállókat, „házfelverőket”, lopókat és tolvajokat, valamint a gyújtogatókat zárták börtönbe.⁸⁴

Késmárk 1667-es városi statútuma értelmében börtönbüntetéssel és pénzbírsággal bünhődtek azok, akik szitkozódtak, istent káromolták és szidalmazták, és azok is, akik kártya- vagy kockajátékkal töltötték idejüket.⁸⁵

Máramaros megyében 1672-ben börtönbe vitték az esti harangozást követően az utcán kiáltozó, kóborló és lövöldöző embereket.⁸⁶

1674-ben Moson megyében külön statútum rendelkezett a cigányokról. Akit lopáson kaptak rajta, bebörtönözték.⁸⁷ A szakszoknál börtönnel sújtották a hamis tanút.

Tolna megyében született az a határozat 1742-ben, amely megtiltotta a gulyásoknak, hogy a marhákon kívül lovakat is őrizzenek. A simontornyai börtönbe zárták

azt az embert, aki eltérően cselekedett.⁸⁸ Az 1797. évi Bereg megyei statutumokat szem előtt tartva börtönbe zárták azokat a pásztorokat, akik a tilalom ellenére tüzet gyújtottak a földek, erdők, illetve kerítések közelében.⁸⁹

Fogság: A vallásújítók ügyében határozott az 1573. január 1–6-ig Kolozsváron tartott országgyűlés: „*Továbbá az innouatorok (vallásújítók) felől végeztetett, hogy az elébbi articulus tartassék meg, hogy az félék az két superintendus (püspök) előtt több tudós személyeket is melléjek vevén, ha szükös lenne meg examináltassanak (megvizsgáltassanak), és ha mindenkitől különbözni talátnak, és dogmájokat pertinaciter (makacsul) defendálják (védik), excommunitáltassanak (kiközösítesenek) és urunktól proscibáltassanak (száműzessenek), kivel ha nem gondolnak, autoritása legyen ő nagyságának vagy fogsággal, vagy halállal, avagy egyéb penával az ő káromlások érdeme szerint meg büntetni.*”⁹⁰

1558-ban Kolozsváron az olyan „gonosz bűnben élőkre” várt fogság, akiknek két feleségük volt, vagy csak jöllehet egy, de „nem laktak vele egy kenyéren”. Így büntették az erkölcstelenül élő és viselkedő leányokat is.⁹¹

1582-ben Szalónakon a földesúr 3-4 évi fogságra vethette a szőlőhegyen elfogott, pincét fosztogató kóborlót.⁹²

1650-ben Lózson egy földesúr azzal vádolta a konyháján foglalatostkodó négy jobbágy, illetve nemesasszonyt, hogy mérget kevertek ételébe. A nemesasszony ügyvédje hatásköri és egyéb kifogásokat emelt, és kérte, hogy a vádlott ügyét utalják a vármegye elé. A jobbágyasszonyok személyesen védekeztek, és tagadták a vádat.

Egyikük a törvény előírásainak megfele-

lő tanúkihallgatás lefolytatását kérte. A bíróság a nemesasszony esetében a kifogásokat elutasította, a többi vádlottal szemben pedig, bizonyítást, illetve tisztító esküt rendelt el. Továbbá kimondta, hogy a bizonyítási eljárás eredménytelensége esetén a job-bágyasszonyok büntetése 1 évi fogság lesz.⁹³

A szepesvári uradalomban 1653-ban 1 évi rabsággal sújtottak három, összeesküvésben bűnös jobbágyot.⁹⁴

Toronyba zárás: Az 1560-as kolozsvári statutum részletesen rendelkezett a csaplárok tevékenységéről, és articulusaiban a bor árulását is szabályozta. A bírónak toronyba⁹⁵ kellett záratnia azt a csaplárt, aki az intézkedéseket megszegte.⁹⁶

Toronyba zárták 1608-ban Segesváron azokat, akik az esti harangszót követően és az éjszakai harangozáskor, valamint hajnalban az utcán tartózkodtak. A bűnösöket mind így büntették, tekintet nélkül arra, hogy havasalföldi vagy éppen idegen volt. Azonnal börtönbe zárták, és ráadásul még 1 forint bírságot is kiszabtak az olyan emberre, aki este kilenc óra után a fogadóban „döréskedett”.⁹⁷ Szombathelyen hozták a következő határozatot 1611-ben: „...*kilencz óráig a korcsmáros az ajtót felnyitva tarthatja, az kilencet megütvén, az hadnagy uraim mingyarást kilencz óra után takarót harangoztasson és az korcsmáros is ajtaját betegye. Ez alatt, ha valaki utról ennél későbbben haza történnék térni, emberét lámpással az korcsmárhoz elküldheti, és efféle embereknek az korcsmáros a ki leszen bort adhat sükségeken, de annak kivüle senki vagy városi, avagy peniglen vidéki lámpás nélkül avagy peniglen egyéb mives legénynek avagy közszolgának senki felalá kiáltván, avagy szitkozódván, lámpás nélkül járván az hadnagyoknak az város örzökkel hatalmuk legyen reá megfogni és*

az toronyba tenni, s az pénz, az büntetése, mely birság az hadnagyké legyen.”⁹⁸

Várfogság: Hűtlenséget elkövetővel szemben hoztak ítéletet az 1616. október 9-től november 7-ig Segesváron tartott országgyűlésen. Büntetésül fogsággal sújtották, amelynek végrehajtására a segesvári kővárban került sor, méghozzá vasra verve.⁹⁹

Várfogságról szóló Máramaros megye statutuma 1672-ben: „*Valamikor a szükség kívánja és viceispán uram az immár elrendelt kapitányoknak s hadnagykak a felülés felől fog parancsolni, a kapitányok s hadnagykak parancsolatjára minden nemes ember tartozék felülni jó készüllettel, elegendő kosztal. ... Ha ki contumacia ductus (makacsságot tanúsítva) nem akar ülni, az olyan fogattassék meg, maga vitessék Huszt várában s minden jószágot veszesse el.*”¹⁰⁰

Árva megyében 1658-ban várfogságba vagy börtönbe kerültek a csavargók.¹⁰¹

1749-ben Kőszegen a korábbi gyakorlattól eltérően nem halálbüntetéssel, hanem várfogsággal és sáncmunkával sújtották a szökevény katonákat. Ugyanígy jártak el azokkal szemben is, akik segítséget nyújtottak a szökéshez. Megbüntették azokat is, akik szökött katonát rejtegettek, és nem maradtak büntetés nélkül azok sem, akik megvették vagy valamivel elcserélték a katonák fegyverét. A bűncselekményt elkövetőnek meg kellett térítenie az okozott kárt, és ezenfelül 10 évi várfogságra és sáncmunkára ítélték, ha a bűnös férfi volt. Ha nő követte el ugyanezt a bűncselekményt, akkor őt a kár megtérítését követően, 10 évre Temesvárra küldték fogságba.¹⁰²

4. A szabadságvesztésre irányuló büntető ítélet helyett foganatosított szabadságtól

való megfosztásra példa Báthory Erzsébet esete a XVI. század második feléből. Báthory Erzsébet abban a hiedelemben, hogy az embervér megőrzi a szépséget, hosszú évek alatt kb. 600 fiatal lányt kínzott meg és végeztetett ki, hogy vérükben megfürödjék. Családi összeköttetései révén a halálbüntetést elkerülte. Életfogytiglani várfogságra ítélték, és Csejte várában tartották fogva.

Kuriózumnak számított az az eset, amely 1654-ben Győrben történt. Halálbüntetés helyett megbotozásra és 2 évi vasban eltöltendő rabságra ítélték egy kóborlót, aki a földesúr jobbágyait fosztotta ki. A legsúlyosabb büntetést azért tudta elkerülni a bűnös, mert kiegyezett a károsultakkal, és a bíróság más körülményeket is mérlegelt. A két év eltelté után kezességre szabadon bocsátották, de visszaesés esetén minden további nélkül kerékbe törték volna.¹⁰³

Érdekes a következő 1773-as székesfehérvári statutum is, amely alapján ebben az esetben az árestum a testi büntetés végrehajtási helyéül szolgált. „*Mivel tapasztaltatott, hogy ezen nemes városban tartandó eőt országos vásárban az ide való némely purgereknek (polgároknak), zselléreknek gyermekei és cselédje, kiváltképpen éjszakának idein koborlani, dobzodni, veszekedni, sőt lopogatni is szoktanak, ahoz képest determináltatott (elhatározatott), hogy ha az illetinek kilencz óra után való éjszakai koborlasban tapasztaltatni fognak az commissárius ur által rendelendő vigyázásoktul az áristomban vitessenek, és másoknak példájokra minden személy válogatás nélkül 32 pácza ütésekkal büntetessenek.*”¹⁰⁴

A XVI–XVIII. századi Magyarországon a szabadságvesztés-büntetés sokszor nemcsak a szabadságtól fosztott meg, hanem testi és megszegyenítő büntetést is je-

lentett egyszerre. A börtönbüntetés gyakran kapcsolódott össze testi büntetéssel.

1675. május 25-én a gyulafehérvári országgyűlés 5 hónapi „erős” fogsággal és megpálcázással büntette azokat az élelmisszerszállításra szegődött béreseket, akik megszöktek, miután havi bérüket megkapták.¹⁰⁵ 1648-ban Ostffyasszonyfán 1 évi vasban töltendő rabságot szabtak ki arra a jobbágyra, aki ura kastélyából két kas méhet lopott el. Büntetését azzal súlyosbították, hogy az egy év alatt nagy pénteken még meg is pálcázták.¹⁰⁶

Székesfehérváron 1773-ban az este 9 óra után az utcán kóborlókat, tobzódókat vagy éppen veszekedőket nemcsak árestomba zárták, hanem még 32 pálcautéssel is megfenyítették.¹⁰⁷

Kezesség alávetés

Bármilyen foglyot szabadon lehetett bocsátani ún. *kezesség alá vetéssel*.¹⁰⁸ A vagyonos birtokosok kezességet, felelősséget vállaltak bizonyos összeg erejéig, amelyet meg kellett fizetniük abban az esetben, ha a vádlottat nem tudták a törvényszék elé állítani.¹⁰⁹ Ez az összeg elvileg az elítélés esetén kiszabható bírság összegével volt azonos. Szökés esetén a bíróság a vállalt összeget a kezesek vagyonából behajtotta.¹¹⁰

Néha olyan elítéltekkel szemben is alkalmazták a kezesség alá vetést, akik ugyan életüknek kegyelmet nyertek, de továbbra is fogságban tartották őket.¹¹¹ Előfordult, hogy az ilyen sorsra jutott emberek a kezes jobbágyaivá váltak.¹¹²

Az 1628. április 9-től május 5-ig tartott (gyula)fehérvári országgyűlés irományai között szerepelt az a rendelkezés, amely szerint az uratlan, bujdosó oláhokat és oroszokat a földesúr – „kinek jószágában talál-

tatnak” – elfoghatta, és kezességet vállaltatott értük.¹¹³

Kalitka, kaloda, pellengér

A kalitka¹¹⁴, hasonlóan a kalodához és a pellengérhez, a megszegyenyítés és a szabadságvesztés határán sajtáságos helyet foglal el a büntetési nemek sorában. A bezáráshoz a kalitka áll a legközelebb, bár a kaloda és a pellengér is megfoszt a szabadságtól. A kalitka főképp azokban a helységekben szolgált foghelyül, ahol nem volt fogvatartásra alkalmas tömlöc, illetve börtön.

A kalitka: 1585. Kolozsvár városi statutum: „Az Eyelj Jaras, Zitzkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansag feleol Vegezetenek varasul hogj ha niolcz ora utan ez illien vetekben valakik megtalaltanak, ha Ridegh legendy¹¹⁵ lezen, Az kalitkaba vitessek, es ha it valo Eoreokeos vagj Eos fiu, Avagj hazas Ember lezen, es effele vetekben talaltatnek minden engedelem nelkewl egj forintal bewntesse Biro Vram.

A kik Vosarnapon Praedicatio alath rezegeskednek az egeth Boron valamelj haznal ezeketis eo kglme illendeo bewntetessel bewntesse.

Latthiak eo kgmek Meny Ridegh legendiek vadnak az Warosson kik nem Zolgalnak, hanem chak az korchomakon hewernek, Azert tetzet eo kgmeknek egez varosul, hogj Biro Vram megkialtassa haromzoris, es mind annyezor a megh zewkseges lezen, hogj egj hetiglen Aki el nem Zegeodnek es effele henyeelesben talaltatnak, hat mingiarast az kalitkaba vitessek, harmadnapig oth tartassek es az vtan a Cziganok az illien lezengoe Zemelleiketh az kapun kj kiseriek. Az leanzoknak is kik chak magoknak henyeelesben volakj hazanal laknak, illien

bewntettesek legien, Mely Zemelieken az ket porozlo az eo hewteok alath tartozzának rea vigiazny, es ha kit megtapaztalanak, az bewntetesre Biro Vram kezebe vigiek."¹¹⁶

1588-ban akkor került kalitkába a leány vagy a leány Kolozsváron, ha két héten belül nem talált magának gazdát, és kártyajátékból akart megélni.¹¹⁷

Kolozsvár városi statutuma 1594-ben a csaplárokról rendelkezett. „Valameli Jambornak” egy esztendő alatt csupán egy csaplára lehetett, egyidejűleg nem alkalmazhatott másikat is. Kalitkával bűnhődött az a csaplár, aki másnak is szolgált az egy esztendő alatt.¹¹⁸

Az 1649. évi Maros-Vásárhely városi Constitutio szerint: „*Minthogy ugyan megtapasztalhatóképpen látjuk naponként az Ur Istennek ellenünk gerjedező haragját, szükséges, hogy ha az egész hetet Magunk szolgálatjában rabotaságban töltjük, akár csak az egy Vasárnapi Isten Innepéhez való Buzgolkodásunk, és szeretetünk lágyen meg, hogy valami hiába való dolgoknak eltöltésében legyünk foglalatosak; ez okáért, az Vasárnapi Hegedülés, Lantolás, Tzimbalmozás, Kobzolás, Sipolásfelől, noha ez előtt is végeztünk volt, mindazonáltal némelyeknek panaszolkodásunkat is értvén Muzsikálást, mind Hazaknal külön, azonképpen korcsmákon Vasárnapokon indifferenter (késedelem nélkül) megvégeztük és felöle így végeztünk... Az ki penigh Hegedül, czimbalmol, kobzol, lantol, sipol vagy Háznál, vagy Korcsmán Vasárnap, és ha rajtakapják tölle a hegedüt elveszik, és a Földhöz verik és magát is az kaliczkában tészik, mindazonáltal ki vettük ebből ezt, mikor Városunkban Vasárnap esik az Sakadalom, mert akkor mindennek szabatos leszén.*"¹¹⁹

A kaloda: Az egyes megyékben különféle kalodákat alkalmaztak. Voltak egyszemélyes kalodák, viszonylag rövid testtel, de akadtak több méretes példányok is, amelyek három, négy vagy esetleg ennél is több ember egyidejű fogvatartását, illetve megszégyenítését tették lehetővé. A vasveretekkel felszerelt, vastag keményfából ácsolt kaloda mindig párosan és hengeresen híjazott. A nyílásokba szorították bele az elítélt lábának térd és boka közötti részét. Előfordult, hogy a kaloda felső peremét kézbilincsekkel szerelték fel. A kéz és láb egyidejű lelakatolását csak szigorított esetekben alkalmazták, ugyanis a kézfejenek és a lábujjknak csaknem teljes összerése igen nagy fájdalmakkal járt.

Lábkaloda esetében a bíró ítéletétől függött, hogy a bűnösnek ülnie vagy térdelnie kellett a kalodában. Ha térdelpet, térde nem érte a földet, hanem egész testsúlya a sípcsont felső felületén nyugodott. Amikor rabok fogvatartására vették igénybe, akkor esetenként súlyos láncokkal fokozták a biztonságot.

A nyakkaloda legtöbb esetben a bíró háza előtt állt. Ilyenkor az elítélt a kaloda mellett állt, de feje és két csuklója a jelentős vastagságot elérő kalodába volt zárva. Ha a büntetést szigorítani kívánták, a bűnösöknek lábujjhegyen kellett állniuk.

A nyak- és kézkaloda, azaz hegedű célja mindenkor a megszégyenítés volt. Minden ilyen kalodán legalább három hengeres nyílás volt: a nagyobbik a nyak számára, a két kisebb pedig, a kéz befogadására készült.¹²⁰

Az 1610–1718-as Marossszéki Constitúciók szerint „Vannak olyan emberek, kik midőn Isten ő felsége borbéli áldását nyújtja, azzal visszaélvén ...” éjszaka az utcán vagy a kocsmában kiáltoznak, ordítanak és

káromkodnak. Az ilyen személyeket az öröknek el kellett fogniuk. Ha a vétkessel nem bírtak, erről haladéktalanul értesíteniük kellett a bírót. A bírónak azonnal fel kellett kelnie, és elegendő embert összeszedve, igyekeznie kellett a bűnöst elfogni, akit virradatig kalodába tettek.¹²¹

Az 1619. május 5–26-ig tartott (gyula)fehérvári országgyűlés úgy határozott, hogy a szitkozódó nemes embernek egy forintot kell fizetni büntetésül, a paraszt ember pedig, kalodába zárták.

Az 1690. évi Fogarasvidéki Constitutió szerint a részegen talált asszony büntetése első ízben egy forint volt, ha másodszor is így találták, akkor kalodába zárták.¹²²

1727-ben hasonlóan az előbb leírtakhoz, Udvarhelyszéken is egyre gyakoribbá vált a falusi ifjúság körében a gonosz, hivalkodó, ledér viselkedés, a verekedés, a vérengzés és a buja élet. Az ilyen fiatalok mindaddig kalodába kerültek, míg a gyülekezet ki nem jött a templomból.¹²³ Két istentisztelet idejét kellett a kézikalodában tölteniük azoknak, akik Isten elleni büszkeségből, bosszúságból vagy részegen káromkodtak, és nem volt 200 forintot érő jószáguk.¹²⁴

Pesel község Constitutiója 1749-ben hozta a következő intézkedést: „Az Erdőn levő kaszálók, minthogy távul vagynak és Határ Pásztorok gyakorta nem vizsgálhatják személyekben, ha másoktól megvilágosodnak benne, ki étette, tette, s tettette azokban a kárt, jó bizonyásra azon kártevőnek el hajthassák Marháját, Kárig, s hajtó pénzíg contentumot vehessenek, vagy ha szolga, és gazdája nem menti, kalodában üttessenek a Biroval, míg a károssal conuenial (megegyezik) vagy jó kezessegen ki nem véteti magát, simpliciter (természetesen) el-ne bocsáttassék...

Az *Határ Pásztorok szorgalmatosan vigyázni tartozzanak, a kalangyászokra*¹²⁵, és másoknak füvét lopókra, elhordókra, kiket is ha deprehendálnak, szekere-restől Marhástól bé hozzanak, Hitek alatt Possessor Uraim, is Falu Törvényére, sőt ha az olyan kalangyászt, és Fű Lopot az határ Pásztor nem találná, s látná is helyben, de meg világosodván benne, a károsnak tartozzanak ki adni, hogy maga káráért kalodába üttethesse az olyant...”¹²⁶

Máramaros-sziget városi statutuma 1548-ban úgy rendelkezett, hogy az esküdtbíráknak meg kellett kérdezniük az elfogott bűnöstől, hogy hajlandó-e a törvény elé állni. Ha a bűnös ezt megtagadta, és a bírák sem tudták jobb belátásra bírni, akkor az ilyen embert kalodába zárták. Őrzését a tisztek látták el éjjel és nappal.¹²⁷

Nagybánya városa 1640-ben hozta a következő statutumot: „*Debreczennek, Váradnak és több helyeknek is tűz miatt szörnyű romlásokat bizonyosan hallván, hogy az alattomban kibocsátatott incendiariusok (gyújtogatók) ellen városunkra is az vigyázás jobb módjával meglehessen, elvégeztetett, hogy az hostásokban is circáljanak és ha oly embert kaphatnak idegent, akár ismeretést, kihez suspicio (gyanú) lehet, megfogják, de hogy éjszakának idején az kis ajtók ne nyitassanak az olyanoknak behozására, mindenik kapuk és kis ajtók előtt uj kalodák csináltassanak, erigáltassanak (építtessenek) és az olyan éjjeli deprehensus (rajtakapott) emberek azokban vezettessenek addig, míg viradtára kapuk, kis ajtók, szokott órákon megnyitattanak. Ez kalodáknak ususa pedig nemcsak ez mostani alkalmatosságra, ugymint incendiariusok állapotjára, hanem ennekutánna is akármicsoda féle patratum (bűnös*

cselekedet) miatt megfogattatott emberekre kiterjed és tartozik.”¹²⁸

Zólyom megyei statutum, 1698: *„A népnél az a romlott szokás terjedt el és rögződött meg, hogy az ifjak hajadon szolgálokkal, és más ily nemű szabad személyekkel szeretők neve alatt összefekszenek, és az éjcakát összefonódva ölekezésben töltik el. Hogy ezt a romlott szokást eltörülhessék és a botrányt megszüntessék, elhatározták annak közéletét, hogy ha valaki ily dologban bűnössé válik, kalodába zárva fog büntetést szenvedni.”¹²⁹*

Kalodával büntették általában a vasárnapi istentiszteletet elmulasztókat¹³⁰, valamint a szitkozódókat és káromkodókat¹³¹.

A pellengér: A pellengéért (szégyenoszlopot) a város vagy a falu főterén helyezték el. Hozzá állfították vagy kötözték a kisebb vétségeket elkövetőket.

Pellengéret szabtak ki büntetésül a káromkodókra és a paráznákra Marosvásárhelyen az 1555. április 24-i országgyűlési határozat alapján.

1650-ben Csik-Gergyó és Kászonszékben azoknak a férfiaknak, leányoknak és „szabados asszonyállatoknak”, akik parázna módon viselkedtek, az első vétségért 3, a másodikért 6 forintot kellett fizetniük. Ha még ezután sem változtattak viselkedésükön, pellengérré kerültek.¹³²

Összegzés

Az erdélyi és a magyar törvényhatósági jogszabályok tallózása után nyugodtan állíthatjuk, hogy szabadságvesztés-büntetés már a polgári kort megelőzően is létezett. Igaz azonban az is, hogy a gyakorlat-

ban évszázadokon keresztül csak helyileg alkalmazták. A börtönbüntetés kiszabását elsősorban az nehezítette meg, hogy nem volt a rabok fogvatartására alkalmas hely.

Magyarországon az első országos fegyelmezési intézetet csak 1773-ban létesítették. E büntetési nem gyakoriságának hiánya másfelől azzal magyarázható, hogy a jobbágyokkal szemben nemigen szabták ki – hiszen inkább a munkájukra volt szükség –, a nemeseket pedig, általában csak politikai bűncselekmények elkövetése miatt fosztották meg a szabadságuktól. Mindezek ellenére – amint a törvényhatósági jogszabályokból kitűnt – mégis meglehetősen sok adat található a szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatban.

Funkcióját tekintve megkülönböztethető volt az eljárási fogság, a magánjog területén alkalmazott adóssági fogság, illetve a bizonyos értelemben a pusztán az elküldönítést szolgáló szabadságvesztés. Mindezek mellett pedig legfontosabb szerepe magának a büntetésül kiszabott szabadságtól való megfosztásnak volt. A végrehajtás helyei néhol csak nevükben, másutt azonban a rabok számára is érezhető körülményekben is eltértek egymástól.

A szabadságtól való megfosztásban sajátos helyet foglalt el a kalitka, a kaloda és a pellengér. Ezek elsődleges célja a megszegés volt, ám éppen azért, mert sok helyen nem épült börtön, ezeket az eszközöket használták bezárásra is.

Beliznay Kinga

Jegyzetek

1. Erdélyi Országgyűlési Emlékek, szerk.: Szilágyi Sándor (a továbbiakban: EOE) X. kötet, p. 369.

2. Approb. Const. III. R. XLVII. Cz. 16. cz.

3. Corpus Statutorum Hungariae Municiparium. A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Össze-
gyűjtötték, felvilágosító, összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. (A továbbiakban: C. S.) I. kötet, p. 73.

4. C. S. I. kötet, pp. 430–432.

5. C. S. V. kötet 2. fele, p. 206.

6. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 460–461.

Communi voto statutur, ut ad intertendum malefactores quosvis deprehensos et manibus vicecomitis, uti magistratus, ad puniendum resignatos, in civitate Veterozoliensi carcer erigatur, ubi hujusmodi malefactores introduci possint; intertendique erunt ad hoc duo haydones continuo publicis comitatus sumptibus, quibus alendis et sustentandis ordinantur libertini, ubi vis in hoc comitatu degentes, ut solutionem eorum supportent.

7. C. S. II. kötet 1. fele, p. 292.

Pro intertentione malefactorum locus carceris arx Gács denominatur, custodique carceris fl. sex ordinantur.

8. C. S. III. kötet, p. 206.

9. C. S. III. kötet, p. 233.

Domus pro captivis, sumptibus comitatus in Királyháza aedificata ad instantiam dominae viduae ibidem relinquitur, alia vero eundem in finem, in oppido Nagy-Szőllős communi consensu comitatus in loco, ubi commodius visum fuerit, aedificetur.

10. C. S. III. kötet, p. 276.

Pro refrenandis malefactoribus exstructio carceris in possessione Szeghalom, determinatur, confectique ejusdem domino judlium serio injungitur:....

11. C. S. II. kötet 2. fele, p. 397.

12. Előfordul még, mint árestom, áristom.

13. C. S. III. kötet, p. 437.

14. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 878.

15. C. S. II. kötet, pp. 511–512.

16. C. S. V. kötet 2. fele, p. 355.

17. C. S. I. kötet p. 214.

18. Uo.

19. C. S. I. kötet, p. 249.

20. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár történetéhez, II. kötet

21. Jakab i.m.

22. Uo.

23. Trócsányi Zsolt: Erdélyi kormányhatósági levéltárak

24. Balázs Gábor: Erdély jókora jogtörténete 1540–1849

25. C. S. V. kötet 2. fele, p. 253.

Nachdem Eine Ehrsame Gemein in Erfahrung khombt, dass die Bürgerscafft von den Gerichtsdienern, wegen des bürgerlichen Gehorsams, bishero sehr gestaiert worden, alsz will Ain Ehrsam Gemein dass da künnftig ein Bürger in Arrest geschaffen wurde, derselbe mehres nicht denn 4 ungarisch, in Herauslassung auch 4 ungarisch. Ein fremder aber 8 ungarisch zu geben schuldig seyn solle. doch solle es in der Feitung gedoppelt seyn. Gleichergestalt soll es auch mit der Fordergeld gehalten werden.

26. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 402.

... determinatum est, ut ejusmodi captivi a modo impestorum, uticumque intra ambitum hujus comitatus comprahaensi,

ad arcem Saskō deducantur. Pro quorum custodia inclytus comitatus intertenetit duos satrapas, quorum annuale stipendium erunt flor. 50 per inclytum comitatum exolvendi.

27. 6 váltókrajcár, illetve két garas

28. C. S. III. kötet, p. 198.

29. C. S. IV. kötet 1. fele, p. 554.

Conducendus erit pariter unus custos carceris, cuius salarium preater ejus accidentales proventus annuatim erunt floreni quadraginta. Item duo hajdones, quorum salarium menstruatim pro singulo erunt floreni 3, ex cassa inclyti comitatus exsolvendi.

30. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 607.

Für die gefangene eine versicherte Ketten zur besserer Verwahrung machen lassen.

31. C. S. V. kötet 1. fele, p. 482.

Ut autem securitati carcerum et custodiae captivorum magis provisum habeatur, determinatur, ut dum captivi in carceribus habebuntur, unus ex hajdonibus in domo comitatus ad latus carcerum custodis pro continuo maneat et per nemirem ullus exmittatur.

32. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 710.

Es ist resolvirt, das das Arestgeldt per 25 dr. zwischen den Stadtwachmaister, und vice Stadtwachmaister fűrohin getheillt werde.

33. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 265.

Item khunbt die erbare Gemein schwar an, dasz man die ehrlichen Purger so spatlich dies Jahr in die damnitz geschafft und gesetzt, als wens die leichtfertigsten leüt weren, das soll hinfuren nicht geschehen, man hat andere gefanckhnus als die damnitz, übeltader sol man hinein setzen unt nicht Purger.

Hasonló rendelkezést hozott 1749-ben Pécs városa.

34. C. S. II. kötet 2. fele, p. 169.

35. C. S. II. kötet 2. fele, p. 318.

36. EOE XVIII. kötet, pp. 310–311.

37. Jakab i.m.

38. icce, melyben 36 közönséges tojás fér el hajjal; 0,6 liter

39. Jakab i.m.

40. Jakab i.m.

41. fából készült; ott ahol megmarkolták gömbölyű volt, a másik vége felé pedig ellaposodott és kiszélesedett. Vajna (Vajna Károly: Hazai régi büntetések) szilvaíz-keverőhöz hasonlítja.

42. Jakab i.m.

43. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 142.

Letzlich kombt auch grosse klag fur wegen des Stadt-Potten, das er die gefangenen übl plagt, schlecht und erhungert, das ers auch sonst überall und sonderlich Im Gwelb auff der Kirchen unsauber halte: Bitten demnach ain Ers. N. W. Ratt wellen Ime bevelhen, das er das seinige wie Im zustehet, versehe, oder In ainen andern aufnehmen, der vleisziger sey; und wan auch gefangenen einkhomen, so auff frischer that begrieffen werden, das man mit denselben hinfurt an so lanng nicht verziehe, bisz sie harter gefangnus und hungers halben sterben, unnd In sich selber verzweiffeln muessen, dann es Gemainer Stadt zu grosser nachredt geraicht.

44. C. S. V. kötet 1. fele, p. 209.

45. Balás i.m.

46. lásd: **Komáromy Andor**: A magyarországi boszorkányperek oklevéltára

47. C. S. V. kötet 1. fele, p. 691.

... malefactores similes ad carceres magistratuales adducti more antea usitato in pane et aqua interteneantur, panis portione relate ad sungulem caput ad duas libras ditim reducta.

48. Balás i.m.

49. C. S. II. kötet I. fele, p. 514.

50. Székely Oklevéltár II. kötet

51. C. S. I. kötet, p. 203.

52. C. S. I. kötet, p. 278.

53. EOE XII. kötet, p. 516.

54. EOE IX. kötet, p. 318.

55. EOE XV. kötet, p. 114.

56. Komáromy Andor: 454.

57. C. S. III. kötet, p. 213.

58. C. S. V. kötet 2. fele, p. 502.

59. HK III. R. 28. cím

60. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 15.

Wen ainer ain schuldiger hott, der da fuder fluchtig ist er mag In selber wol darvmb fahren und in die scherigen stube füm, darvmb ist er dem Richter nichts pflichtig.

61. C. S. III. kötet p. 572.

... Item deliberatum est, quod si quispiam cum aliquo litem intentare voluerit ac citaverit sigillo iudicis suum adversarium, ille autem contempta citatione, comparere coram iudice ad dirimendas controversias neglexerit et venire non curaverit: ex tunc iudex talem hominem capiendi et in carcere opidi ad 15 dies detinendi habeat potestatis facultatem.

62. EOE IX. kötet, p. 102.

63. EOE X. kötet, p. 315.

64. C. S. I. kötet, p. 372.

65. C. S. V. kötet 2. fele, p. 213.

66. C. S. V. kötet 2. fele, p. 377.

67. C. S. III. kötet, p. 432.

68. 12 esztendő

69. C. S. I. kötet, p. 135.

70. C. S. I. kötet, p. 408.

71. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 188.

Das ein ieder Gastgeb, Wein oder Pierschenkh, vor und unter den Predigten, auch nach der Neundten uhr zum abendt, khein gefräss, getrenck, geseng, geschrey, spiel, noch getencz, inner oder ausserhalb

der Stadt in seinem hauss zuelasse oder gestatte, Wer hiewider thuen wirt, soll erstlich am Leib mit 14 Stock sitzen, Darnach im Peuttl umb zehen gulden gestraffet werden.

72. C. S. III. kötet, pp. 617–618.

73. C. S. III. kötet, p. 274.

74. C. S. III. kötet, p. 327.

75. C. S. IV. kötet I. fele, pp. 853–854.

76. Uo.

77. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 838.

78. Székely Oklevéltár III. kötet

79. EOE III. kötet, pp. 27–29.

80. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 159.

... Si aliquis Hungarorum „bestje lélek, keresztelte”, item Bohemice psys stworhenis, hrom zabil, item germanice das dich gotts wunden, vel autem sacrament, conviciatus fuerit, ille primo per octiduum in vinculis detinatur.

81. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 216.

In portarios animadverat, ne temere stationem suam deserant, quod si contigerit, poenas luant carceris de facto.

82. C. S. III. kötet, p. 576.

83. C. S. II. kötet 2. fele, p. 127.

Solchen Gottesdienst sollen mit nichten hindern, die wein und bierschenken und branntweiner, darumb man ihn weder früh hoch zur abendpredig gestatten soll zu schenken, bei bisz f1. 1. Wer aber darumb weisz und zeigt's nicht an, soll gleiche straf leiden. Wir bitten einen ganz ehrbaren Rath, wollen nicht gestatten, Lipser branntwein hierher zu bringen, auch weder von malz oder waitzen lassen brennen; wo man solches ershet, soll der marktrichter den boden ausschlagen, und den wirth, er sei arm oder reich, ins gefangniss setzen und umgestraft nicht lassen. Diesem Artikel wolle ein weiser steif halten, und wenn's den armen verbotten, soll's den reichen nicht frei sein.

84. C. S. III. kötet, pp. 110–112.

85. C. S. II. kötet 2. fele, p. 249.

Gottes-Lästerung, Schwären, Fluchen und Schelten, darzu das Karten und Würfelspiel, diweilen das bey dergleichen Fluchen und Schelten an meisten vorgehen, soll bey Straff des Gefängnusz und Geldes abgestraft werden.

86. C. S. III. kötet, p. 160.

87. C. S. V. kötet 1. fele, p. 184.

Statutum de Zingaris: Demandatur iisdem, ut fabricando et permutando vivant; in furto deprahensi capiantur, ad manus domini vicecomitis tradantur, incarcerentur ac tandem juxta demerita judicialiter puniantur.

88. C. S. V. kötet 1. fele, p. 538.

Ultimo determinatum est, ne pastores comutorum pecorum vulgo „Gulyás” equos servent, et hinc inde equis proficiscantur; qui si talis eques comprahendatur, capiatur et Simontornyam ad carceres deducatur.

89. C. S. II. kötet 2. fele, p. 498.

90. EOE II. kötet, p. 534.

91. C. S. I. kötet, pp. 231–232.

92. **Varga Endre:** Úriszék XVI–XVII. századi perszövegek

93. Varga i.m.

94. Uo.

95. Etorony Kolozsvár ún. Óvárában volt.

96. C. S. I. kötet, pp. 185–186.

97. C. S. I. kötet, p. 552.

Die Walachen so Sie alhie in der Statt nach Abendt Klock oder nacht Klocken zeitt, wenn sich Tag undt Nacht scheidt auff den Gassen erfunden werden, sollen sie in den thurm eingeführt werden. Werden sie aber zu iemander in der herbergh nach der 9 Stunden sich ungebührlich verhalten mitt tollisiren sollen Sie gleicher weis in das gefanknisz eingefürett werden, der

wirdt auch desgleicher umb. f. 1, gestraf, felt werden.

98. C. S. V. kötet 2. fele, pp. 130–131.

99. EOE VII. kötet, pp. 395–399.

100. C. S. III. kötet, p. 181.

101. C. S. IV. kötet 2. fele, p. 475.

102. C. S. V. kötet 2. fele, p. 512.

Es wird ferner vermög allerhöchst Ihrö k.k. Apostolischen Majestäts ahhero ergangenen allernädigsten Circular Befehl de dato 8-ten Julii, des 1749-sten Jahrs kund und zu wissen gemacht, dasz Höchst dieselbe hinfüro die Soldaten Deserteurs nicht mehr am Leben, sondern mit zeitlicher Straff, nemlichen mit Vestung und Schantz Arbeiten zu Bestrafen allemädigst entschlossen habe. Und diese Straff erstreckt sich nicht nur allein auf die Soldaten Deserteurs, sondern auch auf alle diejenige, welche denen Deserteurs zur fluchtung Gelegenheit verschaffen, solche bey sich aufbehalten oder ihnen dasz Gewöhr abkauffen oder verwechszlen und vertauschen. Diese, wenn sie Bauern, Bürger oder Herrschaftliche Beamten und Bedienten, und zu zahlen vermögend sind, sollen und müssen Erstlich den, dem k. k. Aerario verursachten Schaden ersetzen, und demnach die Manns Personen, nach dem von der weltlichen Obrigkeit geschlossenen Process zur Vestung und Schantz Arbeit auf 10 gantze Jahre verurtheilet, und abgeschicket werden, die Weibs Personen aber eben auf 10 Jahre nacher Temesvár.

103. Varga i.m.

104. C. S. V. kötet 2. fele, p. 556.

105. EOE XVI. kötet, p. 173.

106. Varga i.m.

107. C. S. V. kötet 2. fele, p. 556.

108. Angyal Pál–Degré Alajos: A XVI–XVII. századi erdélyi büntetőjog vázlat, p. 30.

- 109.** EOE XVI. kötet, p. 326.
110. EOE VI. kötet, p. 622.
111. EOE X. kötet, p. 213.
112. Székely Oklevéltár V. kötet, p. 153.
113. lásd: 1670. február 15. gyulafehérvári országgyűlés; 1714. Kolozs megyei Conclusum és Statutum in: C.S. I. kötet
114. Cavea; nyilvános helyre állított rostélyos lécketrec. lásd: Vajna i.m.
115. Vidékről származó, nőtlen egyedülálló, akinek a városban nem volt öröksége.
116. C. S. I. kötet, pp. 204–205.
117. C. S. I. kötet, p. 232.
118. C. S. I. kötet, p. 240.
119. C. S. I. kötet, p. 89.
120. lásd: **Temesváry Ferenc:** Büntetőeszközök a régi Magyarországon
121. C. S. I. kötet, p. 73.
122. C. S. I. kötet, p. 333.
123. C. S. I. kötet, p. 135.
124. C. S. I. kötet, p. 140.
125. szalmát, kévét gyűjtő
126. C. S. I. kötet, pp. 430–432.
127. C. S. III. kötet, p. 553.
128. C. S. III. kötet, p. 607.
129. C. S. IV. kötet, I. fele, p. 568.
130. lásd: 1649 Marosvásárhely; Gyulafehérvári országgyűlés 1657. június 14.; Segesvári országgyűlés 1664. november 15.; Gyulafehérvári országgyűlés 1676. november 21.
131. lásd: 1649 Marosvásárhely; 1667 Nagybánya városi statutum; 1668 Küküllő megyei Constitutiók
132. C. S. I. kötet, p. 99.

Új határok között

Büntetés-végrehajtás a két világháború közötti Magyarországon

A két világháború közötti Magyarország büntetőjogát három lényeges tendencia jellemezte. Egyik az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság alatt történtek jogi konzekvenciáinak levonása, a másik a 20. század büntetőjogi reformgondolatainak jogszabályi megfogalmazódása, a harmadik pedig a militarizálódás és a háborús feszültség megjelenésének jogi vonatkozásai. Mindhárom hatás komoly változásokat idézett előt a büntető anyagi jogi és a büntetés-végrehajtási jog és gyakorlat körében.

A Tanácsköztársaságot követő politikai berendezkedés büntetőjogi és kihágási reakcióira a védekezés volt jellemző. Tanulva az 1918-as eseményekből és a forradalmi mozgalmak társadalomátalakító erejének tapasztalataiból, az új rendszer politikusai az első években mindenekelőtt a rezsim büntetőjogi védelmére fordították figyelmüket. A *Csemege-kódex* (a hatályos büntető törvénykönyv) hűtlenségre, lázadásra, izgatásra vonatkozó passzusai megítélésük szerint kevésnek bizonyulván, megszületett az 1921/3. tc., az, amelynek lényegi rendelkezése, hogy az állam és a társadalom törvényes rendjének „erőszakos felforgatására” vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály „kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló” mozgalmakat vagy szervezkedéseket bünteti. Még ha az első mondatokból nem olvasná is ki valaki, hogy a törvény kifejezetten a bolsevik forradalom résztvevői, majd a kommunista mozgalom tagjai ellen irányult, a *Kúriai döntvények* nem hagytak kétséget afelől, hogy a jogalkotó a kommunista aktivistákra gondolt. (Például a K. 6350/1924 értelmében a törvény hatálya alá tartozott, aki a „proletárdiktatúra összeomlása után külföldre menekült kommunistákkal összeköttetésben és egyetértésben álnéven gyárba munkásnak állott be azért, hogy a munkásság körében az osztályharc és forradalmi mozgalmak érdekében társakat nyerjen.”)

Mint az egyik legsúlyosabb bűncselekménykör, szankcionálása ennek megfelelően halál- és szabadságvesztés-büntetés volt. Magának az alapesetnek legmagasabb büntetése tizenöt évig terjedhető fegyház volt, de ha az államellenes szervezkedéssel összefüggésben a büntető törvénykönyvben meghatározott további bűncselekményeket is elköveték, úgy a büntetés egészen a halálbüntetésig vagy az életfogytiglani fegyházbüntetésig is terjedhetett. Érdekes a törvénynek az a passzusa, amelyik külön védelemben részesíti a

katonaságot, a magyar fegyveres erőt, a magyar királyi rendőrséget és csendőrséget, amennyiben öt évig terjedhető fogházbüntetéssel fenyegeti mindazokat, akik ellenük izgatnak, aki „*alakilag és tartalmilag egyaránt törvényes rendelkezésük ellen engedetlenségre hív fel*”. Megemlítendő, hogy a törvény külön fejezetben tárgyalta az addig a magyar büntetőjogban ismeretlen tényállást, „*a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló*” bünteteket és vétségeket. A magyar büntető jogalkotás szegényfoltjának tekinthető az 1920. év két törvénycikke (1920/15. az árdrágító visszaélésekről és az 1920/26. tc. a vagyon, az erkölcsiség és a személyiség büntetőjogi védelméről), melyek a mindkét nembeliekre alkalmazható bot- és vesszőbüntetés újbevezetéséről rendelkeztek.

A személyi szabadságjogok körét érintette az 1914/50. tc. 10. paragrafusában foglalt felhatalmazás meghosszabbítása, melyet a garanciális aggályokat félretéve rendeleti úton hosszabbított meg a kormányzat. E felhatalmazásra alapozva azután belügyminiszeri rendeletekben az állam biztonsága, a társadalmi rend védelme érdekében a közbiztonságra nézve veszélyes vagy gyanús (!) egyének ellenében lehetővé tette a rendőri felügyelet, illetőleg a rendőrhatalom őrízeti (internálás) alkalmazását (4352/1920, 30035/1920, 3000/1922 BM-rendeletek).

A militarizálódás bizonyítékának volt tekinthető az 1930. évi büntető jogalkotás. Az *új katonai büntető törvénykönyv* (1930/2. tc.) és a *kémtevékenységről, a hűtlenség tényállási körnek kiszélesítéséről* szóló 1930/3. tc. vitathatatlaná tette ezt a folyamatot. Az 1939/2. tc., a honvédelmi törvény pedig a levante- és hadkötelezettséggel, hadkötelezettséggel és hadi szállításokkal kapcsolatos számos büntető rendelkezést tartalmazott. Egy évvel később tették közzé a magyar állam biztonságáról és nemzetközi érdekeit veszélyeztető egyes bűncselekmények büntetéséről szóló törvényt (1940/18. tc.).

Megrögzött büntettek

Többek között a büntetőjogi reformáramlatok hatására született meg az 1928/10. tc., a *II. Büntetőnovella*, melynek leglényegesebb intézkedése a megrögzött büntettek elleni fellépés. Már a századelő büntetőjogi mozgalmainak részévé vált a büntettek osztályozása, és tipizálásnak megfelelő speciális kezelése. A reformiskolák tettes-büntetőjogi felfogása (melynek központi ideája a bűncselekmény normatív vizsgálatáról az ítékezésnél és a végrehajtásnál egyaránt az elkövető személyiségére és személyes körülményeire helyezni a hangsúlyt) előtérbe állította potenciális bűnelkövetők kezelésének kérdését. Még a háború előtt sor került a *közveszélyes munkakerülőkről* szóló jogszabály kodifikálására, ezzel egyidőben a dologház intézményének felállítására.

A két háború közötti Magyarország büntető jogalkotása a többszörös visszaeső, súlyos, ún. *megrögzött bűnelkövetőket* is célba vette, s a fent említett II. Büntetőnovella intézményesítette számukra a szigorított dologházat. (A törvény szerint megrögzött büntetettnek volt tekinthető, aki „*az élet, a személyem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetést követett el, és a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának nincs helye, ha megállapíthatja róla, hogy... a bűncselekményeket üzletszerűen követte el vagy bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat.*”

A szigorított dologház speciális szabadságvesztés-büntetési nem volt, mely, szemben a polgári társadalom büntetőjogának garanciális intézményeivel, határozatlan tartamban állapította meg a büntetést („*míg közveszélyességük tart*”). Az ítéletben a határozatlan tartamú szabadságvesztés megjelölése helyett a büntetésnek csupán a minimumát írták elő (melynek amúgy általános legkisebb, alsó mértéke három, a feltételes szabadságról visszakerültek esetében öt esztendő), felső határát nyitva hagyták. Az ítéleti minimum le-töltése után évente egy alkalommal kérvényezhette az elítélt az igazságügy-minisztertől feltételes szabadságra bocsátását, melynek kiérdekléséről a szigorított dologház mellett szervezett felügyelő hatóság nyilatkozott. A szigorított dologház beleillett azon nyugat-európai törvényhozási törekvések sorába, amelyek a társadalomra veszélyes elemek ellen preventív céllal és büntető eszközzel kívántak fellépni, s melynek kevésbé ellenőrizhető és így kevésbé törvényes formájává lett az *internálás*. (Bámmennyire ellenérzéseket táplál is ugyanakkor a határozatlan tartamú szabadságvesztés garanciahiányos megoldása, s az elítélt ennek következtében megnövekedett kiszolgáltatottsága, el kell ismerni, hogy a törvény elkerülte a politikai bűncselekmények elkövetőivel szembeni fellépésre kínálkozó alkalmat, s az új büntetési nemet csak „közbüntettesekre” vonatkoztatta.)

Reformgondolatok

A törvénykezési praxist pedig óvatossága, jogászai kiegyensúlyozottsága miatt is dicséret illeti, mely visszatartotta a szabadságvesztések és a szigorított dologház halmozott alkalmazásától. Magyarországon nem vált jellemzővé a biztonsági intézkedések és a büntetések együttes alkalmazása.

A Büntetőnovella a büntetési rendszer módosítására is tett lépéseket, amikor lehetővé tette a törvénykező bírónak, hogy ha így „*érzékenyebben lehet megbüntetni ... s határozottabban visszatartani*” a bűnelkövetőt, akkor a fogházbüntetés helyett pénzbüntetés kiszabását is választhatta.

Ugyancsak a reformgondolat járta át az 1940/37. törvénycikkelyt, mely a büntető ítélethez fűződő hátrányos jogkövetkezmények korlátozásáról és megszüntetéséről szólt.

Mindezek az intézkedések újabb feladatokat róttak a büntetés-végrehajtásra, különösen képpen a szigorított őrizet alkalmazásánál.

A büntetés-végrehajtás feltételrendszere a trianoni diktátumot követően jelentősen meggyengült. Ennek leglényegesebb összetevője természetesen a fegyintézetek és fogházak számának erőteljes csökkenése volt. A gondot nem feltétlenül az intézetek hiánya jelentette, hanem a dualizmus idején kialakított, a századforduló táján már szisztematikussá tett *fegyház–börtön–fogház hálózat megbomlása*.

A háború utáni rendezés következtében a magyar büntetés-végrehajtás elveszítette a *lipótvári*, az *illvai* és a *nagyenyei* fegyintézetet (33 százalék), továbbá 42 *törvényszéki* (64,4 százalék) és 200 *járásbírósági fogházat* (63,9 százalék). Ily módon a háborút megelőző intézeti állományból mindössze hat fegyintézet, 23 törvényszéki és 113 járásbírósági fogház maradt az igazságügyi kormányzat birtokában. (Ez utóbbiak közül is kis forgalom miatt a húszas évek második felére még további 25-öt megszüntettek.)

A két világháború között funkcionáló ún. országos büntetőintézet volt a *budapesti ki-*

rályi országos gyűjtőfogház, a váci királyi országos fegyintézet és közvetítőintézet, a soproni királyi országos fegyintézet és szigorított férfi dologház, a hartai királyi országos büntetőintézet (Állampuszta), a márianosztrai királyi országos büntetőintézet és szigorított női dologház, a szegedi királyi kerületi börtön és államfogház. 1906-tól működött a Gyűjtőfogházzal egy igazgatás alatt az Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeógyógyászati Intézet. Nem kevésbé az antropológiai reformirányzat hatására, bűnügyi embertani laboratórium is működött a Gyűjtőfogházban, az elkövetők embertani és lélektani sajátosságainak tanulmányozására. Vácott és a budapesti Gyűjtőfogházban üzemeltettek jól felszerelt rabkórházakat.

1922-ben állították fel – még 1910-es előzmények után – az Országos Börtönügyi Múzeumot, s 1925-től az Igazságügyi Minisztériumban Tauffer Emil örökösének felajánlásából nyílt meg a Börtönügyi Tauffer-könyvtár.

Királyi törvényszéki fogházak működtek Budapesten (budapesti törvényszéki fogház és pestvidéki törvényszéki fogház), továbbá Baján, Balassagyarmaton, Debrecenben, Egerben, Győrben, Gyulán, Kalocsán, Kaposváron, Kecskeméten, Miskolcon, Nagykanizsán, Nyíregyházán, Pécsen, Sátoraljaújhelyen, Sopronban, Szegeden, Szekszárdon, Székesfehérváron, Szolnokon, Szombathelyen, Veszprémben és Zalaegerszegen. A járásbírói fogházak befogadóképessége nem volt jelentős, a 250 letartóztatott befogadására alkalmas jászberényi járásbírói fogházon túl általában 15-20 fő elhelyezésére nyílt lehetőség egy-egy fogházban.

Túlsúfoltság

Tekintettel a Tanácsköztársaságot követő megtorlásra és a háborút követő elnyomódásra válaszul ugrásszerűen megnövekvő kriminalitásra, s a börtönügyi igazgatásban a szerkezetváltozás miatt bekövetkezett átmeneti zavarodottságra is, a büntetés-végrehajtás rendkívüli feladatokkal volt kénytelen szembenézni. A megkisebbitett országterületre eső letartóztatottak száma megduplázódott és az intézetek túlsúfolttá váltak (az új határok között 1920 májusában a rablétszám meghaladta a 14 ezret, holott a háború előtt 7700 körül mozgott az ugyanezen területre vetített mutató). A túlsúfoltság természetes velejárója volt az ellátási körülmények jelentős minőségromlása, az élelmezési problémák, a ruha- és munkaanyag hiánya, a fűtetlenség, s nem kevésbé a büntetés-végrehajtási őrség végletes kimerülése.

A büntetés-végrehajtás jogi környezete a két világháború között lényegesen nem változott. A rezsim jogfolytonosság-ésményének megfelelően e területen sem törekedtek valamiféle újrászabályozásra, csupán kisebb korrekciós kiegészítéseket eszközöltek. A leglényegesebb változások a rabmunkáltatás, az élelmezés és a szigorított dologház bevezetése körül voltak. A rabmunkáltatás fő vonása az első világháborút követően az ipari jellegűről a mezőgazdasági termelésre való áttérés volt. Minthogy a korábban működő, döntően ipari üzemek nem váltották be a hozzájuk fűzött jövedelmezőségi reményeket (sőt inkább problémákat okoztak az igazságügynek), a börtönügy vezetői a mezőgazdasági termelés felé fordultak. Növelte az agrárgazdaságok esélyeit az is, hogy a háborút követően rendkívüli nehézségekkel kellett a kormánynak szembenéznie a nyersanyag-ellátás-

ban általában is, nemcsak a börtönügyi vállalatok esetében. Az ipari központjainak jelentős részét veszített Magyarország gazdasága is agrárjellegűvé formálódott. Az érvek között jelentősen nyomott a latban, hogy a letartóztatott népesség közel negyven százaléka a mezőgazdasággal foglalkozók köréből került ki. Kezdetben a hartai közvetítő intézetet alakították át országos intézetté (Állampuszta), minthogy korábban mezőgazdasági termelés csak a közvetítő intézetekben zajlott, később a törvényszéki fogházakban is létesítettek kertészeteket, hogy legalább a fogház ételmezéséhez hozzájárulhassanak.

Eredetileg a *rabmunkáltatás* egyik leágazásaként született meg a rabélelmezés sajátos válfaja, a *vállalkozói rendszer*. Eredetileg a rabmunkát bérbbe vevő vállalkozó szerezte a rabok ellátását is. Ez a vállalkozói alapon történő ételmezés azonban fennmaradt akkor is, amikor már a rabok munkával történő ellátása állami feladattá lett. Nos, a két világháború közötti Magyarország börtönügyi kormányzata 1921-ben végleg felszámolta a vállalkozó részt a büntetés-végrehajtásban, s a törvényszéki fogházakban is a házi kezelést honosították meg (3063/1921 IM). Ezzel függött össze a fogházak melletti rabkertészetek elterjedése, a rabmunkáltatás agrárirányba történő elmozdulása is.

Szigorított dologház

A *szigorított dologház* megvalósítására a törvény új, speciális, kifejezetten e büntetési nem végrehajtására szolgáló intézetek felállítására kötelezte az igazságügyi kormányzatot. Ez az intézkedés logikus következménye volt a szigorított dologház jellegéről és lényegéről vallott felfogásnak. A szigorított dologház esetében ugyanis a megrögzött, különösen veszélyes és lényegében javíthatatlannak ítélt bűnözői körrel szemben a büntetések különféle céljai közül vitathatatlanul előtérbe került az ártalmatlanná tétel, vagyis a társadalom védelme. Minden egyéb megfontolás másodlagossá minősült. Ezek az elítéltek pedig érthetően különleges kezelést igényeltek, nem lehetett őket hagyományos módszerrel megközelíteni, biztonságosan őrizni. A rendelkezés nem valósult meg. Az Igazságügyi Minisztérium inkább a mentőkötélbe kapaszkodott, s élve a jogszabály adta lehetőséggel, addig is, amíg az új intézetek elkészülhetnek, a meglévő intézetek közül jelölték ki a szigorított dologház végrehajtását szolgáló intézeteket. (Sopronkőhidára kerültek a férfiak, Márianosztrára a női elítéltek.) A végrehajtás nem csupán papíron jelentett feladatokot, mert – szemben az 1913/21. törvénycikkben meghonosított dologház intézményével, melyet nem kedvelt meg a magyar bírói kar – a szigorított dologház alkalmazása a praxis szívesen használt eszköze lett.

A szigorított dologház végrehajtását tekintve „*kombinált intézmény*”, vagyis a dologház és a fegyház jellemzőinek keveredéséből képződött rezsim. A dologházból származik a határozatlan időtartam gondolata és a munkakényszer, a fegyházból pedig a rendkívül szigorú rend, a kevés kedvezmény és nagy terhelés gyakorlata, kemény életmód. Ebből fakadóan a szigorított dologház végrehajtására is csak fegyintézetben kerülhetett sor.

A reformiskolák egyik jelentős vívmányának számított a fiatalokúak differenciált kezelésére vonatkozó követelésük elfogadtatása az európai kormányzatokkal. A huszadik század talán legfőbb eredményének számít a büntetőjogban és a büntetés-végrehajtásban egyaránt a fiatalokúak kezelésére vonatkozó speciális szabályozás és végrehajtási gya-

korlat kimunkálása. Hazánkban még a háború előtt került sor az idevágó jogszabályok kodifikálására (1908/36., 1913/7. tc.), az intézethálózat kiteljesedése azonban csak a két világháború közötti korszakban rögzíthető. A harmincas évekre már 1330 fő befogadására alkalmas öt állami javítóintézet (Aszód, Budapest, Cegléd, Székesfehérvár, Rákospalota) és tizenegy kilencszáznegyven főre méretezett, költségvetésből támogatott *magánintézet*, továbbá a fegyházban és börtönben letöltendő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekményt elkövetett elítéltek számára öt helyen álltak készen fiatalok befogadására: *a ceglédi és nyíregyházi fiatalok fogházában*, valamint *a pestvidéki, egri és gyulai törvényszéki fogházak elkülönített részlegeiben*.

Az állam persze minden ismert nehézsége ellenére sem mondott le a börtönügy technikai színvonalának emeléséről s új létesítmények átadásáról. Így került sor az állampusztai (hartai) önálló iskolaépület létesítésére, a budapesti gyűjtőfogház kórházában tüdőbetegosztály megnyitására, a váci 18 kórtermes rabkórház átadására. Megkezdte működését a Pestvidéki Törvényszéki fogház (Gyorskocsi utca), megnyitotta kapuit *a békéscsabai, hajdúböszörményi, hajdúszoboszlói, hatvani, szigetvári fogház*. Nem kevéssé ennek köszönhetően, 1925-re megszűnt az intézetek zsúfoltsága, amit a konszolidálódó büntetőjogi praxis is kiegyesített: 1930-ban már csak hétezer körül mozgott az átlagos rablétszám.

A változásokkal összhangban az Igazságügyi Minisztériumban külön ügyosztály alakult *a büntetés-végrehajtás gazdasági ügyeinek* intézésére. (Megjegyzendő azonban, hogy sajnos nem annyira a börtönügy finanszírozása, mint inkább a rabmunkából befolyó jövedelmek fokozása lett a célja az új szervezeti egységnek. E cél előtérbe kerülése a büntetés-végrehajtás történetének valamennyi periódusában a hatékony börtönügyi munkarovására ment, s a gazdasági céloknak egyértelműen alárendelte a kriminológiai, büntetés-végrehajtási megfontolásokat.)

„Fegyveres karhatalom”

A büntetés-végrehajtás személyzete „*fegyveres karhatalomnak*” volt tekinthető a jogszabályok felfogása szerint. Amennyiben feladatát nem tudta volna ellátni, segítségül hívhatta a csendőrséget, rendkívüli esetben a katonaságot is.

A büntetés-végrehajtási személyzet számára a legfontosabb változás volt az igazságügy-miniszter 1923. évi rendelete értelmében *fegyőri és fogházőri tanfolyamok* megindítása (15854/1923 IM), amely generálisan szabályozta az őrszemélyzet szakmai képzését, s ezzel egyidőben meghatározott ismeretminimumot állított a fegyőrök és fogházőrök elé. Az alkalmazási feltételek ugyanis valóban csak a minimumot jelentették: írni-olvasni tudást, elemi számvetésben való jártasságot és katonai gyakorlatot („jártas a fegyverforgatásban”) követeltek meg. A „kiképzés” mindössze annyit jelentett, hogy az új őr alkalmazásakor ismertették vele a szolgálati szabályzatot és az „Útmutatás a fegyveres szolgálatban” című füzetkét. Az őri tanfolyamot és őri vizsgát ezt követően, négyheti kurzus keretében kellett elsajátítani.

Az őrszemélyzet egyenruháját a két világháború közötti időszakban a következőképpen állapították meg a jogszabályok. Az egyenruha viselése *kötelező* volt, s azt az előljá-

róság bocsátotta rendelkezésre. Az egyenruha állott *búzavirágkék posztóból, ezüst színű rózsával, két rézgombbal, bőr szemvédővel és rézcsatos fekete viharszíjjal* ellátott, a honvédségi minta után készült *sapkából, sötétkék posztóból szabott, ujjain vitézkötéses, mel- len öt rézgombos téli vagy barna csontgombokkal ellátott nyári csinvatzubbonyból; bú- zavirágkék téli pantalló posztóból vagy nyári csinvatnadrágból; tehénből készült ba- kancsból, acélszürke posztóköpenyből. A fegyverzet szuronnal ellátott Manlicher-pus- kából állott.*

A tisztviselők egyenruháját még a 43845/1891. sz. IM-rendelet határozta meg. (Esze- rint a lelkészt és az orvost leszámítva, valamennyi tisztviselő számára kötelező a szolgál- latban az egyenruha viselése, melyet funkciójuk félreérthetlensége érdekében hordtak; a kardot pedig tekintélyük emelése és egyértelműsítése miatt voltak kötelesek viselni.) Az öltöny elemei voltak: a honvédtiszti mintára készült *fekete posztósapka*, hurkos rózsával és állszíjjal; *sötétkék posztózubbony ibolyaszín hajtókával és arany-sinórral, aranypaszo- mánnyal; szürke pantalló, simafejű cipő vagy félszárú csi-ma, végül sötétbarna, arany- gombos posztóköpeny.*

Mezey Barna

Pataki szellem

Emlékkönyv Finkey Ferenc életéről és munkásságáról

1870-ben, 125 esztendeje született Sáros-patakon, és 1935-ben, 60 éve lett korona-ügyész *Finkey Ferenc*, aki 30 évet töltött a jogi katedrán, 17 évet a legfelsőbb szintű igazságügyi szolgálatban, és akit a magyar börtönügy megújítóinak legnagyobbjai közé sorolhatunk.

Finkey 1893-tól „anyaiskolájában” a sárospataki jogakadémián tanít magyar közjogot és közigazgatási jogot, ám legkedvesebb, legfontosabb érdeklődési területe a büntetőjog. Rendes tanárrá választása (1894) után 1895-ben e tárgy köréből írja meg székfoglaló értekezését és két tankönyvét, amelyek nagyon népszerűek lettek. *A magyar büntetőeljárás tankönyve* Budapesten 1899-ben jelenik meg, s még háromszor (1903, 1907 és 1916) adják ki átdolgozva újra. Másik tankönyve, *A magyar büntetőjog tankönyve* öt kiadást ért meg (1902, 1905, 1908, 1914, 1922).

Mint akadémiai tanár, nagy gondot fordít az általa tanított jogi stúdiumok gyakorlati alkalmazásának, megvalósulásának megismertetésére. Tanítványait rendszeresen viszi különböző büntetőtárgyalásokra és Magyarország több fegyházába (Vác, Lipótvar, Illava, Munkács), valamint az aszódi javítóintézetbe.

1900-ban nagyobb büntetőjogi, különösen börtönügyi tanulmányutat tesz, a több mint három hónapos út során Németországot, Franciaországot, Belgiumot és Angliát kere-

si fel. Sok börtönt, javító-nevelő intézetet is meglátogat. Tapasztalatait börtönügyi monográfiájának (A börtönügy jelen állapota és reformkérdései Bp. 1904) megírásakor hasznosítja.

A büntetőüggyel, a fiatalkorúak büntetőjogával kapcsolatos munkásságát elismerendő 1910 nyarán a kormány kiküldetésében több mint kéthónapos ösztöndíjas tanulmányutat tesz az Amerikai Egyesült Államokban, többek között részt vesz Washingtonban a nyolcnapos IX. nemzetközi börtönügyi kongresszuson.

1912-ben a kolozsvári egyetem jogi kara meghívja a büntetőeljárás tanárának, a meghívást elfogadja, kezdetét veszi munkásságának második, *kolozsvári* szakasza.

Tanári munkájában Kolozsvárt is nagy gondot fordít a gyakorlati munka megismertetésére, tanítványainak itt is bemutatja a fegyházak, a fiatalkorúak fogháza, javító-nevelő intézete munkáját.

1915-ben az Igazságügyi Minisztérium felkérésre átmege az 1914-ben megnyílt, még csak jogi karral működő pozsonyi egyetemre, a büntetőjogi tanszékre. Az 1917/18-as tanévben mint az egyetem rektora megszervezi a bölcsészeti és az orvostudományi kart. Szerepet vállal az egyetemen kívüli társadalom életében is. Kolozsvárhoz hasonlóan patronázs-egyleteket hoz létre Nagyszombatban és Nyitrán, tanácselnöke a Fiatalkorúak Pozsonyi Felügyelő Hatóságának, elnöke

a hadigondozó bizottságnak. 1921-ben a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem jogi kara is – a már két évvel korábban kiüldözött bölcsészeti és orvosi kar után – Budapestre kerül. Finkey másfél évig Budapesten tanít.

1922-ben visszahívják a Kolozsvárról Szegedre költözött egyetemre, ahol újabb másfél évet tölt.

Koronaügyész-helyettesként 1923 júniusában kezdi meg igazságügyi szolgálatát. Tanárként is mindig figyelemmel kísérte a bírói gyakorlatot, szaklapokban tette közzé a bíróságok különböző ítéleteivel kapcsolatos észrevételeit. Koronaügyész-helyettesként az a feladata, hogy az első és másodfokú bíróságok jogerős ítéleteit elemezze, és a törvényt sértő ítéleteket a kúria tanácsa elé vigye és a hibát, törvényt sértést helyreigazítsa.

Finkeyt jó munkája alapján a kormányzó 1930 októberében a kúria tanácselnökévé nevezi ki. Ez Finkey igazságügyi szolgálatának második állomása. Az öt kúriai bíróval megvitatja az oda kerülő ügyeket, vezeti a tárgyalásokat, dönt véleményeltérés esetén.

1935. június 23-án nevezik ki legfőbb királyi ügyésszé, s ezzel együtt az országgyűlés felsőházának tagjává. Ez igazságügyi működésének harmadik, egyben utolsó szakasza.

1938-ban az igazságügyi miniszter megbízza az Országos Bírói és Ügyvédi Vizgabizottság elnökletével. Ez a mellékfoglalkozásként teljesített feladat, amelyet 1940 végéig lát el, lehetőséget ad számára, hogy újból a fiatalok büntetőügyével foglalkozhasson.

Finkey már nyugdíjas, amikor az igazságügy-minisztertől újabb feladatot kap. A miniszter 1942 elején a Fiatalok Budapesti Felügyelő Hatósága elnökének kéri fel. Finkey irányításával a felügyelő hatóság sikeres tanfolyamokat szervez a pártfogók és a pártfogó-tisztviselők számára. Közszolgálati tevékenységét befejezve felhívja a figyelmet az

utógondozás fontosságára, mely szerinte a kriminalitás megelőzésének leghatásosabb eszköze.

A második világháború, annak utolsó szakasza sok szenvedést jelent Finkey és felesége számára. Mivel 1945 januárjában budai lakásuk lakhatatlanná válik, visszaköltözik Sárospatakra.

Ezután az idős és betegeskedő Finkey nagyobb tudományos munkába már nem fog, idejét elsősorban iskola- és családtörténeti munkák írására fordítja. 1949. január 25-én éri a halál.

Köbödöcz József könyve a miskolci Felsőmagyarország Kiadó gondozásában jelent meg az 1995. június 23-i, sárospataki Finkey Ferenc-emléknap alkalmából. A könyvet előzőleg Budapesten, az Ügyvédi Kamara székházában is bemutatták. A könyvbemutatót a budapesti ügyvédi kamara és a budapesti Borsod-Abauj-Zemplén baráti kör szervezte.

A szerző Finkeyt a „hagyományos pataki szellem” megtestesítőjének látta, könyve feladatának elsősorban nem a jogtudós Finkey munkássága tudományos értékelését tekintti, hanem Finkey emberi nagyságának bemutatását. A könyv előszavában Köbödöcz József, a sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola nyugalmazott főigazgató-helyettese, nyíltan vállalja, hogy Finkey Ferencben példaképet szeretne állítani a mai kor embere számára.

Külön fejezet foglalkozik Finkey vallási, családi indíttatásával és a sárospataki református kollégium szerepével. Önálló fejezet tárgyalja Finkey vonzó emberi tulajdonságait, tanári tevékenységét, gyakorló jogászi pályáját, írói, jogtudói működését és azt a munkát, amelyet alma matere, a pataki református főiskola érdekében kifejtett. A 19., „Lelkes-

dés, gondolkodás, alkotás szeretet” – ezt egyik méltatója írta Finkeyről – című fejezet mintegy összefoglalja a Finkey Ferenc életéről és munkásságáról korábban írottakat.

A negyvenoldalas Függelék közül néhány érdekes fényképet, három rövid szemelvényt Finkey munkáiból továbbá néhány életrajzi dokumentumot. A Függelék és egyben a könyv zárófejezete Finkey Ferenc műveinek jegyzéke, amelyhez tárgymutató is társul.

Köbödöcz József természetesen Finkey teljes életművének ismertetésére törekedett, ám könyvében több helyütt utal büntetés-végrehajtással kapcsolatos munkásságára.

Finkey életrajzának vázlatos ismertetésekor már utaltunk arra, hogy tanárként a büntetőeljárás egészének bemutatására törekedett, tanítványainak mindenkor bemutatta a fegyházak, börtönök, javító-nevelő intézetek munkáját. Különösen szívügyének tekintette a fiatalok büntetőjogi és büntetés-végrehajtási problémáinak megoldását. Egyetemi oktató korszakában részt vett az utógondozó szerepű ún. patronázs-egyletek létrehozásában, a negyvenes években pedig a Fiatalokorúk Felügyelő Hatósága elnökeként munkálkodott.

Elméleti munkásságának egyik fontos vonulata a büntetéstannal és a büntetés-végrehajtási joggal foglalkozik. Munkásságával sikerült elérnie, hogy a büntetőjognak ez az ága is önállósult, a jogi képzésben önálló stúdiumként szerepelt. Vallomása szerint már jogtanári működése kezdetén rájött a börtönügy gyakorlati fontosságára, s kezdett ezzel a problémával is tudományosan foglalkozni. Ilyen témájú munkái közül a legfontosabb a *Büntetéstani problémák* (Bp. 1933) c. könyve, amelyben tudományos rendszerben fejtette ki a büntetés-végrehajtással kapcsolatos joganyagot, ismertette a bűnelkövetés meg-

előzésére szolgáló követelményeket, a bűnügyi politika alapvető problémáit. Fontosnak tartotta, s tanulmányaiban sürgette a magyar büntetés-végrehajtás törvénykönyvének megalkotását. Mint ahogy Köbödöcz József írja: „Ez a törekvése azonban sikertelen maradt s mind a mai napig csak elnöki tanácsi törvényerejű rendeletünk van rá.”

Finkey Ferenc műveinek jegyzéke alapján büntetés-végrehajtási szempontból további számottevő munkája a Büntetés és nevelés (Bp. 1922), amelynek főbb nézeteit Köbödöcz József is ismerteti könyvében. A már az életrajz ismertetésekor említett jelentős művén – A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, Bp. 1904 – kívül Finkey másik fontos dolgozata *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt* a későbbi időkből való (Bp. 1930). Jelentős cikke még büntetés-végrehajtási szempontból *A modern börtönügy feladata és jelentősége*, amely az Erdélyrészi Jogi Közlönyben jelent meg 1912-ben.

Bár Finkey Ferenc munkásságának jelentőségét már a nyolcvanas évek elejétől kezdték hangsúlyozni egyes büntetés-végrehajtási szakemberek, műveinek újraközlése elmaradt, egyedül *A börtönügy jelen állapota és reformkérdése* című, már többször említett mű két részlete jelent meg a *Büntetés-végrehajtási rendszerek – büntetés-végrehajtási jog* című, Horváth Tibor szerkesztette szakirodalomgyűjteményben (Bp. 1980).

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy aki a jövőben Finkey Ferencnek a büntetés-végrehajtást érintő munkásságát szeretné tanulmányozni, kitűnő kalauzra és kiindulóponttal talál Köbödöcz József könyvében.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Bland, James: Kivégzések könyve.
Bp. Kossuth Kk. 1994. 318 oldal. 459 Ft.

A könyv voltaképpen kultúrtörténeti kuriózumgyűjtemény: az emberiség történetében szerte a világban végrehajtott nevezetes kivégzéseket írja le a szerző – a borító tájékoztatása szerint – hiteles források alapján.

A bevezető fejezet (Néhány tény) még tartalmaz bizonyos adatokat arra vonatkozóan, hogy mely országokban van halálbüntetés és hogyan hajtják azt végre, ám ezek az adatok teljességgel rendszertelenek és esetlegesek, hitelességük megkérdőjelezhető. Az ez után következő néhány fejezet (Különös akasztások, Rémségek és kuriózumok, Amerikai esetek, A hóhérok-ról) kusza összevisszaságban számos kivégzéssel kapcsolatos történetet és anekdotát tartalmaz.

James Bland – az angolszász szerző, a halálbüntetés történetének kutatója, aki furcsa mód nem tesz tanúbizonytságot sem a halálbüntetés mellett, sem ellen – egyértelműen szórakoztatásra törekedett könyve megírásakor.

„Egy igaz történet részletekben...”
Cigány–magyar kapcsolatok határon innen és túl.

Bp. Budapest Kőbányai Önkormányzat. 1994. 245 oldal. 392 Ft.

A kőbányai önkormányzat képviselő-testületében az országban elsők között alakult meg emberi jogi-kisebbségi bizottság, amely – tekintettel a kerület nagyszámú cigány lakosságára – nagyszabású pályázatot hirdetett a cigány–magyar viszonyt bármiféle műfajban (beszámoló, emlékezés, ri-

port, szociográfia stb.) feldolgozó munkákra, méghozzá nemcsak magyarországi, hanem határon túli magyar és cigány pályázók számára is. A beérkezett csaknem száz pályaműből a legjobb ötvenet közli a kötet.

Az írásokat a mű tematikailag rendezi, ám azok alig-alig illeszkednek zárt kategóriákba. Négy fő típus mégis jól kirajzolódik a kötetben. cigányok a magyarokért, magyarok a cigányokért, cigány–magyar kapcsolatok, cigányok a magyar irodalomban. A legtöbb írás személyes beszámoló. Falusi és városi cigányok és magyarok beszélnek el írásaikban egész életüket vagy életük egy-egy jellemző epizódját. A kötet végén a pályázat zsűrijének elnöke, Székely András Bertalan a szakirodalom nagyívű áttekintésével összefoglaló képet ad a cigánykérdésről, mintegy kiegészítve a kötet főként pozitív és optimista beszámolóit.

Kardos Gábor: Emberi jogok egy új korszak határán. Az emberi jogok nemzetközi védelmének néhány problémája a hidegháború elmúltával.

Bp., T-Twins Kiadó, 1995. 228 oldal. 770 Ft.

Az emberi jogok tiszteletben tartása korunk vezető eszméi közé tartozik. Ugyanakkor a huszadik század végén az emberi jogok nemzetközi védelmét számos kihívás éri.

Olyan problémákról van szó, amelyek felvetődéséhez vagy legalábbis új összefüggésbe kerüléséhez a hidegháború megszűnése vezetett el. Az ENSZ 1993 nyarán tartott emberi jogi világkonferenciája a kelet–nyugati szembenállás elmúltával a világ észak–déli megosztottságát demonst-

rálta. Ugyancsak a kelet–nyugati ellentét megszűnése vezetett el az emberi jogok összeurópai védelmének problémájához, az ezzel foglalkozó intézmények (Európa Tanács, EBESZ, Európa Unió) együttélésének kérdéséhez. Az emberi jogok számos elméleti dilemmája Kelet- és Közép-Európa átalakulásával került új fénybe, például hogy miként viszonyulnak egymáshoz az átalakulás olyan kulcskategóriái, mint az emberi jogok és a politikai demokrácia, avagy a piac és az emberi jogok. Fontos kérdés az is, milyen problémákat vet fel a nyugati tradíciókra építő Emberi Jogok Európai Egyezményéhez való csatlakozás.

A szerző a fenti kérdések nemzetközi jogi, jogelméleti és politikatudományi vizsgálata mellett felvázolja az emberi jogok nemzetközivé válásának perspektíváit is.

Kovács Ákos–Sztrés Erzsébet: Az orosz tolvajvilág és művészete.

Bp., Pesti Szalon Könyvkiadó, 1994, 229 oldal, 1833 Ft.

A könyv első része magával a tolvajvilággal, a zsványok társadalmi közegével ismert meg, tág történelmi és földrajzi környezetben vizsgálva azt, majd részletesen bemutatja a specifikus orosz tolvajvilágot, annak belső tagolódását, hierarchiáját. Az etnográfus–történész szerzőpár érvelése szerint az orosz alvilág testület jellegű szervezetei, beavatással, vezetőséggel, szokásokkal és törvényekkel – a középkori Európa koldus- és tolvajszervezeteinek a késői rokonai. Sem más maffiához, sem más európai vagy amerikai alvilági szervezethez nem hasonlók.

A könyv második része a jeltár: a szakirodalomban elsőként logikai szerkezetével egységbe foglalja az eszmei gyökerekből fakadó kifejezési formákat. Lexikográ-

fiai pontossággal regisztrálja és értelmezi az orosz tolvajok tetoválásképeit, ábráit, feliratait és betűszavait, meggyőzően bizonyítva, hogy ezek egyfelől a tolvajszubkultúra, a tolvajművészet elemei, másfelől egy sajátos és eddig tudományos eszközökkel még fel nem tárt információhordozó jelrendszer darabjai. Az egyes szócikkek feldolgozzák a tetoválások eredetét, utalnak felvitelük helyére, közlik jelentésüket és funkcióikat.

A pazar kiállítású kötet fényképeit Szergej Vasziljev Cseljabinszkban élő csuvas nemzetiségű fotóművész, rajzait Dancig Baldajev Szentpéterváron élő nyugdíjas nyomozó, amatőr néprajzos készítette.

A nevelés társadalmi alapjai. Szemelvények.

Összeállította és szerkesztette: Bakacsiné Gulyás Mária. Szeged, JGYTF Kiadó, 1995, 325 oldal, 999 Ft.

A nevelésszociológia néhány éve alapvető, más tárgyakkal azonos fontosságú kötelező tantárgy a pedagógusképzésben, ismerete fontos lehet más felsőoktatási intézményben is. A nevelésszociológia leírja a gyermek és környezete megismerésének folyamatát, felvázolja a nevelés társadalmi összefüggéseit, lehetővé teszi olyan objektív társadalomalakulási tényezők figyelembe vételét, amelyek adott esetben befolyásolhatják a nevelés gyakorlatát.

E kötet válogatott tanulmányokat tartalmaz a nevelés–oktatás–társadalom tárgyköréből, tematikájában kapcsolódik Kozma Tamás Bevezetés a nevelésszociológiába c. tankönyvéhez.

A könyv négy nagy fejezetre oszlik. Az első, bevezető jellegű rész a nevelésszociológia két klasszikusának – John Dewey és E. Durkheim – tanulmányát tartalmazza.

A nevelés szociológiai alapjai c. fejezetben olyan aktuális témákkal találkozunk, mint a civil társadalom helyzete Magyarországon, a családi értékek változása, egyházi szerepvállalás a magyar közoktatásban, az ifjúság továbbtanulási szándékai és elhelyezkedési lehetőségei. A formális nevelés szociológiája című fejezet tanulmányai szorosabban az iskolai nevelés szociológiáját tárgyalják. E fejezet néhány témája: közoktatáspolitikai Magyarországon a 90-es évek elején, iskolai szerkezetváltás, az iskola szervezete és belső világa, finanszírozási módszerek, a pedagógus szakma helyzete az ezredforduló Magyarországon.

Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment.

Szerk. Farkas Ferenc, Karoliny Mártonné, Poór József. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1994, 383 oldal, 1600 Ft.

A többségében magyar szerzőgárda egy nyugati típusú kézikönyvet alkotott, amely kiválóan alkalmazható a személyi/emberi erőforrás menedzsment oktatásában, de a gyakorló szakemberek is haszonnal forgathatják.

A könyv 14 fejezetre oszlik. A bevezető és történeti rész után a harmadik fejezet a stratégiai vezetés és az emberi erőforrás stratégia kapcsolatával foglalkozik. Ezt a Válságmenedzselés – kultúraváltás és az Emberi erőforrás tervezés c. fejezet követi. A munkakörelmézssel, tervezéssel és -értékeléssel, valamint az ösztönzésmenteléssel foglalkozó fejezetek a személyi/emberi erőforrás menedzsment új területeit érintik. A Munkaerő-ellátás: toborzás, kiválasztás, leépítés c. fejezet a szervezet munkaerővel való ellátásának összetevőit vizsgálja. A teljesítményértékeléssel és az emberi erőforrások fejlesztésével fog-

lalkozó fejezeteket követően a tizenkettedik fejezet az ipari (munkaügyi) kapcsolatok rendszerét taglalja. A Személyzeti információrendszer c. rész a számítógép felhasználási lehetőségeit mutatja be az emberi erőforrás menedzsment területén. A könyv utolsó fejezete a nemzetközi vállalatok személyzeti vezetésének legfontosabb alapelveit tekinti át.

Társadalmi riport, 1994.

Szerkesztette Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György. Bp., Társki, 1994, 389 oldal, 498 Ft.

Már harmadik alkalommal jelenik meg a Társadalmi riport című szociológiai tanulmánykötet, amely a hazai társadalomismeret elmélyítését szolgálja.

Az összeállítás törzsét képező rész (Magyarország a társadalmi jelzőszámok tükrében) folytatása az előző kötetekben közölteknek. Ezeknek az adatoknak a segítségével a társadalomban zajló változások könnyebben nyomon követhetőek. Egy nagy lélegzetű tanulmánycsokor a Magyar Háztartási Panel címmel arról ad képet, hogy milyen a gazdasági átmenet szociális hatása. Ennek kapcsán a szegénység, a munkanélküliség, az egyenlőtlen jövedelmek társadalmi hatásairól szerzünk pontos információkat. A harmadik rész gazdasági-társadalmi körkép, amely a piacgazdaságra való áttérés körülményeivel foglalkozik, de szó esik itt a népesedési helyzetről, a felekezeti viszonyokról és a társadalmi mobilitás kérdéseiről is. Az utolsó részben a pártok helyzetéről, megítéléséről van szó, főként az 1994. évi választások tükrében.

(Válogatás az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből)

INHALT

FORUM

1 Csaba SZ. KISS: Maß (Urteile des Gerichtes in Strasbourg)

15 Ferenc NAGY: Unser Kontinent (Kriminologie und Strafvollzug in Europa)

STUDIE

20 János SZÉKELY: Hinter den Gitter (Historische überblick des Freiheitentzuges)

WERKSTATT

35 István LAJTÁR: Beschleunigung des Verfahrens (Veränderung der Strafnormen wie der Anwalt sieht)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

39 István BALÁZS: Mentalhygiene (Über den psychologischen Zustand der Bewachungsmannschaft)

44 Joseph R. ROWAN: Selbstmord (Meiste Fälle können vorbeugt werden)

AUSBLICK

48 György VÓKÓ: Fremde Umwelt (Ausländische in den japanischen Gefängnisse)

PORTRÄT

61 Anna PARDI: 26 Jahre (Ein Menschenalter verbracht in Szombathely)

IN BRIEF

66 Neue Rechtsregel und innere Anordnungen

69 Anerkennungen

72 János BOROS: V. Konferenz der EAPL

VERGANGENHEIT

73 Kinga BELIZNAY: Transsylvanien (Freiheitsentzug während des Feudalismus)

95 Bama MEZEY: Zwischen neuen Grenzen (Strafvollzug in Ungarn zwischen den zwei Weltkriegen)

BIBLIOTHEK

103 Ferenc DEÁK: Geist von Patak (Gedenkbuch über das Leben und Tätigkeit von Ferenc Finkey)

106 Bücherangebot

CONTENTS

FORUM

1 Csaba SZ. KISS: Measure (Sentences of the Strasbourg-Court)

15 Ferenc NAGY: Our continent (Criminology and punishment-enforcement in Europe)

STUDY

20 János SZÉKELY: Behind the bars (Historical overview of the punishment-type named deprivation of liberty)

WORKSHOP

35 István LAJTÁR: Accelerating procedure (Changes in crime-law as the prosecutor views it)

EXCHANGES OF EXPERIENCES

39 István BALÁZS: Mental health (Psychic state of the quarding staff)

44 Joseph R. ROWAN: Suicide (Most cases caube avoided)

LOOK OUT

48 György VÓKÓ: Strange surrounding (Foreigners in japanese prisons)

PREMIER PLAN

61 Anna PARDI: 26 years (A generation spent in Szombathely)

IN BRIEF

66 New legal regulations and internal decrees

69 Recognitions

72 János BOROS: European psychologists

PAST

73 Kinga BELIZNAY: Transylvania (Deprivation of liberty during feudalism)

95 Barna MEZEY: Between new borders (Punishment-enforcement in Hungary between the two word-wars)

BOOKSHELF

103 Ferenc DEÁK: Spirit of Patak (Album about life and activity of Ferenc Finkey)

106 Offering books

TARTALOM

FÓRUM

1 SZ. KISS Csaba: Mércse
(A strasbourgi bíróság ítéletei)

15 NAGY Ferenc: Földrészünk
(Kriminológia és büntetés-végrehajtás
Európában)

TANULMÁNY

20 SZÉKELY János: Rács mögött
(A szabadságvesztés-büntetés történeti át-
tekintése)

MŰHELY

35 LAJTÁR István: Gyorsuló eljárás
(A büntető jogszabályok változása az
ügyész szemével)

TAPASZTALAT - CSERE

39 BALÁZS István: Mentálhigiénia
(Az őrszemélyzet pszichés állapotáról)

44 ROWAN R. Joseph : Öngyilkosság
(A legtöbb eset megelőzhető)

KITEKINTÉS

48 VÓKÓ György: Idegen környezet
(Külföldiek japán börtönökben)

KÖZELKÉP

61 PARDI Anna: Huszonhat év
(Egy emberöltő Szombathelyen)

RÖVIDEN

66 Új jogszabályok

69 Elismerések

72 BOROS János: Európai pszicho-
lógusok

MŰLT

73 BELIZNAY Kinga: Erdély
(Szabadságvesztés a feudalizmus korában)

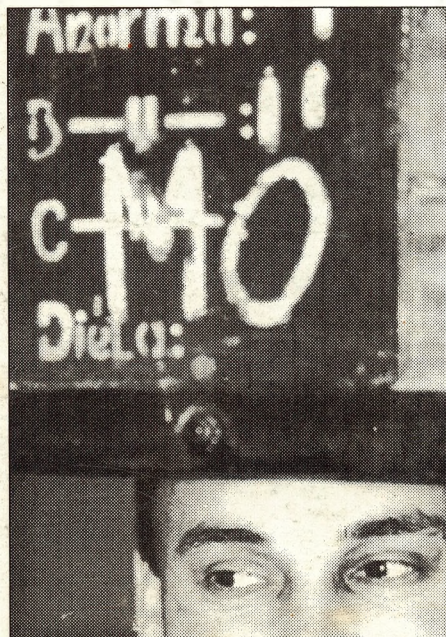
95 MEZEY Barna: Új határok között
(Büntetés-végrehajtás a két világháború
közötti Magyarországon)

TÉKA

103 DEÁK Ferenc: Pataki szellem
(Emlékkönyv Finkey Ferenc életéről
és munkásságáról)

106 Könyvajánló

Ára: 50 forint

Nemzetközi konferenciára került sor Szegeden 1995. szeptember 26-27-én a hosszú időre elítéltek büntetésének végrehajtásáról, amelyhez ünnepi háttérként szolgált a szegedi Csillagbörtön fennállásának 110 éves, valamint az itteni átmeneti intézet működésének 10 éves évfordulója.

